

103. laps

HANAGIUS FERENCZ

(Franciscus a S. Venceslao e S. P.)

ÉLETE.

I és II rész.
*

IRTA:

FRIEDREICH ENDRE dr.
KEGYESRENDI TANÁR.

PÓSA ENDRE KÖNYVNYOMDÁJA
VESZPRÉM ————— 1906.

HANAGIUS FERENCZ

(Franciscus a S. Venceslao e S. P.)

ÉLETE.

*

IRTA :

FRIEDREICH ENDRE dr.
KEGYESRENDI TANÁR.

PÓSA ENDRE KÖNYVNYOMDÁJA
VESZPRÉM—————1906.

BEVEZETÉS.

A morva származású Hanacius Ferencz, piarista missionarius, kinek életét és szereplését e dolgozatban ismertetni szándékozom, élete javarészt Magyarországon töltötte.

Működése a XVII. század második felére esik, tehát azon időszakra, mikor a harmincz éves háború lezajlása után az ellen-reformatio a hatalom támogatásával a Felvidéken nagy és maradandó sikereket aratott. E hatalmas mozgalom munkásai közé tartozott Hanacius is sok más rendtársával együtt. Neki is volt része az elzálogosított szepesi városok rekatholizálásában s több felvidéki helység visszatérítésében.

Hanacius úgyszólván egész életét, minden erejét és tudását a térítés ügyének szentelte. Fiatalabb korában több évig tanított a rend magyar- és lengyelországi intézeteiben, de, bár tanítói tisztének is mindenkor lelkiismeretesen megfelelt, nagyobb hivatást érzett a lelkipásztorkodásra s a térítésre.

Elüljárói ez irányú képességeit felismervén, adtak neki alkalmat, hogy tehetségeit e téren érvényesíthesse.

A nyugalmat nem ismerte, a harc és küzdelem volt életeleme; a fegyvereket, melyeket e harcokban használt, a kor szempontjából kell megítélnünk.

Tanult, olvasott szerzetes volt; szerette és megbecsülte a könyvet, több háznak könyvtárát ritka és értékes munkákkal gyarapította. Volt érzéke a művészet iránt is, kedvelte a zenét, igen ügyesen rajzolt és festett. Mikor kemény tél idején beszorult valamelyik rendházba vagy valamelyik főrangú pártfogója várába, olvasgatott, kivonatolta a nagyobb s drágább munkákat, másolt és rajzolgatott.

Sok helyen megfordult, sokat utazott, sokat tapasztalt. Több főúr és főpap érdemesítette bizalmára; gyakran fontos missiót is bíztak reá, így Bársony szepesi prépost a lengyel királyhoz és az országgyűléshez küldte, hogy a szepesi templomok visszavételét kieszközölje. Ügyes modora, találékony esze és sokoldalú tapasztalatai tevék alkalmassá ilyen küldetésekre.

Mint papot és térítőt lángoló hitbuzgalom, bátorság és szívós kitartás jellemezték. Egyik-másik tette tagadhatatlanul erőszakos volt, de ellenfelei sem voltak türelmesebbek. Aulikus érzelmeit s politikai felfogását érthetővé teszi osztrák származása s azon körülmény, hogy rendjének pártfogói az udvar táborában voltak, és a zavaros időkben a fölkelők többször bántalmazták.

Hanacius utolsó lehelletéig híven ragaszkodott rendéhez, mely neki oly keveset adhatott. Fiatal korában rendfőnöke Rómába akarta küldeni theologiai tanulmányai végzésére, de mikor már Bécsben volt, úton Róma felé, Privigyére rendelte. Bár nagy fájdalmat okozott neki, hogy legszebb reménye meghiusult s az örök várost, mely után annyira sóvárgott, soha meg nem láthatta, megnyugodott elüljárói intézkedésében s élete végéig lelkiismeretesen teljesítette a reája rótt kötelességeket. Minden alkalmat megragadott, hogy nagy összeköttetései révén rendje számára valami hasznot s előnyt szerezzen. Az ő fáradozásainak köszönhető a nyitrai ház megalakulása.

Eseményekben gazdag és viszontagságos életének történetét ő maga írta meg egy vaskos kötetben, melynek jelenlegi czime: *Annales Patris Francisci Hanóczy a S. Venceslao e Scholis Piis*. Ezen címmel valószínűleg Kácsor Keresztély rendi levéltáros látta el az érdekes kötetét. Ő maga így czimezi: *Apocalypsis P. Francisci a S. Venceslao Clericorum Regularium Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum, id est Annales, Fasti, seu Acta, series et Epitome Sacrarum Missionum in Apostolico Regno Hungariae et Poloniae*.

Az I. rész 189 lapra terjed; időrendben adja elő nyilvános pályájának nevezetesebb mozzanatait. A II. rész elején (1—67.) különböző oklevelek másolatát adja, melyek missionáriusi szereplésére vonatkoznak; ezek után (68—117.) rendtársaival váltott leveleit közli, végül (117—252.) a rendi állapotára vonatkozó iratokat adja s részletesen elmondja 1696—1700. évek történetét. Legérdekesebb máriacelli zárandoklata és nyitrai szereplése. A munka 1700. jan. 1-ig terjed.

Úgy látszik, fiatal korától kezdve vezetett naplót, melybe a reá nézve fontos leveleket és okmányokat is lemásolta. Annaleseit, melyeknek felosztását az imént ismertettük, Nagyugróczon kezdte írni 1697-ben. Sajnos, hogy naplója s protocolluma, melyről többször tesz említést, már nincsen meg s így élete utolsó szakáról (1700—1710.) alig tudunk valamit.

Az 1696. 1697. 1698. évek történetét kiegészíti egy másik kézirat: *Diarium Patris Francisci Hanoczy a S. Venceslao e S. P.*

A már említett Kácsor Keresztély megírta Hanacius életét: *Biographia P. Francisci Hanoczy e S. P. cz. alatt.* Kácsor, úgy látszik, az *Annaleseken* és a *Diariumon* kívül még más kézirateit is ismerte, mert az *Annotationes de P. Francisco cz.* részben még oly iratokat is közöl, melyek Hanaciusnak általam ismert műveiben nincsenek meg.¹⁾

Jelen dolgozatom megírásánál Hanacius és Kácsor kéziratein kívül még egyéb rendi és idegen forrásokat is használtam; ezeket a jegyzetekben említem fel.

¹⁾ Mind a három munka a kegyesrendi központi levéltár tulajdonát képezi.

Hanacius származása, ijúsága. Belép a piarista rendbe.

Hanacius Ferencz 1637. máj. 11. született a morvaországú Keltsch községben (Kecsz). A keresztségben a János nevet kapta, a Ferencz nevet csak akkor vette fel, mikor a piarista rendbe lépett. Családi neve Hanak volt, de Ferencz a kor szokása szerint latinosan Hanaciusnak írta magát. Kácsor több helyen Hánóczynak írja, de Hanacius naplójában nem találtam arra adatot, hogy ezt a nevet használta volna, bár nem tartom lehetetlennek, hogy később, 1700 körül, magyarországi rendtársai Hánóczynak nevezték.¹⁾ A családnevek kiírásában még XVIII. században is nagy volt a bizonytalanság, mert a szerzetesek hivatalosan csak szerzetesi nevüket használták s a családnév feledésbe is mehetett a rendtársak előtt. Levelezésében, hivatalos irataiban mint Franciscus a S. Venceslao szerepel, de naplójában Hanaciusnak mondja magát.

Atyja, János, keltschi polgár volt. Hanacius említi atyjának egyik rokonát, aki a keltschi vár kapitánya volt; távolabbi rokonának mondja Bojár Andrást, a magyar piarista rendtartomány alkormányzóját (1698—1709), leírja testvéreinek életsorsát.²⁾

¹⁾ Valószínű, hogy 1700 körül, mikor Nyitrán tartózkodott, ahol akkoriban erős magyar szellem uralkodott, kezdték Hánóczynak nevezgetni; később, a XVIII. század derekán, a névmagyarosítás a piaristák között igen gyakorivá vált. Ilyenek: Deményi (Demian), Szlopnyai (Kollarik), Nemesényi (Skorecz). Csaplár B., Révai, I. 93. l. *Bojár!*

²⁾ Bojár)Andrásról röviden megemlékezik a magyar kegyes tanítórend 1849-ben megjelent történelmi schematismusa (14. l.); arcképét s életrajzát közli Csósz Imre, A kegyes-tanító-rendiek Nyitrán. cz. művében (104. l.); szentgyörgyi szereplését ismerteti Füredi János (A szentgyörgyi kegyestanítórendi ház és templom története. 1897.).

Hanak Jánost s feleségét, Annát, Isten hat fiúval áldotta meg. Az elsőszülött, Márton, két esztendősen korában valami kegyetlen gyilkosság áldozata lett, melynek elkövetésével a nép a keltshi zsidókat gyanúsította.¹⁾ Második volt a mi Hanaciusunk. A harmadik ugyancsak kicsinykorában húnyt el, míg a negyedik, György, ki Kremsier közelében a halászmesterséget űzte, a Morava vizébe fúlt, mikor néhány kremsieri úrinőt akart átszállítani a folyón. Említi még két öcscsét, Pált és Tamást; ez utóbbiakat 1670 táján Liechtenschein Károly olmützi püspök jóindulatába ajánlotta s túrhető sorsba juttatta.

Atyjuk 1650 körül halt meg Napagedlo helységben, utazás közben, mikor Strassnitzba igyekezett ott tanuló fiának, Jánosnak, látogatására. Atyját 1669-ben látta utoljára.

A kis Hanacius hét éves korában kezdte meg tanulmányait a keltshi trivialis iskolában; itt tanult meg írni, olvasni, itt sajátítá el a latin nyelv elemeit is. Ez idő tájban valami veszedelmes betegségbe esett s nem tudtak rajta segíteni, azért vallásos szülei a kis gyermeket Szüz Máriának ajánlották fel. Egészsége csakhamar helyreállott, amit a jámbor szülők a Boldogságos Szüz közbenjárásának tulajdonítottak és elhatározták, hogy piaristának nevelik. Az értelmes fiúcskát 1645-ben a strassnitzi piarista atyák vették gondjaikba és Magnis grófnak, a strassnitzi piarista ház alapítójának pártfogásába ajánlották, aki őt hasonlókorú fiaí mellé vette kis inasnak, tanuló- és játszótársnak. Innét a rend leipniki gymnasiumába került, majd Leitomischlbe ment, ahol, ugyancsak piarista iskolában, öt évet töltött s a humaniorák szokásos folyamát teljesen s jó sikerrel elvégezte. Tanárai kedvelték szorgalmáért s tehetségéért; az iskolai színelőadásoknál is jó hasznát vették, mert bátor fellépése s kitűnő emlékezőtehetsége volt. Volt rá eset, hogy 2000—3000 sorból álló szerepet is betanult.

1656-ban elindult világot látni. Bejárta Morvaországot, Sziléziát, Csehországot, Alsó-Ausztria egy részét. Fölkereste rokonait s azoknak ismerőseit, meglátogatta tanulóársait. Az egy évig tartó peregrinatio alatt mindenestre sok hasznos tapasztalatot is szerzett, de veszedelemben is volt része. Voltak kalandjai rablókka, útonállókkal. Sokat éhezett, fázott, de élvezte a függetlenséget, a szabad-

¹⁾ Hanacius 1694-ben megkérte a kremsieri piarista házfőnököt, hogy kutassa ki 1634-ben meggyilkolt Márton bátyjának valódi történetét. A házfőnök Hanacius levelét elküldte a keltshi curatusnak, de az nem válaszolt.

ságot, melynek az iskola békőiből kiszabadult ifju annyira tud örülni. Később is nagyon szeretett utazni; alig volt a magyarországi piaristák közt olyan, aki annyi helyen megfordult volna, mint a mi Hanaciusunk. Utazott gyalog, számon, lóháton, hajón, tutajon, püspöki batáron, tót és lengyel fuvarosokkal, vásárosokkal, háborús időkben, veszedelmes vidékeken, ahol a rablás és gyilkosság napirenden volt, de azt mondhatni, hogy utolsó beteges éveit leszámítva mindig úton volt, amint missionariusi hivatása meg is kívánta.

Az egy évig tartó vándorlás után visszatért szülőhelyére. Már betöltötte huszadik évét, ideje volt pályát választani. Egyéni hajlama, vallásos nevelése, iskolai emlékei, jámbor anyjának kívánása indíthatták arra, hogy az ausztriai s lengyel tartományokban egyre népszerűbbé vált, fiatal erőtől duzzadó piarista rendbe lépjen. Elhatározását tett követte s 1657. okt. 4. Leipniken fölvette a szerzetesi öltönyt.

Mikor Hanacius belépett a szerzetbe, a piaristák már három morvaországi s egy csehországi házban működtek, 1631-ben Dietrichstein Ferencz olmützi bíboros-püspök honosította meg őket Nikolsburgban, majd 1631-ben Leipnikben; strassnitzi házukat gr. Magnis Ferencz alapítá (1633), Leitomischlben Pernstein Febronia úrnő jóvoltából telepedtek meg.¹⁾

Bár X. Incze pápa 1646-ban a piarista rendet a szerzet kebelében dúló belviszályok miatt a rend ellenségeinek áskálódására eltörölte, illetőleg fogadalom nélkül való egyszerű congregatióvá változtatta, a piarista intézmény, mely az osztrák s lengyel tartományokban oly hasznosnak bizonyult, nem vesztette el népszerűségét. „Strassnitzban egy tudós kapuczinus, Magni Valérián, egy iratot bocsátott közre, a melyben igyekezett bebizonyítani, hogy a bulla csalárd uton csikartatott ki a rosszul értesült pápától a visitator által.“²⁾ De sokkal hatalmasabb pártfogók is találkoztak, mint a derék kapuczinus: Dietrichstein Miksa birodalmi herczeg és Harrach prágai bíboros-érsek kieszközölték, hogy az eltörölt bulla az ausztriai tartományokban soha ki ne hirdettessék, IV. Ulászló lengyel király sem engedte kihirdettetni az ő országaiban.³⁾ A rend

¹⁾ Familiae Clericorum Regularium Scholarum Piarum Provinciae Bohemiae, Moraviae et Silesiae. 1857.

²⁾ Erdélyi Károly dr., Calasanci Sz. József a kegyes tanítórend alapítója. 104. l.

³⁾ U. o. 115. l.

magas pártfogóinak sürgetésére VII. Sándor 1656-ban visszaállította a rendet, megengedvén, hogy egyszerű fogadalommal bíró congregatiót alkossanak; elrendelte, hogy régi constitutióikat kövessék. Végre IX. Kelemen 1669-ben visszaadta a sokat szenvedett testületnek régi szerzesrendi kiváltságait.¹⁾

Hogy a piarista intézmény a megpróbáltatások idején is igen népszerű volt Morvaországban, bizonyítja az is, hogy 1657 őszén Hanaciuson kívül még tíz ifjú lépett be a leipniki noviciatusba.

A noviciatusban a lelki gyakorlatokon kívül, melyek hivatva valának a növendéket a szerzetesi életre előkészíteni, a humaniorák ismétlésével, Euclides mértanával, mathesissel, de főképen szónoki gyakorlatokkal foglalkoztak. A beszédbeli ügyességre és készségre nemcsak mint leendő tanároknak, hanem mint az ellenreformatio küzdő katonáinak is nagy szükségük volt; innét magyarázható az a nagy gond, melyet a növendékek rhetorikai kiképzésére fordítottak.

Ebéd ideje alatt a noviciusok felváltva szoktak tartani szentbeszédet; gyakran rögtönözve kellett szónokolniok a rector által feladott themáról. Ha a háznak előkelő vendégei voltak, rendszeren valamelyik novicius is üdvözölte. Hanacius, mint naplójából tudjuk, nemcsak a latin, hanem a német és olasz szónoklatban is gyakorolta magát, sőt időnkint egy-egy görög dictiót is elmondattak vele. Olaszul jól megtanult, azon reményben, hogy felsőbb tanulmányai végzésére Rómába küldik. Később sok itáliai rendtársával levelezett olasz nyelven.

¹⁾ Erdélyi, 117—121.

II.

A podolini piarista ház megalapítása.

Hanacius Podolinban.

Minthogy a leipniki ház a háborús idők miatt nem volt biztonságban s többször nagy anyagi szükségét is szenvedett, a növendékek egy részét 1658 őszén Varsóba küldték a második évi noviciatusra, Hanaciust pedig két más clericussal Podolinba rendelték, ahova nov. 11. érkeztek meg.

Talán egy országban sem karolták fel és támogatták oly őszinte szeretettel Kalazanczius művét, mint Lengyelországban. IV. Ulászló király, a főpapság, a főnemesek, különösen a hatalmas Lubomirsky dynastia valósággal vetekedtek egymással a piarista rend terjesztésében s hathatós pártfogolásában. IV. Ulászló Caesarini bibornok révén, ki a rend protectora volt, 1642-ben kieszközölte Kalazancziustól, az akkori generalistól, hogy Varsóban a piaristák részére noviciatus állíttassék fel.¹⁾ A rend központi kormánya örömmel teljesítette a király kívánságát, melyet az ország rendeinek kérelme is támogatott, és 1642 július havában Conti Onuphrius német provincialist több rendtaggal, kiket a megalapítandó ház tagjaiul kiszemeltek, Varsóba küldték. Conti Onuphrius Bogatko Kázmér (a Conceptione B. V. M.) nevű rendtársát hat collegájával együtt Krakóban hagyta a karmelita atyák házában, míg ő maga Czenstochovába utazott, hogy az ott ájtatoskodó királynál tisztelegjen.¹⁾ Minthogy azonban a karmelitáknak Krakóban tartományi

¹⁾ Ezen és a podolini házra vonatkozó adatokat egy kéziratú munkából merítettem. Címe: Liber Archivi Collegii Podoliniensis Scholarum Piarum, in quo origo foundationis Collegii huius, tum incrementa, acta praeceptua, et gratiae Benefactorum adnotata sunt ab anno Dni 1642. ad annum 1702. — Podolini piarista ház levéltára.

gyűlést kellett tartaniok, a helyszüke miatt szívesen látott vendégeiket kénytelenek valának wisnici házukba küldeni, melyet néhány évvel azelőtt Lubomirsky Szaniszló gróf, krakói palatinus és kapitány, építtetett számukra.

Mihelyt Lubomirsky Szaniszló megtudta, hogy az ő karmelitáinak piarista vendégeik vannak, meghívta őket Niepolomice nevű várába megizenvén nekik, hogy ott várják be az ő megérkezését. Bogatko azonban már megkapta a provincialis levelét, melyben tudatta velük, hogy Varsóban a királlyal megegyezett a fundatio ügyében s utasította, hogy társaival együtt haladéktalanul Varsóba utazzék. Bogatko tehát megköszönte a gróf jóindulatát, de kijelentette, hogy a felsőbb parancs következtében kivánságát nem teljesítheti és társaival együtt elindult Varsó felé.

Lubomirsky nem hagyta annyiban a dolgot, hanem megbízta a varsói karmeliták priorját, hogy lépjen érintkezésbe a Varsóban időző Conti provincialissal s az ő nevében jelentse ki előtte, hogy a szepesi városok valamelyikében piarista házat óhajt alapítani s kész mindent megadni, amit kívánnak. Fölkérte Skarzewsky Szaniszló sandomiri asztalnokot is, hogy járjon közbe Varsóban a provincialisnál ezen ügyben.²⁾

A provincialis örömmel fogadta a gróf nagylelkű ajánlatát, de nem lévén felhatalmazva más fundatiók átvételére, kérelmével a biboros-protectorhoz s a generalishoz utasította. Elközben azonban értesült arról, hogy a morvaországi házak lakói a háborús idők miatt nincsenek biztonságban, a leipnikiek pedig nyomorognak, mert többen vannak, mind amennyit az alapítványból el lehetne tartani. Tanácsot kért a varsói nunciustól, aki azt javasolta, hogy ragadja meg Lubomirsky ajánlatát, mert így könnyűszerrel elhelyezheti morvaországi rendtársait. Megírta tehát Rómába, hogy a gróf erősen sürgeti a dolgot; a rend érdekében is kívánatos, hogy a Morvaországtól nem is nagyon messze fekvő Szepességben új ház alakuljon, melyben a háborús időkben az osztrák rendtagok menedéket találhatnak. Tudtára adta a generalisnak, hogy a tárgyalásokat megkezdi s kérte intézkedéseinek utólagos jóváhagyását.

1642 októberében egy pater és két clericus kíséretében Niepolomicébe utazott a grófhhoz, aki őket kegyesen fogadta s

¹⁾ Bogatko Kázmér poseni származású volt; ő volt az első lengyel piarista. Liber Archivi, 2. 1.

²⁾ Skarzewsky már ezelőtt hat évvel Rómában is tárgyalt a gróf megbízásából a generalissal a piaristák megtelepítése dolgában. Liber Archivi. 4. 1.

megigérte, hogy Podolinban tizenhat rendtag számára házat alapít s ideiglenes lakásul ottani várkastélyát engedi át. A provincialist elküldte Podolinba, hogy ott a későbbi építkezés számára alkalmas helyet válasszon ki; ez a Poprád mellett szemelt ki egy jókora területet s egyttal a kastélyban is kijelölte az ideiglenes szállásul szolgáló lakásrészeket. Neopolonicébe visszatérvén Lubomirsky ellátta pénzzel s kozák és oláh katonák kíséretében útnak indította Morvaországba, hogy onnét veszélyben forgó s szükölködő társait Podolinba szállíthassa. Ezekkel, kik már úton voltak Lengyelország felé, Teschenben találkozott; elvitte őket Krakóba, onnét a grófhöz. Mig Podolinban a berendezkedés munkája folyt, Wisnichen tartózkodtak, végre nov. 20. a nikolsburgi jövevényekkel is megszaprodva bevonultak Podolinba. Másnap megkapták a gróf alapítólevelét, melyben 16 rendtag¹⁾ eltartására fejenkint 50 birodalmi tallért, összesen évenkint 800 tallérnyi járadékot biztosít a háznak. Alapítólevelében elmondja, hogy a katolikus hitet kívánja terjeszteni a tévhitűek között (*fidem catholicam inter pravae fidei homines propagare cupiens*). A piaristákat kötelezi az ifjuság tanítására és vallásos nevelésére, továbbá a katolikus vallás terjesztésére. Tartoznak az alapítóért és családjáért, utódaiért miséket mondani, a megyéspüspök által reájuk rótt teendőket elvégezni.²⁾

A hitbuzgó Lubomirsky, ki állítólag 1614-ben Rómában Szt. Péter sírjánál megfogadta, hogy a szepesi városokban a katolikus gyakorlatot visszaállítja, a piaristákat azért telepítette meg Podolinban, hogy a fennhatósága alatt álló városok rekatholizációját általuk előmozdítsa. A világi papok nagyon kevesen voltak s térítésben nem versenyezhettek a sokkal agilisabb szerzetesekkel. A gróf bizton remélhette, hogy a podolini ház megfelelő számban fog képezni szerzeteseket, kiket az ellenreformáció céljaira felhasználhat. Mint a későbbiekből meglátjuk, e várakozásában nem csalatkozott.

¹⁾ Az alapító oklevél másolata olvasható a Liber Archivi cz. kötetben. (11—18. l.)

²⁾ . . . patres et fratres Religionis subscriptae Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum pro tempore existentes, iuxta institutum regulae suae Juventutem in pietate Christiana et artibus erudire et fidem Catholicam praedicare et catechisationibus promovere, suique Recognoscentis ac Maiorum et Successorum ipsius in Sacrificiis perpetuo memores esse, aliaque onera et Officia per Illustrissimum et Reverendissimum Dominum Lociodinarium ad mentem subscripti Illustrissimi ac Magnifici Recognoscentis uti Fundatoris sui imponenda explere tenebuntur. — Liber Archivi. 17. l.

Nagy jelentőséget tulajdonított az iskolának is; látta, hogy a protestánsok nagy és gyors sikereiket jórészt iskoláiknak köszönhetik. A katolikusoknak is iskolára volt szükségük, hogy hitéhez hű, vallásáért harczra kész generatiót nevelhessenek.

1643 junius havában egyelőre még a várban megkezdték a tanítást. Az iskola megnyitása nagy ünnepélyességgel történt, jelen volt a krakói vicepalatinus és a lublói alkapitány. Az ünnepély Tedeummal kezdődött, utána a gyermekeket bevezették az iskolába, ahol a lublói kapitány sajátkezűleg osztotta ki nekik a katechismusokat.¹⁾ Egyelőre két osztály nyílt meg, egyik a principia és grammatica osztálya, a másik a schola legendi.

1646-ban az alapító meglátogatta az iskolát, megtekintette az építkezést. Látta, hogy a tanulók száma nagy, de a legtöbb igen szegény. Ezért elrendelte, hogy a lublói kapitány a vár jövedelméből természetben s pénzben évenként körülbelül 800 lengyel forintnyi segílyt szolgáltatasson ki a piaristák szegény tanítványai részére.

Ezen évben a rendet nagy csapás érte. Mint már említettük, X. Ince pápa a szerzetet egyszerű congregatióvá fokozta le. Az osztrák tartományokban s Lengyelországban, hol a rend épen a legszebb virágzásnak indult, a pápai bulla nagy méltatlankodást keltett a király és azon főrangúak körében, kik Kalazanczius művét oly melegen karolták fel. Lubomirsky sietett megvizasztalni az aggódó podolini piaristákat, a következő levelet intézvén házfőnökükhöz:

Admodum Reverende in Christo Pater!

Suppono Admodum Reverendam Paternitatem Vestram rescripto novo Pontificio non leviter esse percussam. Contenta enim ipsius videntur sacri sui instituti statum vel immutare vel suppressere velle. Cui tamen malo obviam strenuo imus, quotquot incrementis suis sincere favemus. Expedivit Sacra Regia Maiestas Romam cum protestatione, quod nolit permittere in suo regno gravari aliqua ratione Ordinem Paternitatum Vestrarum. Idem fecisse Sacra Caesarea Maiestas, et Respublica Genuensium perhibetur. Quare bono sint animo Admodum Reverendae Paternitates Vestrae et Deum diligenter exorent pro felici exitu desideriorum suorum et

¹⁾ Id quod totum factum est ad gloriam Dei exaltationem Sanctae Matris Ecclesiae et ad haereticorum confusionem, cum inciperet a Patribus nostris distribui filiis hic panis timoris Dei. Liber Archivi. 25. l.

nostrae in favorem Paternitatum Vestrarum contentionis. De caetero bene valeat Admodum Reverenda Paternitas Vestra et mei sit memor in suis orationibus et sanctis sacrificiis. Datum in Wisnicz, die 25-a Maii. 1646.

Adm. Reverendae Paternitatis Vestrae amicus ad serviendum paratus.

Stanislaus Lubomirski

Palatinus et Generalis Capitaneus Cracoviensis.¹⁾

IV. Ulászló megbízta a krakói akadémia rectorát, hogy a pápa informálása végett készíttessen egy iratot az akadémia nevében, mely az eltörölt rend szükségességét bizonyítsa. Az érdekes levél így hangzik:

Vladislaus IV. Dei Gratia Rex Poloniae etc.

Venerabilis, Devote, Nobis Dilecte!

Constare fidelitati Tuae haud ambigimus de suppressione Ordinis Piarum Scholarum per Bullam Summi Pontificiis in partibus Exteris, cum summa Religiosorum afflictione divulgata. Cum porro Ordo ille tam pius et Sanctus ex mala apud Sedem Apostolicam idem patiatur informatione, Nos quam maxime in Regno Nostro eundem conservare volumus. Proinde Fidelitatem Tuam hisce compellamus, ut re ex latore praesentium clarius perspecta, in id diligenter incumbat, ut illa sinistra informatio, concepto per Universitatem Academiae Cracoviensis Scripto, in partem melioris informationis revocari possit, quatenus *Ordo tam exemplaris, et omni Sanctimonia clarus*, illa non excludatur suppressione, verum magis ac magis cura et studio Fidelitatis Tuae, Academica meliori firmetur informatione. Rem nobis apprime gratam Fidelitas Tua est factura et coelitus promerendam. De reliquo Fidelitati Tuae optimam precamur a Deo Valetudinem. Datum in Srzenks, die 23-a Septembris, anno Dni 1646. Regnorum Nrorum Poloniae XIV. Sveciae vero XV. anno.

Vladislaus Rex.

A következő évben úgyszólván az egész Lengyelország megmozdult a csirájában veszélyeztetett intézmény védelmére. A főpapság közös kérvénnyel járult a szentszék elé: „Dei nos agere causam existimamus, cum religiosum Piarum Scholarum institutum

¹⁾ A Liber Archivi cz. kötetben; a következőkben ismertetett levelek másolata ugyanott található meg.

nostrarum apud Sanctitatem Vestram literarum commendatione sustentamus.“¹⁾ Kéri a pápát, hogy a rendet Lengyelországban hagyja meg előbbi szervezetében, mert a protestantismus ellen való küzdelemben igen hasznos szolgálatokat tehet. (1647. máj. 27.)

Avona cardinalishoz intézett levelükben nagy elismeréssel emlékeznek meg a lengyel piaristák érdemeiről. Spada bibornokot is felkéri, hogy vegye pártfogásába az üldözött testület ügyét. Hivatkoznak arra, hogy a szerzetesrendek az egyház legerősebb támaszai, úgy a békés időkben, mint az eretnekek ellen való küzdelmekben. A piaristák már eddig is szép eredményeket értek el, még sokat lehet tőlük várni. Azt hiszik, hogy vétkeznének, ha minden tőlük telhető eszközzel nem kelnének az intézmény védelmére. Kéri a bíborost, hogy nagy befolyását értékesítse a rend javára, mely senkinek sem ártalmas, sőt ellenkezőleg az államra és egyházra nézve hasznos. (1647. máj. 25.) A lengyel országgyűlés rendei is felírtak ez ügyben,²⁾ majd a király, IV. Ulászló fejtegette ki egy gyönyörű levélben a rend fenntartásának szükségességét.³⁾

X. Incze azonban hajthatatlan maradt, viszont IV. Ulászló, mint már említettük, országában nem engedte kihirdetni a pápai bullát s így a szentszék intézkedése nem okozott lényegesebb változást a lengyel piaristák sorsában, sőt bizonyos tekintetben hasznos is volt, mert ambíciójukat és munkakedvüket fokozta az ország fejedelmének, főpapjainak s rendcinek erélyes támogatása.

1649. jun. 16. elhunyt Lubomirsky Szaniszló a podolini ház nagylelkű alapítója. Minden magyar piarista hálával s kegyelettel gondolhat ő reá, aki először telepítette meg magyar területen Kalazanczius fiait. Végrendeletében fiának, Györgynek, jóindulatába ajánlotta a podolini házat s lelkére kötötte az építkezés folytatását. György teljesítette atyja kívánságát s még újabb alapítványokkal is támogatta az intézetet.⁴⁾

Amint Lubomirsky György örökölte atyjától a jóindulatot a piaristák irányában, akként IV. Ulászló utóda, János Kázmér király is számtalanszor adta tanujelét kegyelmének. Állandóan sürgette a

¹⁾ Liber Archivi. 55. l.

²⁾ U. o. 59. l.

³⁾ Erdélyi idézett műve közli a királyi levél nevezetesebb passusait (115. l.); a Liber Archivi írója sajnálattal említi, hogy e nagybecsű irat másolatát nem tudták megszerezni, de tartalmát nagyjában ismerték.

⁴⁾ Liber Archivi. 62. l.

A tanulók között voltak lengyelek, magyarok, tótok, ruthének, németek; elvértve más nemzetiségű is akadt soraikban. A podolini becsületes késes mester fiával s a szegény mendicans diákkal együtt tanultak a lengyel vajda-ivadékok, a magyar nemes urak „prae-nobilis“ és „perillustris“ fiai.¹⁾

A XVIII. században különösen népes volt az intézet, a rendi növendékek képzésére szolgáló studiumokat is itt rendezték be. A házban lakó rendtagok száma némely években 50—60 között váltakozott.

Hanacius az 1663. év nagyhetében Krakóban fölvette a kisebb papi rendeket. Kácsor megemlíti, hogy ez alkalommal körülbelül 200 világi és szerzetes clericusnak adták fel a kisebb és nagyobb rendeket.

Podolinban a tanításon kívül még egyéb teendői is voltak; naponkint ő osztotta ki a szegény diákoknak az ételt, melyet a piaristák Lubomirsky segélyéből szoktak adni, ő volt a kisebb tanulók Mária-congregatiójának praesese, azonkívül egy-egy tanultabb rendtag vezetése alatt retorikai és philosophiai tanulmányokkal is foglalkozott.

¹⁾ Podolin város történetét megírta Weber Samu. Történelmi Tár, 1891. évf. Itt az intézet történetét is ismerteti.

III.

Hanacius Ressovban.

1664-ben Lengyelországba, Ressovba (Ressovia) küldték, ahol ugyancsak a Lubomirskyak telepítették meg a piaristákat. Itt tartózkodott az 1666. év elejéig; tanította a principiákat, később a rhetorikát és a poesist is. Iskolai foglalatossága mellett tovább folytatta rhetorikai és philosophiai tanulmányait Papcynsky Szaniszló, Kraus Mihály és Frankovics (Horváth) Pál vezetése alatt.

Papcynsky kiváló szónok volt; írt egy rhetorikai könyvet is, melyet a rend költségén nyomattak ki és a lengyel piarista iskolákban sokáig használtak.¹⁾ A könyv többoly szónoklatot is tartalmaz, melyet Papcynsky a Lubomirskyak dicsőítésére írt. Az egyházi szónokok számára is állított össze egy rhetorikai munkát s kiadta több szentbeszédét.²⁾

A podolini származású Kraus Mihály (1627—1707.) szintén jeles szónok hírében állott. Tudomásunk van több szónoki művéről, egy verses munkájáról, melyek a varsói piaristák nyomdájában jelentek meg. Írt egy rhetorikát is.³⁾ 1677-ben provincialissá választották, mely hivatalát három évig viselte. Kormányja szerencsétlen időre esett, mert a rendtagok Lengyelországban a dögvész, hazánkban pedig a háború veszedelmei miatt elszéledve éltek.

1) Prodomus Rhetoricus, sive Institutiones Rhetoricae. Varsó. 1665.

2) Verbum Dei Mysticum. Varsó. 1668. — Christus Patiens. Varsó. 1668.
— Papcynsky később elhagyta a rendet s megalakította a Marianiták congregatióját. Horányi, Scriptores S. P. II. 460—1. l.

3) Institutiones Rhetoricae; Varsó. 1687.

Tiszteről leköszönvén a podolini ház igazgatását [^{Ferenci} s a noviciusok nevelését] vállalta magára.¹⁾ Itt megírta a lengyel provincia történetét, melynek multját rendfőnöksége idejéből, mikor a provincialatus birtokában levő iratokat áttanulmányozta, igen alaposan ismerte.²⁾

E két kiváló hirű szónok felügyelete s gondos vezetése alatt gyakorolta magát Hanacius a szónoklatban. A rendi káptalanok intézkedései szerint a már tanító clericusoknak is kötelességük volt időnkint a ház színe előtt szónoklatokat tartani a vezető tanár útmutatásai szerint. Szónoki versengéseket is szoktak rendezni előkelő vendégeik tiszteletére.

A scholastikus philosophia tanait Frankovics ~~(Horvát)~~ Pál, (1623—1683.), a ház rectora magyarázgatta a fiataloknak. Frankovics szakolczai származású volt, de iskoláit a strassnitz-i piaristáknál végezte. 1640-ben lépett be a rendbe. Több tankönyvet írt és rendfőnöksége alatt (1671—1677.) hasznos intézkedéseket hozott a rendi tagok philosophiai és theologiai tanulmányai érdekében.³⁾ Később még találkozunk vele.

Frankovics felügyelete alatt tartották időnkint Hanacius és társai akadémiáikat. Ő maga gyakran mint „oppugnator philosophorum“ szerepelt. Ilyen akadémiákat vendégeik tiszteletére is szoktak rendezni.

Mínthogy a lengyel provinciában kevés képzett theologus volt, Frankovics azt tanácsolta Opatovszky Venczel rendfőnöknek, hogy Hanaciust Bonaventura és Hieronymus nevű clericus társaival Rómába küldjék magasabb theologiai képzettség megszerzése végett. Tehetségüknél és szorgalmuknál fogva mind a hárman szép reményekre jogosítottak, ezért a provincialis helyeselte a tervet és meghagyta Frankovicsnak, hogy az 1666. év elején kísérje el őket. Bécsig s onnét indítsa útnak Róma felé. A fiatalok nagy örömmel készültek az útra.

¹⁾ A magyarországi kegyestanítórend évkönyve. 1849. 9. 1.

²⁾ E kéziratú műnek egy része a podolini levéltárban maradt meg. Horányi Scriptores. II. 258.

³⁾ U. o. I. 805.

IV.

Hanacius Privigyén.¹⁾

1660-ben történt, hogy gróf Pálffy Pál nádor özvegye, Khuen Francziska Bécsből ellátogatott bajmóczi várába.

A hitbuzgó úrnő szomorúan tapasztalta, hogy a bajmóczi uradalom lakóinak nagy része az evangélikus vallást követi s a katolikus papok helyét praedicatorok töltik be. Az uradalom összes falvaiból kiűzette a protestans papokat, de minthogy ezzel nem ért célzt, mert a lakosság ezután is ragaszkodott az új valláshoz, azon kezdett gondolkodni, hogy miképen lehetne a katolikusokat hitükben megtartani s a protestantismust végleg kiirtani. E célra a legalkalmasabbnak találta a piarista rendet, melynek munkásságát az osztrák tartományokból jól ismerte. Valószínű, hogy bajmóczi tisztjei is kérték, hogy piaristákat telepítsen meg az uradalom területén, mert így gyermekeiket a közelben taníttathatják.

A grófnő azon reményben, hogy a Privigyén megtelepítendő piaristák segítségére lesznek a csekély számú világi papságnak a térítés munkájában s hitéhez hiven ragaszkodó katolikusok nemzedéket fognak nevelni, a privigyei fundatió ügyében tárgyalni kezdett Opatovszky provincialissal, akit az 1666. év elején Bécsbe hivatott. 1666. febr. 17. meg is kötötték a szerződést.

Frankovics ressovi rector ugyanezen év elején három clericussal, kiket Rómába szántak, útnak indult Bécs felé, hogy ott

¹⁾ A privigyei ház történetéhez Hanacius és Kácsor idézett művein kívül hecces adatokat szolgáltatnak a következő kéziratok: Annales Domus Schol. Piar. Prividiensis (Mösch Lukács kezdte írni); Familia Religiosa Domus Prividiensis, Aduentus et Discessus Nostrorum. Az előbbi a kegyesrendi központi, az utóbbi a privigyei házi levéltárban található.

részükre Pignatelli Antonio nunciustól ajánlóleveleket szerezzen. Utközben betértek Vratislavba Lubomirsky herczeghez, hogy tőle a a ressovi ház részére valami segélyt eszközöljön ki. Lubomirsky, bár keserves helyzetben volt, mivel Kázmér király haragja elől kellett Vratislavba menekülnie, szívesen fogadta az utasokat s néhány száz forintnyi segélyt is adott.¹⁾ Innét útba ejtve a morvaországi rendházakat Bécs felé tartottak.

Valahol Morvaországban kapta meg Frankovics Opatovszky levelét, melyben meghagyta neki, hogy Bécsben keresse fel, mint-hogy a privigyei alapítvány átvételére szánta. Választása azért esett Frankovicsra, mert ez mint szakolczai származású jobban ismerte a magyar viszonyokat s tótul is tudott.

Mint-hogy Frankovicsnak segítségre is volt szüksége s a grófnő azt kívánta, hogy a piaristák a lehető legrövidebb idő alatt foglalják el új állomásukat, Opatovszky más alkalmas egyén hiányában kénytelen volt Hanaciust is Privigyére rendelni. Bonaventura és Hieronymus lengyelek voltak, azoknak Privigyén nem sok hasznát tudták volna venni, ellenben Hanacius, mint Horányi mondja: „Moravus erat, Slavicum eleganter et svaviter fundebat idioma.“¹⁾

A másik két clericust elbocsátotta Róma felé, Frankovicsot és Hanaciust pedig bemutatta a grófnőnek, aki kegyesen fogadta őket s jó szívvvel vigasztalta a római út elmaradása miatt szomoruló Franciscust. Pignatelli nuncius is (a későbbi XII. Ince pápa) kinél szintén tisztelegtek, intézett hozzá néhány megnyugtató szót, biztosította kegyelméről s buzdította, hogy iparkodjék állomásán a katolikus hitet terjeszteni. Hanacius meg is nyugodott s fölemelte az a tudat, hogy most saját előmenetele árán hoz áldozatot a rend érdekének s egy fontosnak ígérkező telep első munkásai közé tartozhatik. Azért később is vágyódott Rómába, de sohasem tudott oda eljutni. Naplójában gyakran emlegeti, hogy Róma helyett Privigyére került s késő öregségében tréfásan szokta mondogatni: „Povero Francesco, Prividiae Romanesco!“ Könyveibe is beleirogatta ezt a rigmust.¹⁾

¹⁾ . . . qui ibi exulabat propter odium Regis Joannis Casimiri, cum ad necem quaerentis. Biographia, 6. 1.

¹⁾ Scriptorum. II. 73. 1.

¹⁾ Hanacius sokat foglalkozott a személyére vonatkozó adatok megörökítésével. A privigyei könyvtárban több könyvét láttam, melyekbe hátul röviden bejegyezte életének nevezetesebb mozzanatait.

Miután az alapítónőtől búcsút vettek s a nunciusról is tisztelegtek, ki áldásával bocsátotta őket útnak, elindultak Bajmóc felé. Hanacius útközben kapott egy szamarat, de nem sokra ment vele, mert a csökönyös csacsi nem akarta tűrni lovagját s többször le is dobta úgy, hogy Cseklészig nagyobbrészt gyalogszerrel tette meg a fáradságos utat. Cseklésztől kocsin mentek Bajmócra, ahová márcz. 3. érkeztek meg.

Ideiglesen a várban szállásolták el őket s Mednyánszky János provisor asztalánál étkeztek. Hanacius dicséri Sigray János praefectus és Wolmueth János procurator szíves jóindulatát s támogatását, melyre a kezdet nehézségei között rá valának utalva. Megérkezésüknek a papok, Aurifaber János bajmóczi prépost és Csermák György privigyei plébános is nagyon örvendtek.

1666. márcz. 18. Szelepchényi primás ellátogatott a közeli Apátfalva községbe. Frankovics és Hanacius megragadták a kedvező alkalmat és tisztelegtek az egyházfejedelemtől, aki kegyesen fogadta őket s Hanaciusnak engedélyt adott, hogy bár még nem volt fölszentelve, mint licenciatus és missionarius működhessen s különböző papi teendőket végezhesen. Erre különben már a bécsi nunciustól is kapott felhatalmazást.

Míg Frankovics a házépítés terveivel bajlódott, Ferencz, amint az út fáradalmait kipihente, már márcziusban megkezdte a tanítást a várban a várbeli tisztek s néhány bajmóczi polgár fiaival. Szabad idejében segédkezett a prépostnak s a privigyei plébánosnak, kijárt a filialis egyházakba, keresztelt, esketett, temetett, katechizált, prédikált és térített. Nagy elfoglaltsága talán el is feledtette vele Rómát, de a behegedt sebet feltörte egy levél, mely Jeromos és Bonaventura clericusoktól Rómából érkezett. Sajnálják, hogy nem jöhetett velük s nem osztozhatik a lelki örömeikben s szellemi élvezeteikben, de vigasztalják is, mert tudatják, hogy a generalis atyai áldását küldi s sokat vár az ő munkásságától. Megírják neki azt is, hogy a generalis csodálkozik, hogy bár kora és tanúltsága megvan, még nem szenteltette fel magát.¹⁾ Hanacius ugyanis szerény jámborságában Assisi Szt. Ferencz példája szerint, kiről szerzetesi nevét is vette, méltatlannak tartotta magát az áldozópapságra s több éven át halogatta az ordinatiót.

Még ugyanazon év okt. 9. átköltöztek Privigyére. Már előzőleg az alapító költségén megvették a ház czéljaira Hlavasz Lukács

¹⁾ Annales. II. 67. 1.

telkét s aug. 12. kimérték az épület helyét, aug. 25. pedig letették az alapkövet.

Míg az építkezés tartott egy a város piacán álló házban laktak (domus Huivalthiana), a városi curiában pedig az iskolát helyezték el, melyet nov. 8. nyitottak meg. A fáradhatatlan Fran- kovics a sok nehézséggel járó építkezés ügyeit intézte, Hanacius pedig a német Sobelius Mátéval együtt tanítgatott. A tanulók nagy számmal jelentkeztek Privigyéről, Bajmóczról, Novákról és Oszlány- ból s más az uradalomhoz tartozó helyekről, sőt még távolabbi vidékekről is. Első tanítványai között említi Bajmóczról a követ- kezőket: Mednyánszky János és Ferencz, Hunyady Mihály és Ignác, Szimoniany Imre; Privigyéről: Zilka Ferencz, János, Beli- czey.¹⁾ Sobelius mint magister arithmaticae szerepel, Franciscus pedig mint a schola legendi tanítója.²⁾

Hanacius új világba, új emberek közé került. Itt ismerkedhe- tett meg jobban a magyar urakkal, kiknek fiait tanította. Bizalmas barátságban élt a bajmóczyi tisztekkel, akik nagyobbreszt előkelő származású nemesek voltak és többen csak a zűrzavaros idők miatt állottak a Pálffy nemzetség szolgálatába, hogy biztonságban élhes- senek, mert a köznemesi osztályt a háború veszélyei s a főurak hatalmaskodásai ellenében a Tripartitum nem tudta megvédeni.

A következő évben az iskola szép fejlődésnek indult: a tanu- lók száma egyre szaporodott és már négyen tanítottak, a poesis és syntaxis számára is nyitottak osztályt. Házuk épült, az uradalom mindenben támogatta őket, jó reménységgel tekinthettek a jövő elé.

Ámbár Hanacius egyre halogatta a fölszentelést, mégis kény- telen volt engedni elüljárói kivánságának és 1668 októberében Venceslaus clericussal Jászóra indult, hogy ott magát Pálffy Tamás egri püspök által ordináltassa. Két hétig gyalogoltak Turócz, Árva, Liptó és Szepesmegyén keresztül s útközben koldulgatva szerez-

1) De horum sorte: magni Viri in Statu Ecclesiastico et politico, alii prae- positi, alii Religiosi, alii ad officia Regni, alii milites. In omnem Terram exivit sonus eorum; alii in altera vita, plerique Domini Parochi zelosisissimi, iam patroni Gratissini.* Annales, I. 11. l.

2) Az Annales Domus Prividiensis adatai szerint még Franciscus a S. Georgio (Hulinsky) és Venceslaus a SS. Trinitate (Prohászka) is tanítottak. Ezen adatok szerint már 1666-ban a következő cursusok nyilottak volna meg: parva, principia, grammatica, syntaxis, arithmetica cum scriptura. Hanacius, Kácsor és Mósch adatait nehéz összeegyeztetni. Hulinsky valószínűleg tanított, de Prohászka mint az egy- korú Familiákból kitűnik, csak a következő évben került Privigyére Gaulikovicus Györggyel együtt.

ték meg élelmüket, míg végre október utolsó hetében halálra fáradva, elcsigázva Jászóra értek, ahol a püspök vendégszerető házában szíves fogadtatásra találtak és kipihenhették a hosszú út fadalmait. A püspök beküldte őket Kassára, ahol két jezsuita theologiai doctor előtt letették a szokásos examen ordinandumot, majd Jászóra visszatérvén áldozópappá szenteltettek.

Visszajövet Szomolnokon betértek Joanelli Szilveszterhez, a királyi bányák bérlőjéhez. Joanelli annyira megkedvelte Hanaciuszt, hogy ott akarta tartani házikáplánnak, de Hanacius engedély nélkül nem maradhatott nála s azt tanácsolta, hogy ez ügyben forduljon a rendi generalishoz.

November derekára haza vergődtek és Szt. Katalin napján mondották el első miséjüket.

Főlszenteltetése után még nagyobb buzgósággal végezte a lelkipásztori teendőket, segédkezett a privigyei plébánosnak, kijárt a szomszédos falvakba, melyekben a katolikus gyakorlat már régóta szünetelt, prédikált, tértitgetett.

Ernyedetlen fáradozásait elüljárói azzal jutalmazták, hogy 1669. őszén engedélyt adtak neki, hogy morvaországi rokonait meglátogassa. Sobelius Máté társaságában útra kelt, bejárta szülőföldjét, melyhez annyi kedves emlék kötötte, fölkereste anyját, kinek nagy öröme telt fiában.¹⁾ Csak azért vállalkozott e hosszú és fáradságos útra, hogy öreg anyját még egyszer megláthassa s most már mint áldozópap előtte misézhesen.

Mire Privigyére visszaérkezett, azalatt Joanelli Szilveszter már kieszközölte a rendkormánytól, hogy Szomolnokra küldjék udvari káplánnak.

¹⁾ Sobelius 1670-ben kilépett a rendből s Gajdelen lett plébános.

V.

Hanacius Szomolnokon a Joanelli családnál.

Hanacius 1669. nov. havában érkezett meg Szomolnokra Podolinból, ahol néhány napnyi pihenőt tartott. Az olasz Joanelli (Giovanelli) család több tagja már régóta bányászattal foglalkozott. Joanelli János András 1653-ban a kincstártól bérbe vette a szomolnoki rézbányákat. Később báró, majd magyar gróf lett s mint kiváló szakember 1663-ban selmeczi bányagróffá neveztetett ki. Mikor hivatalát átvette, a jövődelmező szomolnoki bányabérlet vezetését átadta egy Tirolból behívott második unokatestvérének, Joanelli Szilveszternek, aki nagy befektetéseivel és szakértelmével az üzletet még jobban föllendítette.¹⁾

Hanacius Szomolnokon kellemes otthonra talált Joanelli Szilveszter házában. Nem győzi eléggé magasztalni Joanellinek és feleségének, a lengyel származású Formankovicz Katalinnak szíves jóindulatát és mély vallásosságát. A bányákban és a telepeken élénk munka folyt, az üzem sok hivatalnokot és munkavezetőt s több mint 500, nagyobbrészt lengyel munkást foglalkoztatott.

Az 1662. és 1664. évi pestis a bennszülött bányász népség javarészét kipusztította úgy, hogy lengyel munkásokat kellett hozatniok. A bennszülött lakosság már régóta az evangélikus hitet követte, a parochia és a régi templom is az ő birtokukban volt. Úgy látszik, az üzem megkezdője, János András nem háborgatta

¹⁾ A család magyarországi ágának történetét megírta Mednyánszky Dénes br.: A telvanai báró Giovanelli család felsőmagyarországi ága. A szepesmegyei történelmi társulat évkönyve. II. évf. 46—56. l. — Közöl még róluk adatokat dr. Pirhalla Márton is, A szepesi prépostság vázlatos története cz. művében. 502—510. l.

őket vallásuk gyakorlatában és a templom birtoklásában, mert nem akart kikezdeni munkásaival, akikre nagyon rá volt szorulva, sőt eleinte Szilveszter is megelégedett azzal, hogy a katolikus lengyelek számára s családjának lelki épülésére lakásának közvetlen közelében 1666-ban a Szentlélek tiszteletére egy kápolnát építtetett. Valószínű, hogy Hanacius előtt a kápolnában nem is volt állandó istenisztelet.¹⁾

A Joanelli család a bányászat és kohászat mellett nagy és messze földre kiterjedő kereskedést folytatott. A kohókban előállított rezet részint Lengyelországba, részint Velenczébe szállították; nagyban vásárolták az olasz árucikkeket, melyeken a Szepességben jó áron adtak túl. Összeszedték a legfinomabb hegyaljai borokat s nagy haszonnal kivitték Lengyelországba. Kereskedtek posztóval, selyemmel, háziészközökkel, gyertyával, viasszal, borral, sörrel, égetett borral, lóval, marhával.²⁾ A telepen eleven élet folyt. Szüntelenül jöttek, mentek a karavánok, melyek a portékát Olaszországból hozták vagy Lengyel- és Szászországba szállították. Az üzlet nagy haszonnal, de nagy kőczkázattal is járt a háborúk és rablások miatt.

Mikor már a munkások többsége a kath. lengyelekből került ki, Joanelli bátrabban kezdett viselkedni az evangélikusokkal szemben és többször kimutatta ellenséges indulatát s a protestans vallásgyakorlat elfojtására irányuló törekvését. Az 1670. év eseményei meghozták a kedvező alkalmat a templom visszavételére.

1670. ápr. havában a Wesselényi-féle összeesküvés következtében kitört a fölkelés és I. Rákóczy Ferencz hadai megtámadták és kirabolták a szomolnoki telepeket. Hanacius Szelepcényi primáshoz intézett levelében részletesen leírja a történeteket.³⁾

Joanelli Szilveszter ápr. 1. tudta meg, hogy a kuruczok meg akarják támadni s ki akarják fosztani az ő telepeit s raktárait. Legértékesebb áruit sietve Lócsére és Podolinba vitette, majd, minthogy a veszedelem egyre fenyegetőbbé vált, családjával együtt Podolinba menekült. Hanacius, bár neki is volt oka félni, a kápolna őrzetére Szomolnokon maradt.

¹⁾ A Szentlélek temploma ma is fennáll és a katolikus kultusz céljaira szolgál. Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Rosnaviensis. 1901. 121. l.

²⁾ Simplicissimus. Wagner, Analecta Scepusii Sacri et Profani. II. 330. és Mednyánszky idézett munkája. 50. l.

³⁾ Közölve Kácsor, Annotationes de P. Francisco cz. kéziratu gyűjteményében. 115. l.

Ápr. 18. reggel hét óra körül vagy 500 kurucz talpas rohanta meg Joanelli házát; a kapukat betörték, a házat felforgatták, a műhelyeket és raktárakat kirabolták és elpusztították. Hanacius e szörnyű zűrzavarban a kápolnában tartózkodott, mely a kastéllyal össze volt építve. A kórusra az emeleti folyosón keresztül lehetett eljutni. Hanacius, aki már elszánta magát a vértanuhalálra, karingbe öltözve, stólával, kezében kereszttel, az oltár előtt térdelve s buzgón imádkozva várta sorsát. Mellette térdelt a ministrans fiú is.

Nyolcz óra felé néhány kálvinista talpas az emeleti folyosón keresztül behatolt a kórusra. Fölkapták a kóruson talált trombitákat és hegedűket és amint Hanaciust az oltár előtt megpillantották, elkezdtek kiabálni: „*Pap, pap, beste lelke papja!*“ Lerohantak a templomba, megragadták s a középre hurczolták és feje fölött baltáikkal hadonászva kiabálták: „*Adj pénzt!*“ Hanacius rongyos saruira mutatva, így felelt a nyájias felszólításra: „*Szegény legény, látod, még arra sincs pénzem, hogy csizmát vegyek magamnak.*“ Erre még jobban megdühödtek, megmotozták; Hanacius átadta nekik a nyakán függő keresztet, de mikor látták, hogy az rézből van, elhajították.

A szomolnoki luthranusoktól azt hallották, hogy Hanacius rejtette el Joanelli kincseit, azért most kényszeríteni akarták, hogy azokat adja elő: „*Add elő gazdád kincseit, melyeket elrejtettél!*“ A szegény barát azt hívén, hogy a vértanuhalál órája elérkezett, nyugodtan így felelt: „*Uraim! lépjete az oltárhoz, megmutatom összes kincseinket.*“ A talpasok az oltár elé vonszolták, ahol Franciscus térdre ereszkedett s magát Isten irgalmába ajánlva, szemeit az égre emelve így fohászzkodott: „*Ime az én Uram, ime az ég és föld Teremtője, ime ő az én kincsem!*“ Majd fejét lehajtván így imádkozott: „*Uram, a te kezeidbe ajánlom lelkemet!*“ és támadóihoz e szavakat intézte: „*Ha ez az Isten akarata, töltsétek ki rajtam vad kegyellenségeketek és fejezzetek le.*“

A talpasokra, úgy látszik, hatott a pap elszánt nyugalma, mert elcsendesedtek és többé nem kinozták. A kórusról lehordott hangszereket letették s felszólították Hanaciust, hogy bocsássa ki őket a templom ajtaján keresztül, Távozásuk után Hanacius bereteszelte az ajtót s hálát adott Istennek szerencsés megmeneküléséért.

Lehet, hogy nem Hanacius nyugodtsága fegyverezte le a talpasokat, hanem Rákóczy tilalmára való tekintettel, aki „ahol

csak tehetette, különös oltalmába vett minden papot, barátot, feketét és fehéret, jezsuitát és paulinust,“ kegyelmeztek meg neki.¹⁾

A fosztogatók déltájban zsákmánnyal gazdagon megrakodva eltávoztak. Hanacius attól félt, hogy az evangélikusok elfoglalják a Szentlélek kápolnáját, azért a kápolna ajtaját bezárta s a sekrestyében húzódott meg. A hivatalnokok és a cselédek elszökdöstek, aki mégis ott maradt, a pappal nem sokat törődött. Az élelmiszereket a derék talpasok elhordták, Hanaciusnak nem maradt más, mint néhány zsák aszalt szilva és száraz borsó; azon tengődött vagy másfél hónapig.

Apr. 22. vagy 200 lovas jelent meg, „sed egregii et modestiores prioribus, permixtis Catholicis nobilibus,“ akik a kincstári telepeket a fölkelők szövetsége részére lefoglalták (pro Ország conscrisperunt et confiscarunt) és a polgárokat és a munkásokat Rákóczy nűségére föleskették, Hanaciusnak pedig meghagyták, hogy maradjon ott a katolikus kultusz végzésére.

Apr. 24. vágy 300 lovas és gyalogos jött, hogy Joanelli lefoglalt borait és bútorait elszállítsák.²⁾ Egy részük megrészegeedett; ezek berontottak a kápolnába, azt kifosztották és Hanaciuszt is bántalmazták, talán össze is vagdalták volna, ha oda nem érkezik a derék Bónis Ferencz néhány nemes tiszttel s meg nem védelmezi. Bónis, kit Hanacius élete megmentőjének mond, biztosítani akarta Hanacius személyét és a kápolnát, azért annak ajtaja elé ~~felé~~ Salva guardiat helyeztetett és a szomolnoki polgároknak meghagyta, hogy a páttert minden támadás ellen megvédelmezzék.

Ezalatt a podolini piaristák nagy aggodalomban voltak veszedelemben forgó társuk sorsa miatt. A náluk időző Joanellitől tudták hogy Hanacius életét veszély fenyegeti, azért naponkint imádkoztak életéért. Neumann Glycerius házfőnök apr. 12. a következő levelet intézte hozzá:³⁾

1) Pauler, Wesselényi F. nádor és társainak összeesküvése. II. 29. 1.

2) Hanacius csak egy átalag kitűnő tokaji bort tudott megmenteni. Ezt idejekorán elrejtette a sekrestyében és mikor gazdái haza érkeztek átadta nekik: Ex vinis unum antalconem accepit ad sacrarium, ibique conservavit, quoniam metuebat, ne ad manus praedonum veniat. Erat vinum ex uvis passis 100 aureorum; et credo fuerit essentia, non autem Auszpruch. Habuit vasculum sub capite loco pulvinaris, quod post tumultum redeunt Illmo Dno praesentavit, fuitque grato animo acceptum. Kácsor, Annotationes. 118. 1.

3) Annales. II. 135. 1.

Charissime P. Francisce!

Innotuit nobis etiam Podolinii ab illustrissimo Dno nostro Patrono Silvestro Joanelli et aliis magna imminere pericula in illis partibus, praecipue Smelnicii et thesauris illustrissimi D. Silvestri, qui iam sese trantsulit Leuczovia et domina sua cum prolibus ad arcem Podolinensem estque nostra Devotissa instar Abbatissae.

Nos plurimum solliciti de Vra Reverentia, ne aliquod opprobrium isthic patiatur ab invadentibus Haereticis, qui maximo odio persequuntur Spirituales, vellentque omnes exesse, ut ipsorum Haeresis et Praedicantes triumphent. Offensissimi autem sunt Rdis Patribus Societatis Jesu, Vram autem Reverentiam, quia talem putabunt, vix liberam dimissuri:¹⁾ Ideoque, si velit esse confessor, fugiat ad montes (habet modum et occasionem, est inter montana, sin autem martyr, perseveret penes Ecclesiam suam et Catholicos, habet iam repositam mercedem: Esto Fidelis usque ad mortem et dabo tibi coronam Vitae.

Dominus Deus, Beatissima Virgo Maria cum Angelo Tutelari et suis Patronis assistent Reverentiae Vrae, ne illam Ecclesiolam violent Lutherani aut Calvinistici Praedicantes, et ne praedominentur Catnolicis. Oret pro nobis et nos pro sua Reverentia Vra. Podolinii, 12. Aprilis, A. D. 1670.

Vrae Reverentiae addictissimus, cum omnibus, qui fraterne salutant

Glycerius ab Omnibus Sanctis,
rector Podolinensis.

Annál nagyobb volt a podoliniak öröme, mikor Franciscus leveléből arról értesültek, hogy a veszedelmeket bátran és szerencsésen kiállotta és sikerült neki az őrizetére bízott templomot megtartania. Neumann az egész ház nevében részvétét fejezte ki és szép szavakban magasztalta állhatatosságát; jelezte azt is, hogy Szilveszter és unokabátyja, János András gen. commissarius, császári sereggel egy vagy két hét mulva Szomolnokon lesznek és

¹⁾ A protestansok a piaristákat sokszor jezsuitáknak nézték. Simplicissimus sem igen tud különbséget tenni köztük, mert így ír a podolini piarista házról: der Wajwoda Crakovski hat zu Pudlein . . . ein Kloster gebaut, und ein genus Jesuitarum Patres Piarum Scholarum hincin geflantzet, woselbst alle arme Schuler umsonst, oder mit ihrer beyhülff studiren können. Wagner, Analecta Scepussii Sacri et Profani. II. 325.

majd rendet csinálnak. Értesítette, hogy Lubomirsky Heraclius Szaniszló herczeg a XIII szepesi városban vissza akarja állítani a katolikus vallásgyakorlatot és pedig először Szepesolasziban, ahova őt szemelte ki lelkésznek. Már Joanelli is belenyugodott, hogy kedves házi papjától, aki Szepesolasziban jobban érvényesülhet, meg kell válnia.¹⁾

A fölkelők Szegedy Ferencz egri püspököt és jászói prépostot is megtámadták, csúfot üztek belőle, kifosztották s úgyszólván minden nélkül magára hagyták. Őt is csak Rákóczy tilalma mentette meg a kuruczok öldöklő dühétől.²⁾ A szegény elhagyatott öreg, minthogy messze vidéken nem volt más katolikus pap, Hanaciust kérte magához. Ez, mikor a helyzet bátorosabb lett, meglátogatta, vigasztalagatta, s maga is épült a főpap keresztényi türelmén, mellyel a megpróbáltatásokat viselte.

Junius elején megérkezett a két Joanelli Rozsnyóról 300 császári lovassal. Mindenekelőtt misét hallgattak a Szentlélek kápolnájában. Mise után Hanacius érzékeny latin beszédet intézett a hazatért urakhoz. A templomból kimenvén, megszemlélték a kifosztott kastélyt, a feldúlt telepeket s kirabolt raktárakat, Elszomorodva látták, hogy sok évi fáradságos munkájuk alkotásait egy oktalan rablótámadás megsemmisítette. A nagy veszteségért, melyet Hanacius szerint 20,000 forintra becsültek, a szomolnoki lutheranusokat okolták, hogy t. i. azok hívták oda a felkelőket s ők maguk is részt vettek a fosztogatásban. A Joanelli-családdal és a katolikus bányatisztekkel, felügyelőkkel és munkásokkal, de főképen a térítgető Hanaciussal szemben már azelőtt is ellenséges magatartást tanúsítottak, így nem lehet csodálnunk, ha a Joanelliek oly radikális módon bántak el velük, ahogyan e vallási gyűlölködéstől izzó korban általános szokás volt. Bűnvádi eljárást indítottak a bűnösök ellen, kettőt le is fejeztek, sokat börtönre ítéltek, de ezek közül többen, akik áttértek, Hanacius közbenjárására visszanyerték szabadságukat. Hanacius szerint vagy 300-an tértek vissza a katolikus hitre, a zaklatások elől akarván menekülni. A régi magistrátust föloszlatták és új, katolikus magistrátust választottak, az evangélikus bánya-hivatalnokokat elcsapták, a parochiát és a parochiális templomot visszafoglalták, az evangélikus papot és tanítót elűzték. A plébánia-

¹⁾ Neumann 1670. máj. 11. k. levele. Annales. II. 137. 1.

²⁾ Praeter nos duos nullus ex Spiritualibus repertus et nisi tuisset inhibito facta a Principe Rákóczy, a Lutheranis et praecipue Calvinistis fuissemus trucidati. Hanacius levele Szelephényihez, Annotationes. 117. 1.

templomot a paplakással együtt átadták Zeller Farkas bartholomaeita missionariusnak, mint plébánosnak. Juliusig Hanacius is Szomolnokon tartózkodott és a lengyel katolikusok lelki ügyeit gondozta.¹⁾

¹⁾ Hanacius szerint a szomolnoki evangélikusok száma 1000, a katolikusoké (a lengyel munkások) 400 volt. Az 1700. évi canonica visitatio szerint volt 507 kath. és 1490 ev. A ~~Személyi~~ országgyűlés (1705.) visszaadta az evangélikusoknak az elfoglalt egyházakat; ezen intézkedést az 1705. évi toporczi egyezség is megerősítette és csak a kis templomot (Szentlélek kápolna) cédálta a katolikusoknak. Jelenleg a szomolnoki anyaegyházban van 2061 kath. és 206 ev. Hradzsky, A XXIV kir. plébános testvérelete. 17. 18. l. — Schem. Ven. Cleri Dioec. Rosnaviensis. 1901. 122. l.

VI.

Hanacius Szepesolasziban.¹⁾

Hanacius 1670. évi július havában Szomolnokról visszament Podolinba.

Említettük, hogy IX. Kelemen 1669-ben kiadott bullájával a rendet minden előbbi szerzetesrendi kiváltságaival felruházta. Ezen intézkedés következtében azok, kik a testületben akartak maradni, letették az ünnepélyes fogadalmat. Néhány fölszentelt rendtag az egyszerű fogadalom alul feloldozást nyervén, kilépett és az egyházmegyékben talált alkalmazást. Hanacius, bár előkelő pártfogói révén szép előmenetelre számíthatott volna, hű maradt rendjéhez és jul. 20. letette az ünnepélyes fogadalmat.

Aug. havában Podolinban Pessau Károly commissarius elnöklete alatt rendi káptalant tartottak. Itt tárgyalták Lubomírsky Szaniszló Heraclius herceg ajánlatát, aki a XIII szepesi városban fel akarván újítani a katolikus vallásgyakorlatot, egyelőre Szepesolasziba kért egy piarista missionariust és magára vállalta annak eltartását; megígérte, hogy az illetőnek személyi biztonságáról is fog gondoskodni. Erről már a tavasszal is tárgyaltak és, mint Neumann Glyceriusnak az előbbi fejezetben ismertetett leveléből kitűnik, már három hónappal azelőtt Hanaciust szemelték ki olasz missionariusnak. Joanelli Szilveszter is belenyugodott, hogy Franciscust elviszik tőle, mert akkor már bátyjával együtt elhatározták, hogy a szomolnoki

¹⁾ Hanacius szepesolaszi szerepléséről szólnak (Hanacius és Kácsor kéziratain kívül): Schréter K., *Kurzgefasste Kirchengeschichte der evangelischen Gemeinde A. C. Szepesolaszi. Késmárk. 1887.* — Pirhalla Márton dr., *A szepesi prépostság vázlatos története. Lőcse. 1899.* — Hradszky József, *A XXIV királyi plébános testvérelete és a reformáció a Szepességben. Miskolcz. 1895.*

templomot visszafoglalják és a parochiát katolikus plebánossal töltik be s így őreá már nem lesz okvetlenül szükségük.

A podolini káptalan teljesítette a herczeg kívánságát és Hana-ciust Olasziba rendelte.

Szepesolaszi a tekintélyesebb és jobbmódú szepesi városok közé tartozott, plebániája is egyike volt a legelőkelőbbeknek. A plebános, mint parochus exemptus, több kiváltságot élvezett. Címe „királyi plebános“ és „honorabilis“ volt s az egyházához tartozó Kaczvinkel nevű rész után az esztergomi székesegyházi főesperesnek és zöldmezei (de viridi Campo) prépostnak volt alárendelve, és joga volt az esztergomi érseki zsinaton is megjelenni, ahol, mint-hogy a XXIV plebános testvérületének is tagja volt, ő szokta a szepesi papságot is képviselni (os et tutor). Kegyuri jogokat gyakorolt az olasz Szt. Lőrincz és az olcznoi templom fölött, még akkor is, mikor az olasz parochia az evangélikusok kezében volt.¹⁾

A szepesolaszi plébánia és templom már majdnem másfél száz esztendőn keresztül az evangélikusok birtokában vala. Az 1548-ban elhalt Tamás és utódja, Blasy Jakab plebános, elfogadták Luther tanait és híveiket az evangélikus hitre térítették. Az evangélikus plebánosok is élvezték katolikus elődeik kiváltságait és, bár a lublói kapitányok részéről erős zaklatásnak s állandó zsarolásoknak voltak kitéve, a lassankint luthranus papok szövetségzetévé vált XXIV-es confraternitasban mindig vezető szerepet vittek.

A szepesi prépostok és a Lubomirskyak többször megkísérelték a protestantismust visszaszorítani. Bornemisza Gergely prépost 1567-ben azzal fenyegette a XXIV. plebánost, hogy egyházlátogatást fog tartani, de tervét nem tudta végrehajtani.²⁾ Későbbi fáradozásai is eredmény nélkül maradtak, sőt a XXIV. lelkes 1582-ben elfogadta az ágostai hitvallást s ezáltal a régi vallással nyíltan szakított.³⁾ 1600 körül már csak a szepeshelyi plébánia volt katolikus. 1604. okt. 2. Pethő prépost vissza akarta foglalni a olasz templomot, de szándéka a városi hatóság és a luthranus lakosság ellenszegülése folytán meghiúsult. Erélyesebben lépett fel 1616-ban Lubomirsky Szaniszló, ki ugyan nem vette vissza az olasz temp-

¹⁾ Pirhalla, 197. 198. 1. — Hradzsky, 5. 10. 3. 31. 32. 1. — Schréter 1. 2. 1.

²⁾ Pirhalla, 268. 269. 1.

³⁾ Hradzsky, 135. 1.

lomot, hanem kijelölt egy kápolnát a katolikusok számára.¹⁾ 1661-ben komolyabb veszedelem fenyegette az olasz lutheranusokat, mert a közeli Olcznó községben a lakosság katolikus papot hozott és átadta neki a templomot a parochiával együtt. Az olasz lutheranusok azon ürügy alatt, hogy Olcznó az ő birtokuk és a templom olasz területen áll, s az olcznói templom fölött az olasz község és a pap közösen gyakorolják a kegyuri jogot, azt a parochiával együtt visszafoglalták és lutheranus lelkészt küldtek oda. Csáky István, a község földesura, pártját fogta a katolikusoknak és katonáit küldte a faluba, akik elül a praedicator kénytelen volt visszavonulni.²⁾

Bársony György prépost (1663—1675.) nagy eréllyel és kitartással fogott hozzá a szepesi városok visszatérítéséhez. Rábirta Lubomirsky Szaniszló Heraclius herceget, hogy Olasziban a piaristák segítségével felújítsa a régóta szünetelő katolikus gyakorlatot. A herceg Mihály lengyel királytól rendeletet eszközölt ki (1670. jul. 12.), melynek értelmében a katolikusok Olasziban kápolnát építhetnek és szabadon gyakorolhatják vallásukat.³⁾

Hanacius a királyi rendelet védelme alatt s Lubomirsky oltalomlevelével ellátva indult el Olasziba. Betért Bársony préposthoz is, és szerzett tőle approbatiót. Aug. 20. érkezett új állomására, ahol a csekélyszámú katolikusok (vagy 40) nagy örömmel fogadták. Még azon napon, Roskoványi István nemesi curiájában egy tágas szobát kápolnának rendezett be, felállította a magával hozott oltárt és misét mondott. Lakása ugyancsak a Roskoványi házban volt és az öreg Roskoványi házaspárral élt egy kenyéren.

Az evangélikusok száma vagy 1000 lehetett, lelki ügyeiket a híres Klesch Dániel lelkész és két diaconus gondozták. Mind a hárman a parochián laktak.

A protestánsok nem látták szívesen Hanacius letelepedését, de egyelőre semmit sem tehettek ellene. A környékből is sok katolikus gyűlt össze a Hanacius által tartott istenítiszteletekre, többen visszatértek a régi hitre, melyet közöttük már oly régóta nem hirdettek.

Szeptemberben ellátogatott Morvaországba ; távolléte alatt Gaulikovics Glycerius helyettesítette. Visszaérkezése után két hónapig

¹⁾ Pirhalla, 386. l.

²⁾ U. o. 455. 456. l.

³⁾ A kápolnát, melyet Lubomirsky Szaniszló gr. 1616-ban a katolikusok számára kijelölt, már úgy látszik régebben megvonták. Pirhalla, 485. l.

ismét Olasziban működött, de minthogy a lutheránusok követséget küldtek Láncutba Lubomirskyhez, kérvén, hogy szüntesse be az olasz katolikus gyakorlatot, mely által érdekeiket veszélyeztetve látták, Bársony prépost tanácsára gyorsan a herceghez utazott úgy, hogy a protestáns küldöttséget megelőzte s előadta, hogy az utóbbi időkben sok zaklatásnak van kitéve: az istenitiszteletet megzavarják, a kápolna ablakait beverik, a tetőt kővel dobálják, gúnyolják, a katolikusokból csúfot úznek, a mise látogatásában megakadályozzák. Természetes, hogy ezek után a protestáns követség nem részesült valami szíves fogadtatásban. Hanacius ott volt és megczáfolta vádjaikat. A herceg kijelentette, hogy a katolikus kultuszt továbbra is fenn akarja tartani és megengedi, hogy kápolnát emeljenek s vállásukat háborítatlanul gyakorolhassák. Hanacius azt is kieszközölte, hogy a herceg megbízottai a katolikusok részére temetőt jelöljenek ki.

A karácsonyi ünnepeket a hercegnél töltötte, új év után pedig visszament Olasziba.

1671. jan. 29. egy vegyes bizottság szállott ki és a város végén, egy dombon, egy kertet jelölt ki temetkező helyül a katolikusok számára. Hanacius az új temetőben keresztet állíttatott fel, azt beszentelte. Először egy 105 éves asszony talált örök nyugalmat az új temetőben; nagy ünnepélyességgel temették el: a szertartást Lenchovicz György szepesi kanonok, gágyi apát végezte, a halotti beszédet pedig Hanacius mondta.

A protestánsok nem sokat törődtek a starosta intelmeivel, Olasziban és más helyeken, hol piarista missionariusok működtek, a templomba járást sokszor megakadályozták, a papot zaklatták, fenyegették. A lutheránus magistratusok nem igen iparkodtak őket megvédeni.

Minthogy a katolikusok száma egyre szaporodott úgy, hogy a Roskoványi-házban lévő kápolnába nem igen fértek be, Hanacius pedig a szegény katolikus hívőkkel nem akart új kápolnát építtetni, mert az idők járása amúgy is a katolikusoknak kedvezett és remélte, hogy az ősi templomot visszafoglalhatják, vagy legalább is az evangélikusok iskoláját megkaphatják, pünkösöd előtt Lengyelországba utazott a herceghez, hogy a katolikus kultusz szabadságát biztosítsa s újabb privilegiumokat szerezzen, melyeknek alapján a protestánsok által birtokolt templomok közös használatát vagy a kápolnák és egyéb, templomi czélokra alkalmas helyiségek átadását követelhetik. Törekvéseit hatalmas pártfogók támogatták: Bársony,

Szelepchényi, a császári udvar, a lengyel nuncius, Trzebiczky András krakói püspök és Lubomirsky.

Lubomirsky mindjárt megtett annyit, amennyit a maga hatás-körében megtehetett. 1671. máj. 18. Pulaviából szigorú rendeletet bocsátott ki a szepesi városok grófjához és biráihoz, melyben keményen reájuk parancsolt, hogy Mihály király és az ő privilegiumait, melyek a piarista missionariusokra és a katolikusokra vonatkoznak, megtartsák, az Olasziban, Váralján, Iglón, Szepeszombaton, Leibiczen, Bélán és más helyeken felújított katolikus istenitiszteletet ne akadályozzák. Legfontosabb a mandátum következő része: *Sepulturas publicas Catholicorum et processiones cum pulsu campanarum earundem libero non arceatis, easdem sepulturas more Catholico in Coemeteriis vestris pro Spiritualibus et Nobilioribus personis, iuxta mandata et Privilegia Serenissimi et alias devotiones in ipsis Ecelesiis pronunc vestris ad ulteriorem nostram Dispositionem non denegetis.*

A piaristákat, tanítványaikat, a katolikus lakosokat üldözni ne merészljék, a lublói kapitány tudta nélkül a katolikusok közül senkit ki ne űzzenek, sőt engedjék meg azoknak letelepedését. A luthranus papokat intsék, hogy beszédeikben a katolikus vallás becsmértelétől tartózkodjanak. A luthranusok áttérését ne akadályozzák, ne büntessék és üldözzék azokat, kik a katolikusok templo-mait és istenitiszteleteit akarják látogatni, mert sehogysem volna illő, hogyha a katolikusok és vallásuk, katolikus uralom alatt, elnyomatnának és kellő pártfogásban és oltalomban nem részesül-nének.

Istent, Szűz Máriát, a szenteket, a katolikus vallást és a római clerust a protestansok ne merjék káromolni; akik e parancs ellen vétének, halállal fognak bünhődni.

A tanácsba, városi tisztségekre katolikusokat is válasszanak. Mégegyszer lelkükre köti, hogy a piaristákat, kik a király és az ő különös pártfogása és oltalma alatt működnek, tiszteletben tartsák és minden sérelemtől megóvják.¹⁾

Lubomirsky parancsa érzékenyen sujtotta a protestansokat, mert a katolikusok jogot nyertek a temető használatára és már templomaik sem voltak biztonságban, mert, ha a rendeletet végre-

¹⁾ Hanacius egész terjedelmében közli. Annales. I. 31. 32. I. Német fordításban olvasható Weber: Monographie der evangelischen Gemeinde A. C. Béla cz. művében. 116—198. I.

hajtják elkellett volna türniök, hogy azokban katholikus ájtatosságokat is végezzenek.

Hanacius Bársony megbízásából Varsóba is elment, és Lubomirsky s más hatalmas pártfogói támogatásával Mihály lengyel királytól egy még szigorúbb rendeletet eszközölt ki, mely a katholikusoknak jelentékeny előnyöket biztosított. Az 1671. jun. 24. k. nyílt parancs czime: Privilegium pro libero exercitio Catholico in XIII Oppidis Capitaneatus Scepusiensis PP. Piarum Scholarum.¹⁾ Tartalma a következő:

Franciscus a S. Venceslao kérelmezi, hogy a XIII szepesi városban a katholikusok a protestansokkal (dissidensek) közösen használhassák a templomokat. A király megengedi, hogy a katholikusok ájtatosságaikat a templomokban végezhessek és maguknak oltárokat választhassanak ki. A templomok mellé temetkezhetnek, sőt a papokat és nemeseket a templomban is eltemethetik; egyenlő joggal használhatják a harangokat, az orgonát s a többi egyházi felszereléseket. A különös királyi oltalom alatt álló piaristák Olasziban, Váralján, Iglón, Szepesszombaton, Leibiczen, Bélán stb. közösen és egyenlő joggal használhatják a templomokat és kápolnákat. A régi katholikus egyházi felszerelések, oltárok, képek ép-ségben megtartandók; ezekre majd a piaristák viselnek gondot. A praedicatorok a katholikusok fölött jurisdicziót nem gyakorolhatnak. A piaristák mentek minden adótól, beszállásolástól, közmunkától, nem tartoznak a világi joghatóság alá. Megerősíti Lubomirsky szepesi kapitánynak a katholikusok érdekében kiadott rendeleteit s őt, valamint a lublói alkapitányt bizza meg a rendelet érvényesítésével és a katholikus gyakorlat támogatásával. Megfenyegeti a szepesi városok grófját, hatóságát, közönségét és evangelikus papságát, hogy a jelen parancsnak ellenszegülni ne merjenek, mert különben 13000 arany birsággal, privilegiumaik elvesztésével, parochiáik, iskoláik, alapítványaik elkönfiskálásával fognak bűnhődni. Ugyanezen büntetés fogja őket érni, ha a katholikusokat üldözik, Istent, a királyt, a római clerust, a piaristákat gyalázzák.

A rendelet nagy rémületet keltett a luthránusok között; előre látták, hogy e nyílt parancs módot fog szolgáltatni a templomok visszavételére és a protestans kultusz megszüntetésére. Hiába próbálkoztak a rendelet intézkedéseit föltartóztatni, mert a podolini

¹⁾ Annales. I. 33—35. l. — Hradszky, 275--279. l. — Weber Samu idézett művében, németül, 192—195. l.

piaristák már júl. havában Szepesolasziban, Váralján, Iglón, Szepes-zombaton, Bélán és más helyeken a királyi mandatum alapján követelték, hogy a templomok és az egyházi jövedelmek fele, továbbá a kápolnák nekik átadassanak. Az evangélikusok Tworziansky lublói alkapitánytól kértek tanácsot, ki azt ajánlotta, hogy békésen egyezzenek ki a piaristákkal.¹⁾ A tervet Lubomirsky is helyeselte és a provincialissal abban állapodott meg, hogy a piaristák egyelőre beérik a városokban lévő kápolnákkal és minden capellanus évi 300 frt-ot kap a lublói pénztárból. A herczeg augusztusban megjelent a Szepességben és több kápolnát átadott a piaristáknak.²⁾ Aug. 29. és 30-ra a lublói várba rendelte a szepesi városok grófját, bíráit és a luthranus papokat, továbbá Opatovszky provincialist és Hanaciust, a piaristák képviselőit. Az értekezleten felolvastatta Mihály király privilegiumait és mandatumait, úgyszintén saját rendeleteit, melyeknek elfogadását és szigorú megtartását ajánlotta az egybegyűlteknél. A luthranusok és piaristák, a herczeg jóváhagyásával, a következőkben állapodtak meg:

1. A katolikus kultusz czéljaira szánt kápolnák, melyeket a herczeg az előbbi napokban maga kijelölt Iglón, Leibiczen, Bélán és Váralján, restaurálandók; Olasziban, a magistratus engedje át vagy a sacrumot, vagy az iskolát az összes melléképületekkel együtt. A többi nyolcz városban jelöltesse ki a katolikus istentiszteletre egy-egy tisztességes és elég tágas ház; a városok gondoskodjanak a piaristák lakásairól és bútorról.

2. A templomi szerek a régi leltárak szerint átadandók a piaristáknak. A templomokban talált kisebb oltárokat át kell adni a katolikusoknak, úgyszintén néhány harangot is.

3. A katolikusok részére temetőt kell kijelölni és azt be kell keríteni. A katolikusok díjtalanul használhatják a harangokat a temetéseknél és körmeneteknél.³⁾

Ezenkívül a luthranusok még a következő pontokat fogadták el:

1. A hatóságok és a lelkészek a katolikus clerus iránt megfelelő tiszteletet tanúsítsanak és fölöttük joghatóságot gyakorolni ne merjenek.

1) Munyai, Historia Ecclesiae Evangelicae A. C. Addictorum in Hungaria. Halberstadt. 1830. 157. l.

2) Hradszky, 280. l.

3) Biographia. 20. l.

2. Az úrnapi körmenetek alkalmával, vagy mikor a pap a beteghez viszi a szentséget, adják meg a szokásos tiszteletet.

3. Tartsák féken a gyermekeket, hogy a katolikus istenitiszteletet lármájukkal ne zavarják.

4. A kápolnákat és a piaristák lakásait időnkint kötelesek kitatarozni, vagy ha leégnének, újra felépíteni.

5. Tüzfával a városok látják el a piaristákat. Ezzel szemben a piaristák megigérték, hogy a protestáns istenitiszteletet nem zavarják, a hatóság és a praedicatorok iránt illő tiszteletet tanúsítanak, a magistratust saját jogkörében nem háborgatják, iparkodnak ápolni a jó barátságot és szomszédságot; a tized és a kápolnákhöz tartozó javak ügyében a herczeg intézkedéseivel foglalkozni. Végül megígérik, hogy a lelkészek választását, beiktatását nem fogják akadályozni.¹⁾

A szepesi városok iparkodtak eleget tenni a reájuk rótt kötelezettségeknek és átadták a kijelölt kápolnákat, csak a szepesolasziak halogatták a dolgot, nem akarván lemondani sem a kápolnáról, ahol a tót istentiszteletet tartották, sem az iskoláról. Az ügy sürgetésére Franciscus Tworziánsky lublói alkapitányhoz utazott, és biztosokat kért tőle az átadás véghezvitelére. Az olaszok azonban félvén a költséges commissiótól, kérték a kapitányt, hogy a bizottságot ne küldje ki, hiszen ők amúgy is teljesítik a parancsot. A kapitány hajlott kérésükre és a bizottság helyett commissiorialis levelet intézett az olasz magistratushoz, melyben meghagyja, hogy minden halogatás nélkül engedjék át a templom kápolnáját, vagy az iskolát és a temetőnek adjanak megfelelő helyet. (1681. okt. 4.)

Hanacius a kapitány levelét okt. 5-én bemutatta az olasz magistratushoz, de határozott választ nem kapott. Erre a szepesi káptalanhoz fordult, amely okt. 9-én figyelmeztette a hatóságot a halogatás következményeire, két kanonokot küldvén ki, hogy az olasz eljárása ellen protestáljanak és az átadást sürgessék. A bíró azt válaszolta, hogy okt. 12-én az egyik helyiséget át fogják engedni. A kanonokok jó reménységgel távoztak el, Hanacius pedig a következő két napon egyre sürgette a parancs teljesítését. A lutheránusok éjjelenként tanácskoztak, hogy mit cselekedjenek, és azt határozták, hogy a dolgot továbbra is halogatják, és ha Hanacius valamelyik helyiséget el akarja foglalni, szándékában megakadályozzák.

¹⁾ Biographia. 21. l. — Hradsky. 280—281. l.

Okt. 11-én meghalt egy katolikus takács mesternek két éves leánykája. Hanacius másnapra tűzte ki a temetést, melyet ünnepélyesen processióval akart végezni. Figyelmeztette a bírót, hogy neki másnap valamelyik helyiségre okvetetlenül szüksége lesz, mert a temetési szertartást az átveendő helyiségek valamelyikéből akarja végezni. Úgy a katolikusok, mint a protestánsok nagy izgatottsággal várták a történendőket; az utóbbiak egész éjjel tanácskoztak.

Schréter szerint Hanacius másnap reggel 8 óra tájban a Roskoványi-háznál összegyűjtötte híveit; egy órával később az oltárt, keresztet, gyertyatartókat és egyéb templomi szereket az iskolához vitette és az oltárt az iskola fala mellett felállította, ő maga pedig teljes ornátusban a halottasházhoz indult. Az ének után a temetési menet megindult az evangélikus temető felé, mely a templom körül terült el, de oda be nem juthattak, mert a bejáratnál két polgár: Bolzár és Bolcha elállotta az utat. Erre Hanacius, minthogy a templomhoz nem juthatott el, az iskolához ment és azt követelte, hivatkozva a kezében tartott privilegiumokra. Utána vittek egy keresztet és két Mária-képet, azután következtek az iskolás fiúk, a férfiak, a koporsó, végül a nők. Az iskolához érve a luthránus nők kérték a papot, hogy a holttestet a katolikusok részére kijelölt temetőben tegye örök nyugalomra. Ez nem tetszett egy katolikus nőnek, Pálfalvay Jánosnénak és veszekedést kezdett: követ ragadva, a luthránus nők közé rohant és közülük többet véresre vert. A tömeg üzőbe vette Pálfalvaynét és megdobálták, sőt Hanaciust is, aki őt meg akarta védelmezni, göröngyökkel meghajigálták, úgy szintén az oltárt és a képeket. Hanacius az iskolába akart menekülni, de ezt bezárták előtte, majd a templomhoz ment, hogy azt elfoglalja, de terve nem sikerült. E miatt annyira megboszankodott, hogy nemcsak protestált, hanem kijelentette, hogy addig nem kell neki sem az iskola, sem a kápolna, míg jelentést nem tesz Tworziansky kapitánynak. Rögtön írt néhány sort és két katolikkal (Pálfalvay János és Filiczkovics) elküldte Lublóra; más kettőt (Roskoványi István és Korponay Miklós) a szepesi káptalanhoz menesztett. A tömeg nagyon ingerült volt, a két felekezet asszonyai összekaptak; a papot halállal fenyegették, az oltárt feldöntötték, a képeket és gyertyatartókat sárral megdobálták. 12 óra tájban eloszlott a tömeg.

Hanacius másképen adja elő a történeteket. Minthogy a temetési szertartást ünnepélyesen az elfoglalandó kápolnában vagy

az iskolában akarta végezni, a temetési menettel, melyben 100 katolikus vett részt, a templomot körülvevő temető kapujához vonult, de ott már összegyülekezett vagy 400 evangélikus; Bolzár György és Bolcha Jakab útját állották, és bár felmutatta a privilegiumokat, azok mellen ragadták és visszalökték. A templom udvarába be nem juthatván, az ellenállás miatt protestált és az iskola fala mellett felállította a Roskoványi-házból hozott oltárt. Rátett két Mária-képet, egy keresztet, több gyertyatartót, odaállította a temetési zászlót és az oltár baloldalán elhelyezte a koporsót. Ő maga letérdelt az oltár előtt, kezében tartotta a keresztet és a privilegiumokat és nyugodtan várta a bíró megérkezését. Körülötte nagy néptömeg állott, mely már fenyegetőleg kezdett viselkedni. Az evangélikusok, kik a szemközti fekvő parochián laktak, az ablakból nézték e jelenetet. Klesch Dániel átizent, hogy ha nem akarja magát megöletni, menjen el onnét. Hanacius hivatkozott a királyi privilegiumokra s azt felelte, hogy inkább meghal, mintsem hogy gyáván visszavonuljon. Mikor az evangélikusok ezt meghallották, valaki elkiáltotta magát: „Schlog! Schlog!“ (Üsd, üsd!) Erre elkezdődött a dulakodás; az oltárhoz rohantak, a rajta levő tárgyakat leszórták és a koporsót sárral beszennyezték, az oltár előtt térdelő papot pedig megdobálták, kövel, kézzel, hadaróval ütötték, több katolikusot megverték. A zavargás eltartott 11 óráig, összesen háromszor támadtak Hanaciusra és a katolikusokra.

Klesch Dániel az ablakból nézte a zavargást; cséplősei is részt vettek a verekedésben, leánya pedig a támadóknak köveket adogatott.

11 óra felé odament a bíró négy szenátorral és bottal szétkergették a népet.

Hanacius, mikor a kiállott izgalmak után egy kissé magához tért, újra felállította az oltárt, rárakta a leszórt tárgyakat, ráhelyezte a koporsót és néhány hívével ott maradt, várván a káptalan és a lubló kapitány küldötteinek érkezését. Két katolikus nemest küldött Lublóra, más kettőt a káptalanhoz. A helyszínén talált köveket, göröngyöket, fadarabokat nagyobb hitelesség okáért egy csomóba rakta össze a bíró és a szenátorok jelenlétében. Egész estéig ott tartózkodott, breviariumozott, imádkozta a szentolvasót, beszélgetett híveivel, kik nagy részvételt voltak iránta. Az evangélikusok már kezdtek félni, sejtván, hogy az esetnek igen keserves következményei lesznek.

Délután megjöttek a káptalan emberei, kik a hely színén szemlét tartottak és az esetről jegyzőkönyvet vettek fel. Hoztak magukkal egy Woczech nevű váraljai festőt, hogy a helyről és az esetről, amint azt a szemtanuk előadták, rajzot készítsen. A rajzot az iratokhoz csatolták. Ezen képnek egy érdekes másolata látható Hanacius Annaleseiben. A kép Olaszi városát és Hanacius esetét ábrázolja. Látható rajta: 1. a város felső és alsó része, 2. a Roskoványi-ház, 3. 4. a temetési menet, 5. a hadarókkal és dorongokkal előrohanó luthránusok csoportja, 6. a szép, régi templom a parochiával, 7. az iskola, 8. a templom bejárata előtt Hanacius, amint Bolzár és Bolcha ránczigálják, 9. ugyancsak Hanacius az iskola falánál felállított oltár előtt.

A káptalani kiküldöttek eltávozása után Hanacius még egy ideig ott maradt az oltár mellett, majd mikor beesteledett elment haza; éjszakára öröket állítottak oda, feles számban katolikusokat és evangélikusokat.

Három napig ott maradt az oltár. Rajta állott a két Mária-kép, a kereszt, a gyertyatartók és a kis gyermek koporsója. Az evangélikusok aggódva várták a lublói biztosok jövetelét, előre látták, hogy a királyi szabadalmak megsértése, a piarista bántalmazása, a szent tárgyak bemocskolása miatt keményen fognak bünhődni. Valahányszor elmentek az iskola előtt, ahol az oltáron a leánya koporsója feküdt, rémület szállotta meg őket. Hanacius, ki a következő napokon is nagyobbrészt az oltár körül tartózkodott, a maga módja szerint vigasztalgatta őket, de ezzel még nagyobb aggodalomba ejtette őket: elmondta, hogy ő nem haragszik reájuk, a vétetteket megbocsátja; nem akar nekik rosszat, csak az igaz hitre kívánja őket vezérelni; templomukat majd elveszik és akkor majd mindnyájan megismerik a katolikus vallás igazságait. De ez nem történt meg olyan hamar, mint Hanacius remélte.

Okt. 13. Hanacius követei visszaérkeztek Lublóról és meghozták Tworziansky kapitány levelét. A kapitány sajnálja a történeteket s jelzi, hogy Opatovszky provincialist két piaristával, továbbá Morkowsky s Kinsky várbeli tiszteket fogja kiküldeni biztosokul az ügy megvizsgálására.

Okt. 15. a biztosok nagy kísérettel megjöttek. Megtartották a helyszíni szemlét, eltemették a gyermek holttestét és a városházán hozzáfogtak a vizsgálathoz. Lengyel szokás szerint két katolikus és két evangélikus actort választottak s mindkét részről 12—12 tanut állítottak elő, kiknek térdenállva kellett esküt tenniök,

keresztre tett kézzel, a Szentháromságra, Szűz Máriára és a szentekre. Ezt az evangélikus tanúk nem szívesen tették, de kénytelenek voltak engedelmeskedni. A vizsgálat két napig tartott; a jegyzőkönyveket ítélet végett elküldték a herceghez Lancutba.

A vizsgálat megejtése után okt. 16. a biztosok átvették a bírótól az iskola kulcsait és átadták a piaristáknak.¹⁾

Okt. 17. Bársony prépost, váradí püspök fölszentelte a templommá alakított iskolát, melyet a legszükségesebb fölszereléssel is elláttak. Az evangélikus templomból átvittek egy oltárt, egy kelyhet, casulát, albát, superpelliceumot s más szükséges templomi szereket és egy kisebb harangot.

A biztosok ugyanezen napon mentek vissza a lublói várba, de vitték a vasra vert főkolomposokat is. A magistratus azonban sehogysem tudott belenyugodni a szép és alkalmas iskolaépület elvesztésébe és a lublói alkapitányhoz folyamodott, hogy eszközölje jki, hogy a katolikusok az iskoláról mondjanak le és cserébe fogadják el a városházat; egyúttal kérték, hogy a foglyokat bocsássa szabadon. Bár valószínű, hogy kérelmüket gazdag ajándékkal támogatták, mert a lublói kapitányok ingyen nem igen szoktak szíveséget tenni, csak annyit tudtak elérni, hogy a foglyokat, Bolzár és Bolcha kivételével, eleresztette.²⁾

Lubomirsky 1671. okt. 27. k. decretumában a következőleg ítélik:

Hivatkozik arra, hogy az előző évben ő maga is figyelmeztette Lublón Schnell Bálint olaszi bírót, hogy az iskolát engedje át a katolikusoknak, de ez a rendelet végrehajtását egyre halogatta. Hanacius eleinte békés úton akarta megszerezni az iskolát és mikor így semmire sem ment, körmenetben vonult oda, nem is annyira az iskola elfoglalására, mint azért, hogy egy katolikus gyermeket a luthranus temetőben eltemessen, amire a királyi privilegiumok fel is jogosították. Bolzár, Bolcha és társai szándékában megakadályozták, bántalmazták, az oltárt és a szent tárgyakat megrongálták és megszenteltelenítették: így tehát vétettek a királyi és a hercegi rendeletek ellen. Bolzár és Bolcha, mint főbűnösök fejvesztésre ítéltetnek, a többi részesek hat héten belül két katolikus jelenlétében meg fognak botoztatni. A bíró megrovást érdemel, mert a parancsnak ellenszegült és a sajnálatos esetet nem akadályozta

¹⁾ Az átadási okmány megvan Hanaciusnál. Annales. I. 54. 1.

²⁾ Schréter, 8. 1.

meg. Az evangélikus lakosság tartozik hat hét alatt 2000 magyar forint bírságot fizetni a lublói vár pénztárába. Az ártatlanok is fizetnek, ha ugyan vannak ilyenek, azért, hogy hasonló kihágásoktól tartózkodjanak, a bűnösök azért, hogy illően lakoljanak. Az iskola ezentúl a katolikusoké, a temető közös.

Az olasz katolikusok még az ítélet kihirdetése előtt kijelentették a herczegnek, hogy a szenvedett sérelmet elfelejtik, ha az evangélikusok az ősi templomot átengedik.¹⁾ Az evangélikusok pedig azon indokolással, hogy a vizsgálóbizottság részrehajlóan járt el, mert a biztosok közül három piarista volt, új commissio kiküldését kérelmezték.

Hanaciust még decemberben, az új commissio megérkezése előtt Váraljára küldték. Úgy látszik, a provincialis féltette a harcias természetű missionariust, azonkívül néhány félnkebb olasz katolikus attól tartván, hogy Hanacius agitatói reájuk zúdítják az evangélikusok haragját, folyamodott a római generalishoz, hogy helyezték át Varsóba. A generalis teljesítette kérelmüket, de a provincialis nem hajtotta végre a parancsot, mert Hanaciusra még szükség volt a tárgyalások miatt. Decz. 28. Olasziba rendelte, hogy jelen lehessen a második commissio tárgyalásain.

A bizottság decz. 30. érkezett meg Lublóról. Tagjai voltak: Wolsky Szaniszló uj-sandeci örkanonok, Janovsky Kázmér ó-sandeci prépost, Repeczky János apostoli protonotarius, Kaveczy János és Skretuczky Kristóf sandeci királyi tisztek jegyzőikkel. A piaristák részéről megjelentek Opatovszky, Hanacius és olasz utódja, P. Simon (a S. Francisco), továbbá P. Alexius (a S. Josepho). Nyolcz kocsival jöttek; 40 dragonyos, egy csapat lovas, egy csapat puskás, nagyszámú lovász, fullajtár és cseléd kísérte őket. A katonaságot elszállásolták a faluban és misét hallgattak, majd Schnell Bálint bíró lakásán megkezdték a vizsgálatot. A tárgyaláson ismét 2—2 actor és 12—12 tanu szerepelt. Ez utóbbiakkal sok bajuk volt, mert alig találtak olyat, aki a bűnpörben ne lett volna érdekelve. Az evangélikus tanukat többször visszavetették, de végre is: „ne iudicium moras patiatur, admissi sunt nonnulli quasi indifferentes.“²⁾

A tárgyalás három napig tartott. Megjelent két szepesi kanonok is, hogy a clerus nevében protestáljanak a katolikus valláson esett sérelem miatt. Hanacius felmutatta az utczai sárral beszennyezett

1) Schréter, 8. 1.

2) Biographia. 31. 1.

Mária-képeket, a megrongált feszületet, a bemocskolt karinget, néhány darab követ, göröngyöt és cserepet, melyekkel őt, az oltárt, a feszületet és a képeket megdobálták, és érzékeny beszédben kérte, hogy a bizottság szerezzen elégtételt a szentségtörésért. A biztosok megindulva szemlélték a megszentégtelenített tárgyakat. Kézről-kézre adogatták a feszületet és áhítattal csókolgatták. Ott állott előttük Klesch Dániel két diaconusával és gúnyos mosollyal nézte e jelenetet. Kaveczy András királyi tiszt észrevette Klesch kicsinyelő nevetését és ráförmedt: „Et tu rides? Quid ad haec?” Klesch Hanaciusra mutatva megvetőleg így felelt: „Histrionica sunt! Nescitis, cuius spiritus estis filii.” A büszke lengyel urat annyira megharagították a praedicator szavai, hogy kardjához kapott és talán össze is vagdalta volna, ha a kanonokok vissza nem tartják.¹⁾

1672. jan. 2. a bizottság Bársony prépost jelenlétében megvizsgálta az evangélikus templomot és az egyház-látogatásról jegyzőkönyvet vettek fel. Eszerint volt a templomban, a 12 apostol képével díszített főoltáron kívül, nyolcz mellékoltár, egy Mária-oltár, szépen festett szószék, két orgona és más hangszerek. A sacrariumban találtak két ezüst kelyhet, más kettőt silányabb anyagból, 4 albát, 8 casulát s egyéb templomi eszközöket.²⁾

Több darabot és egy harangot a katolikusoknak adtak át. Bársony a harangot fölszentelte s ünnepélyes misét mondott. A szentbeszédet Hanacius mondotta.

A szertartás után kihirdették az ítéletet, mely még szigorúbb volt, mint az első. Bolzár és Bolcha büntetését attól teszi függővé, hogy Korponay Miklós és Roskoványi István más két tanuval eskü alatt convincálják-e őket, vagy nem. A történetekért leginkább a bírót és a magistratust okolja, mert a parancsok végrehajtását halogatták, sőt a néppel éjjelenként tanácskozásokat tartottak, melyek a zendülést szították, a zavargást két órán keresztül túrték és azt ablakaikból szemlélték: ezért a bíró és a magistratus négy heti fogsággal fognak bűnhődni a lublói vár tornyában és kiszabadulásuk után 1000 magyar forint birságot fizetnek; felerészben a piaristáknak: „pro ornamento et necessitatibus Ecelesiae.” A községbeli lutheranus lakosság még külön 2000 forint birsággal lakol.

¹⁾ Biographia. 32. 1.

²⁾ U. o. 32. 1.

Minthogy a zavargás szításában Klesch Dánielnek is nagy része volt és az érőszakoskodó tömeget nem fékezte meg, hanem eltúrte, hogy leánya a dobálódzóknak köveket hordjon, cséplősei a verekedésben hadaróikkal assistáljanak, és a jelenetben ablakából gyönyörködött, továbbá, mivel Hanaciust a vizsgáló bizottság előtt is becsmérelte: száműzetéssel bünhődik és hat hét leforgása alatt köteles lesz családjával együtt a Szepességből elköltözni.

A bíró és a magistratus két kanonok és négy katolikus jelenlétében kövessék meg a piaristákat Podolinban.

Végezetül a bizottság a piaristákat azon kérelmükkel, hogy az evangélikus templom nekik átadassék, minthogy erre magát nem tartja illetékesnek, a királyhoz utasítja.

Az evangélikusok a lublói alkapitány közbenjárásával a herczeghez appelláltak, aki 1672. jan. 9. kelt rendeletével enyhítette a szigorú ítéletet. A Bolzárra és Bolchárra vonatkozó rendelkezést fenntartotta. A hatóság tagjainak börtönbüntetését, valamint a pénzbírságot az általános szegénységre való tekintettel elengedi, de a bíró köteles lesz elszenvedni a lublói fogságot; a bocsánatkérésről szóló rész érvényben marad, Klesch Dániel száműzetését elengedi és meghagyja állásában s előbbi jogaiban, de köteles lesz Lublón két heti fogságot kiállani és a podolini piaristákat ünnepélyesen megkövetni, ellenkező esetben végrehajtják a bizottság által kiszabott hüntetést.

Hogy Bolzárral és Bolchárral mi történt, az általam ismert forrásokból nem tűnik ki. Hanacius csak ennyit ír: „omnia ad executionem deducta, et carcer in arce Lubló et deprecatio publica Podolinii.¹⁾ A bíró és Klesch később valószínűleg elszenvedték a kiszabott fogságot és a bocsánatkérés is megtörtént. Hradszkynál azt olvassuk, hogy később Noscovi szenior és több evangélikus lelkész jelenlétében az egész ügy a podolini rendházban általános megelégedésre, békésen intéztetett el és a piaristák ez alkalommal a küldöttséget pompás ebéddel vendégelték meg.²⁾

¹⁾ Annales. I. 66. 1.

²⁾ 287. 1. — Sajnálattal kell fölemlítenem, hogy a podolinir levéltár Historia reintroducti liberi exercitii cz. kéziratát, melyre Hradszky hivatkozik, nem használtam fel.

VII.

Hanacius a lengyel királynál és országgyűlésnél.

A Szepesség visszatérítése jórészt a lángbúzgalmu Bársony György váradi püspök fáradhatatlan agitációjának köszönhető. Amióta a préposti széket (1663.) elfoglalta, folytonosan ostromolta a hatalmi tényezőket, hogy a katolikus gyakorlatot minden rendelkezésükre álló eszközzel állítsák vissza. Veritas toti mundo declarata (1671.) cz. röpiratában azt iparkodott bebizonyítani, hogy a király nem köteles túrni az evangélikus és református sectákat.¹⁾ A röpirat igen nagy hatást keltett s élénk vitákat idézett elő és még inkább táplálta a császári udvar gyűlöletét a protestantismus ellen. A Wesselényi-féle összeesküvés után megindult reactio különben is a katholicismusnak kedvezett.

Bársony közbenjárására 1671-ben 10, 1672. jan. havában pedig 14 templomot nyertek vissza a szepesi katolikusok.²⁾ Mint-hogy a szepesolasi ügyben hozott ítélettel nem volt megalégedve és a lengyel királytól oly rendeletet óhajtott kieszközölni, melynek segítségével a többi szepesi templomokat is visszafoglalhatja, elhatározta, hogy Hanaciuszt Varsóba küldi a királyhoz és az országgyűléshez.

¹⁾ Szinnyi, M. I. I. 614. l. — Hradzky, 144. l. — Pirhalla, 460—500. l. — Pauler, Wesselényi F. és társ. összeesküvése, 420. l. — Prépostságának történetét legkimerítőbben Pirhalla művében találjuk meg.

²⁾ Hradzky, 316, 317. l. — Hradzky a szomolnoki templom visszafoglalását is 1671-re teszi, pedig ez, mint az előbbiekből kitűnik, már 1670-ben visszakerült a katolikusok tulajdonába.

Reá nézve nem az volt fontos, hogy Bolzárra és Bolchára milyen büntetést szabnak ki és a község mennyi birságot fizet, hanem az, hogy templom visszavétessek. Említettük, hogy az olasz katolikusok, az ő tanácsára, elállottak volna az elégtételadás további követelésétől, ha ősi templomukat visszakapják. Előre látta, hogy a szepesolaszi ügyben hozandó ítéletek nem fognak megfelelni az ő várakozásának, mert ismerte a szepesi evangélikusok szívós és természetzerű önvédelmen alapuló összetartását, mely meg tudja akadályozni, hogy legelőkelőbb egyházuk elvétessek. Amint az ismertetett olasz eset megtörtént, Hanaciussal megíratta és maga is megírta annak lefolyását a császári és a lengyel királyi udvarnak, a pápának, a primásnak, a nunciussnak, hogy tájékoztatva legyenek és a megindítandó mozgalomban támogassák. Az érdeklődést sikerült is fölkeltetnie. A pápa 1671. decz. 31. k. brevéjében felhívja Mihály király figyelmét a szepesi katolikus missionariusok sérelmeire és kéri azoknak orvoslását. Altieri bibornok, a Propaganda praefectusa, felhatalmazza Hanaciust, hogy az ügyről a lengyel nunciust tájékoztassa. Altieri írt a nunciussnak is, valamint Lubomirskynak.¹⁾

Az 1672. év jan. havában a piarista missionariusoknak több helyen kellemetlenségük volt az evangélikusokkal, különösen Olasziban, ahol Hanacius utódját, P. Simont lakásából kikergették és mindenképpen boszantották. A zaklatások miatt Lublón panaszt emelt, mire a kapitány arra kötelezte a hatóságot, hogy fizessen neki 10 forintot és ünnepélyesen kövesse meg.²⁾ Azon körülmény, hogy Lubomirsky enyhítette az ítélet szigorát és Hanaciust onnét elhelyezték, merészebbé tette az olasz evangélikusokat. Mindezek csak megerősítették Bársonyt azon szándékában, hogy Hanaciust Varsóba küldi.

Bársony terve az volt, hogy Hanacius a szükséges ajánlólevelekkel ellátva elmegy Varsóba a királyhoz és az országgyűléshez s ott beterjeszt egy emlékiratot, melyben a szepesolaszi szentségtörést ismerteti, felmutatja a megbecstelenített Mária-képet és kérelmezi egy újabb commissio kiküldését: az ügy megvizsgálására és a protestans templomok elvételére. Az evangélikusok megsértették a királyi privilegiumokat, most tehát a királynak joga lesz a templomokat visszafoglaltatni. Számított arra, hogy Hanacius ékes-

¹⁾ A levelek másolatban olvashatók Hanaciussnál. Annales. I. 73, 74. l.

²⁾ P. Simon levele Hanaciussnál. Annales. II. 143. l.

szólása és sacrilegium bizonyítéka, a megszentelt Mária-kép hatni fog a hitbuzgó fejedelemre és a rendekre.

Hanacius 1672. febr. 7. indult el Varsóba egy szolga kíséretében. Utiköltséggel (vagy 30 frt) Bársony és a szepesi kanonokok látták el. Csáky Istvántól is kapott egy aranyat, de ezt Woczech váraljai festőnek adta azon képért, melyet a szepesolaszi zavargásról készített. Ezt a képet, valamint az említett Mária-képet magával vitte.

Ajánlatokkal bőségesen el volt látva. Nála volt Bársonynak a lengyel respublicához intézett levele, melyben fölhívja a rendek figyelmét az olasz büntetetre, melyet nem eléggé szigorúan bíráltak el, a luthranusok nagy örömére és a katolikusok szomorúságára. „Deum immortalem! Cur debet Haeresis in praescriptis XIII oppidis adeo foveri et protegi, hoc praecipue tempore, ubi per totum Regnum Hungariae tam in Liberis et Regiis civitatibus, quam in quibuslibet aliis locis, etiam circa ipsa XIII oppida reformatur Religio et Ecclesia, quae olim iniuria temporum, per vim et armis mediantibus, per Haereticos nobis ereptae fuerant, modo iam recipiuntur et Catholicis in integro restituuntur.“

Hivatkozik III. Zsigmond és Kázmér, továbbá a jelenlegi király rendeleteire, melyek meghagyják, hogy a szepesi templomokat adják vissza a katolikusoknak és távolítsák el a praedicatorokat, akik jogtalanul birják az egyházakat. Kéri a köztársaságot, hogy találjon módot az említett királyi rendeletek végrehajtására.¹⁾

A levélhez volt csatolva Hanacius emlékirata, melyben az olasz esetet ismerteti és Bársony nevében benyújtandó folyamodványa, melyben biztosok kiküldését kéri. Ezeknek feladata lenne az olasz sacrilegiumot újból megvizsgálni, az előbbi commissiók határozatait felülbírálni, a XIII város templomait meglátogatni és visszafoglalni, a királyi rendeleteket végrehajtani, a szepesi kath. status ügyeit rendezni.

Bársony írt még a királynak, királynénak, Lubomirskynak, és a nunciushoz is. Hanacius ügyét I. Lipótnak és Eleonora özvegy császárnénak Mihály királyhoz intézett levelei is támogatták.

Febr. 24. Varsóba érkezvén, először is a nunciushoz tisztelegget, ahol bemutatta iratait és a Mária-képet, majd a piarista házba ment. A piaristák széleskörű ismeretsége és előkelő pártfogói révén bejutott a királyi udvarba is; volt kihallgatáson a királynál és a

¹⁾ Annales. I. 80, 81. 1.

királynénál, meglátogatta a legbefolyásosabb főurakat, főpapokat s a nemesség politikai vezéreit és egyengette az utat.

Febr. 27. megjelent az országgyűlésen is; e nap történetét a következőképen írja le:

A piarista házból az országgyűlésbe ment, ahol bemutatta iratait, előadta az ügyet és felmutatta a szepesolaszi sacrilegium bizonyítékait, a megbecstelenített képet, a köveket és göröngyöket, melyekkel megdobálták. A tárgyhoz többen hozzászóltak és a dolgról behatóan tanácskoztak. Mikor az ülésnek vége szakadt, az egész nemesi rend, valóságos körmenetben, a királyhoz kísérte, kinek jelenlétében a senatus tartott ülést. Ezen jelen volt a lembergi és a gneseni érsek, 12 püspök, a palatinusok, a két marsall és a nemesi rend képviselői.

Hanacius a király trónja előtt állott. Az ügyet Obovsky Márton, a nemesi rend marsallja ismertette, majd Hanacius vette át a szót és a képet kezében tartva érzékeny beszédet intézett a királyhoz és a gyűlés tagjaihoz. Ezután vagy három óra hosszat tárgyalták az ügyet. A szónokok erősen tiltakoznak a szentségtörő merénylet ellen. Végül kétszeri nyílt szavazás utján azon határozatot hozták, hogy a kért bizottság kiküldessék; a bizottságba a négy palatinusból két-két tag választandó.

A határozat meghozatala után Hanacius beszédet mondott, majd a képet átadta a sandomiri palatinusnak és a királyhoz lépett. Kezet csókolt, megköszönte a kegyes pártfogást és további jóindulatába ajánlotta a szepesi katolikusokat és a piarista rendet. A király kegyesen így válaszolt: „Protegemus, conservabimus, promovabimus, vindicabimus.“ A jelenlévők „zgodá, zgodá“ kiáltással helyeselték a fejedelem szavait.

A királytól az országgyűlés termébe mentek vissza, onnét pedig, ugyancsak körmenetben, a piarista házba.

Hanacius megemlíti, hogy a tárgyalások alatt megkérdezték, hogy milyen elégtételt óhajtott. Azt felelte, hogy ő nem kívánja a tettesek megbüntetését és megbocsát bántalmazóinak, csak azt kéri, hogy a luthranus praedicatorokat távolítsák el s foglalják vissza a templomokat és ismerjék el a piaristák missionáriusi érdemeit. Ekkor a király így nyilatkozott: „Nemine instigante absolvitur reus. Extradatur commissio.“

A benyújtott kérvényre ráírták az országgyűlés végzését: *Authoritate et ad vota Totius Reipublicae: Extradatur Commissio, cui adsit P. rector Varsaviensis, Venceslaus a S. Sacramento et*

P. Franciscus a S. Venceslao, una cum Imagine B. V. M. in Comitibus praesentata. Joan. Malachovsky, referendarius Regni. — Perlecta ex consensu Equestris et approbata pro danda Commissione. Martinus Obovsky Capitaneus Livensis, Ordinis Equestris Marschalis S. A. M. Int. Camerae Sigilli minister. Varsaviae ex Conclavi Equestris Ordinis d. 27. Februarii A. 1672.

Márcz. 8. újra megjelent az országgyűlésen, ahol az ügyet újra tárgyalás alá vették. Hanacius érdemesnek találta lerajzolni azon jelenetet, mikor a király előtt beszédet mondott. Az érdekes tollrajz egy négyszög alakú termet ábrázol: Mihály király a trónon ül, jobbáiban kormánypálczát tart. A trón előtt, a terem közepén áll Hanacius, palliummal, nyakában majdnem földig érő olvasóval. Két kézre emelve tartja a Mária-képet. A képen kivehető Szűz Mária félholdon álló alakja, karján a kis Jézussal.¹⁾ Jobbról és balról, a korláton belül ülnek az érsekek és a püspökök. A királlyal szemben a terem másik oldalán a korláton belül, a kijáratnál áll a két marsall, kivont karddal. A korláton kívül láthatók a nemesi rend képviselői és más nézők.

A gyűlés végzését érdemesnek tartom közölni:

Constitutio Varsaviensis ex Generalibus Regni Comitibus, A. 1672. Despectus sacrarum imaginum B. V. M. Ollassiensis et in persona Religiosi P. Francisci S. P. Missionarii perpetratum in XIII oppidis Cap. Scepus. A. D. 1671. d. 12. 9-bris.

Volentes imminencia Dominiis nostris irae Divinae Flagella avertere, eiusdem Maiestatis Sacratissimae furorem placare, debito Christianorum Monarcharum zelo, iniuriae (quae enormis, non pridem illata Sacris Imaginibus B. M. V. a sacrilegis manibus Incolarum Scepusiensium in certis oppidis) vindicias assumimus, commissariosque ad indagandam rei veritatem ad locum ipsum, Autoritate praesentis Conventus deputamus, qui praestituto tempore in Jure assignato ad locum sceleris venientes, fundamentaliter inquirant de tam impio excessu (salva partium Appellatione ad Tribunal in regesto speciali) ante omnia iudicando in hoc solo casu. Varsaviae, 8. martii, A. D. 1672. Martinus Comes ab Obory Obovsky, Cap. Liveniensis, Ord. Equestris Marschalis etc. Stanislaus a Sitno Sicinsky Jud. Terrae Praemisliensis ad Constitutiones Regni e minori Polonia deputatus. Martinus Trzebuchovsky

¹⁾ A képet később átvitték a királyi vár kápolnájába, ahol kegyeletes tiszteletben részesült, majd egy cseh grófnő, a király engedélyével, a csehországi Chocznába vitte.

de Trzebuchow, Pocillator Brestensis ad Const. Regni e min. Pol. dep.

Az idő nem volt alkalmas a hozott határozatok végrehajtására, mert a Kácsor szerint a lengyel primás és a király folytonosan ellenségeskedtek és az előbbi a királyt meg akarta fosztani trónjától. A surlódások az országgyűlés feloszlatására vezettek,

1672. márcz. 11. az országgyűlés feloszlott és a commissio ügyét a májusí gyűlésre halasztották.¹⁾ Hanacius attól félt, hogy a dolog megfeneklik, azért Ranutius Angelo nunciussal a királynál nyilvános kihallgatásra jelentkezett és egy nyílt parancsot eszközölt ki, mely újból biztosítja a piarista missionariusok jogait és elrendeli, hogy ezen diploma kihirdetése után a szepesi templomok, kápolnák, parochiák és iskolák minden tartozékaikkal és jövődelmeikkel együtt a piaristáknak adassanak át. Hivatkozik arra, hogy az evangélikusok a királyi privilegiumokat semmibe sem vették: Hanaciust bántalmazták, a szent tárgyakat megbecstelenítették. Az evangélikus papokat el kell távolítani. A parancs végrehajtását Lubomirskyra bizza. (1672. márcz. 19.)

Lubomirsky azonban nem hajtotta végre a parancsot, mert félt a zavaroktól és attól tartott, hogy a katolikus plebánosok nem fogják beszolgáltatni azon járandóságokat, melyekkel az evangélikus lelkészek neki adózni szoktak.

Hanacius Annaleséből és Kácsor jegyzeteiből az tűnik ki, hogy a herceg nem tanúsított valami határozott magatartást és könnyen lehetett őt befolyásolni. Támogatta Bársony és a piaristák törekvéseit, melyeknek eredménye lett a szigorú parancs, de hajlott evangélikusok kérelmére is és halogatta a végrehajtást. A Felvidéken a vallási üldözések miatt amúgy is nagy volt az elégtelenség, és nem lett volna tanácsos azt még inkább szítani.

Hanacius türelemmel várta az új ülészak megnyitását és az időt arra használta fel, hogy sorba járta főrangú pártfogóit és oly eredményesen agitált, hogy azt is ki tudta vinni, hogy ügyét mindjárt a legelső ülésen tárgyalták és az előbbi határozatokat megerősítették.

¹⁾ Rupta autem sunt Comitia d. 11. Martii ob quandam protestationem (uti in Polonia frequenter fieri solet) omniaque acta, gesta, statuta sunt cassata. Constitutio vero et Commissio Olasziensis ad futura nova Mense Majo habenda Comitia dilata est, quod tempus cum patientia P. Francisco extrahendum erat. Biographia. 39. l.

Május havától kezdve Lubomirsky udvarában tartózkodott, mint annak udvari papja, a herceg lengyelországi birtokain. Bársonnyal élénk levelezést folytatott és nem szűnt meg a herceget ösztönözni, hogy szerezzen érvényt a királyi mandatumnak, de most még kedvezőtlenebbek voltak a viszonyok. A török 1672. aug. 29. elfoglalta Kamenec-Podolsk várát és a tatár hadakkal együtt kegyetlenül pusztította a keleti részeket. A herceg galicziai birtokait is kifosztották; Hanacius a biecki várba menekült, majd, mikor a helyzet bátorosabb lőn, visszament Lubomirsky udvarába.

Ezalatt a Szepességben Petrőczy István fölkelő vezér seregei hadakoztak és kegyetlenül üldözték a katolikusokat és papjaikat. E mozgalmakban Klesch Dániel is, mint a legtöbb evangélikus lelkész, élénk részt vett; ő irányította a fölkelők figyelmét a szepesolasi katolikusokra, akiket ki is fosztottak.¹⁾ Ilyen körülmények között nem is lehetett arra gondolni, hogy az evangélikus templomokat visszafoglalják.

Hanacius az 1672. év végéig Lancutban tartózkodott a hercegnél, majd a következő év elején visszament Varsóba, ahol újra sürgetni kezdte a dolgot, de nem nagy sikerrel. Ezután ismét visszatért a herceghez és nála időzött, míg végre májusban hazajött.

Hogy milyen nagy kegyben állott a hercegnél, mutatja az is, hogy mikor ez 1672. őszén valami küldetéssel Rómába szándékozott menni, Hanaciust is magával akarta vinni. De az utazásból, talán a zavaros viszonyok miatt, nem lett semmi. Ő eszközölte ki a hercegtől a podolini ház részére a szepesbélaei plebániát is. Magával hozta a buzgó fáradozásairól szóló bizonyítványokat és a hercegnek a lublói alkapitányhoz intézett rendeletét, melyben a Felvidékről a szepesi városokba menekült praedicatorokat kitiltja.²⁾

1) Pirhalla, 459. 1.

2) A herceg már 1672. szept. 2. k. rendeletében is megtiltotta a menekült papok befogadását, de úgy látszik, a parancsnak nem lett foganata. Weber, Monographie d. ev. Gemeinde A. C. Bela. 119. 1.

VIII.

Hanacius Kluknón, Bártfán. Áthelyezik Breznóbányára.

Miután Podolinban kipihente az út fáradalmaít, újabb missiókra indult. A varsói nunciusnak az volt a kívánsága, hogy tovább is a Szepességen működjék; el is látta mindazon privilegiumokkal, melyek az apostoli missionariusokat megillették.

Néhány napig Olasziban tartózkodott, majd június elején elfoglalta a kluknó-richnói plébániát, melyre őt Csáky István gr. prezentálta.

Aug. 12—24. részt vett a Bársony prépost elnöklete alatt működő bizottság körútjában, melynek az volt a feladata, hogy a városi és szepesi egyházakat meglátogassa és visszafoglalja. E körúton mint a bizottság káplánja és hitszónok s gyóntató szerepelt. Említésre méltó dolog nem igen történt vele.

1674. februárjában Szegedy Ferencz egi püspök hívására átment Bártfára és ott a tót ajkú hívek, lelki ügyeit gondozta. Szegedy a piaristákat meg akarta telepíteni Bártfán, ezen ügyben több levelet is váltott a generalissal, de halála megghiúsította a tervet.

Ugyanezen év tavaszán Lubomirsky visszafoglaltatta a még luthranus kézben lévő templomokat. Márcz. 23. a lengyel biztosok a szepesolaszi templomot is visszaadták a katolikusoknak.

A plébániát Ziebridovsky József gr. krakói kanonok, Lubomirsky rokona kapta meg, de ez csak a jövődelmet élvezte, a lelkeszi teendőket a piaristák végezték.

Bársony és Hanacius nem hiába fáradoztak. A szép, ősrégi templomok, melyekben vagy másfélszáz év óta nem volt katolikus istenisztelet, visszakerültek régi tulajdonosaik birtokába.

Ziebridovsky elismerte Hanacius érdemeit és mikor egyházát átvette, köszönetet mondott a szepesolaszi plebánia visszaszerzése érdekében kifejtett buzgó tevékenységéért és szerette volna őt megnyerni administratornak. Hanacius csakugyan sokat tett. Eltekintve a templomok visszavételéért folytatott agitatójától, kikereste a plebánia jogait és jövedelmeit biztosító okmányokat, számítva arra, hogy ha az egyház újra katolikus plebános birtokába kerül, a starosta vagy a lakosok meg akarják csorbítani a plebános jogait.

Az evangélikusok Szepesolaszival egyik legtekintélyesebb egyházukat veszítették el. A dézsmából befolyó jövedelem megért vagy 4000 forintot. A plebánosnak nagy és kastélyszerű lakása volt, külön szállással a káplán és a vendégek részére, terjedelmes gazdasági épületekkel. Ő volt Kolinfalú földesura.¹⁾

Jórészt Hanaciusnak tulajdoníthatjuk azt is, hogy Lubomirsky 1674-ben a szepesbélai plébániát a podolini piarista háznak adományozta a buzgó missionáriusi tevékenység jutalmául.²⁾

Hanacius, augusztusban Breznóbányára helyeztetvén, elhagyta a Szepességet, ahol a katolikus ügyért annyit fáradozott.

¹⁾ Kácsor közli Hanacius irataiból a kolinfalvi lakosoknak a szepesolaszi plebánossal kötött egyezségét, 1432-ből. Biographia. 27. l.

²⁾ Az erre vonatkozó iratok olvashatók a Liber Archivi cz. kötetben.

IX.

A piaristák Zólyom megyében.¹⁾

A piaristák zólyom megyei szereplésével, minthogy kellőleg még nincs ismertetve, részletesebben kell foglalkoznom. Ezáltal ugyan kissé eltértek tárgyamtól, de az előzményekkel meg kell ismerkednünk, ha világos képet akarunk szerezni a breznóbányai vallási küzdelmekről, melyekből Hanacius is kivette a maga részét.

A piaristák gr. Collalto Mátyás, a horvátok ezredese segítségével jutottak a zólyomi missio-telepek birtokába. A gróf 1673-ban megfordult Privigyén és a piaristáknál hallgatott misét. Mise után

¹⁾ A piaristák zólyom megyei szereplésére vonatkozó adatokat a következő forrásokból vettem: *Origo Residentiae Parochiae Briznensis Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum*. Ez az egykori breznóbányai piaristaház legrégebb története, mely 1678-ig terjed. A főljegyzések egy része Hanaciustól való. Ugyanezen kötetben vannak még bejegyzések a megtértekről, a kézirat utolsó része pedig a breznóbányai lakosság 1674. évi összeírását tartalmazza utcák, házak, családok és az egyének életkora szerint. Ezt valószínűleg Hauzenka Miklós készítette az 1674. évi őszi canonica visitatióra. Az értékes kéziratot, mely a breznóbányai róm. kath. plébánia tulajdona, felhasználták a ház későbbi krónikásai, kik a ház eseményeit 1857-ig, mikor a piaristák Breznóbányáról elköltöztek, elég gondosan jegyeztették. A két kötetre terjedő kéziratú mű czime: *Originale Clericorum Regularium Matris Dei Scholarum Piarum, Egressus et Regressus ad Lib. Regque Civ. Montanae Breznobanyensis Parochiae Administrationem*. A ház megszünte óta a rend központi könyvtárában őrzik. Ezekon kívül felhasználtam a breznóbányai városi levéltár *Protocollum Polito-Juridicum* cz. kéziratait is. — Őszinte köszönetemet kell kifejezmem Matunák Mihály plebános és Lichárd Dusan levéltárnok uraknak, kik a breznóbányai adatok felhasználásában készségesen támogattak. Az *Originale* rövid kivonata megjelent a kegyesrend 1858. évi *Schematismusában* „*Memoria Brevis domus quondam Scholarum Piarum Breznobanyensis*“ czimmel. Ez utóbbit használta fel Bakó István „*Jegyzetek a breznóbányai kegyesrendi ház történetéből*“ cz. programmértekezésében. (Besztercebányai kir. kath. főgymnasium értesítője. 1897—98.)

asztalához hívta Hauzenka Miklós superiort. A rend terjeszkedéséről lévén szó, abban állapodtak meg, hogy megkísérik a piaristákat Zólyom városában megtelepíteni. Hauzenka ez ügyben írt Kollonics kamarai elnöknek és rendfőnökének, Frankovics-Horváth Pálnak. Kollonics örömmel fogadta a piaristák ajánlkozását, mert meg tudta becsülni a piaristák térítői munkásságát, de minthogy közelebbről nem ismerte a viszonyokat, a besztercebányai kamarai praefectushoz, Schultz Jánoshoz utasította őket. Schultz értesítette Hauzenkát, hogy a lipcsei uradalom területén két praedicator meghalt, hetet pedig kiutasítottak, a templomokat visszafoglalták, tehát most nagy szükség van katolikus papokra. „Et quia dum ferrum candet, cudendum, nihilque feriandum,“ küldjön rögtön öt vagy legalább három tótul tudó rendtagot az üresedésben lévő parochiák elfoglalására.¹⁾

Hauzenka sietett megragadni a kínálkozó alkalmat és két privigyei piarista clericussal útnak indult.

Okt. 6. a kamarai tisztek bevezették a jövevényeket parochiáikba. Fr. Emericus a garampéteri plébániát foglalta el (ehhez tartozott Garamszentmiklós és Jeczenye), Fr. Venceslaus pedig a lopérit. Hauzenka Garamolaszán telepedett le „propter spem Briznae (Breznóbánya) occupandae, quae pro Veterosolio (Zólyom) magis placuit, tum propter maius intervallum inter scholas Piarum Scholarum et Societatis Jesu, tum propter spem maioris alimoniae et copiosioris inventutis ac demum, quia plerumque introductis inter capita haereseos bene hucusque in conversione tam Lithomislii quam Hornae, Podolinii et Prividiae per Dei gratiam successit.“²⁾

Schultz azért helyezte Hauzenkát Olaszára, hogy onnét megismerhesse a breznóbányai viszonyokat és alkalomadtán bejuthasson oda. Hauzenka kedvező előjelnek tekintette, hogy még azon éjjel, mikor Olaszán letelepedett, Breznóbányára hívták egy haldokló horvát katonához gyóntatni.

Megírta Kollonicsnak, hogy a praefectus azért küldötte Olaszára, hogy addig is, míg az evangélikus papokat Breznóbányáról kiűzik, a közelben tartózkodván, megismertesse magát a városbeliekkel. Most, hogy gyóntatás végett a városban járt, hallotta, hogy néhány polgár szívesen visszatérne a katolikus hitre, ha papot kapnának. A horvátok is panaszkodnak, hogy nincs helyük

¹⁾ Schultz 1673. okt. 2. k. levele. Origo Residentiae. 59. l.

²⁾ U. o. 60. l.

ájtatosságaik végzésére. Visszajövet a város végén látott egy kis kápolnát; jó volna ezt lefoglalni, itt majd misézhetne a horvátoknak.¹⁾

A primáshoz intézett levelében azt kérte, hogy, ha az evangélikus papokat eltávolítják, engedje meg a plébánia elfoglalását, hogy ott maguknak házat és iskolát alapíthassanak.

Még egyik levelére sem kapott választ, mikor a véletlen gyorsabban céljához segítette, mint ő gondolta. Az úrvölgyi (Vallis Dominorum,) evangélikusok, kiknek templomát a hatóság el akarta venni, ellenálltak. Collalto, kiről forrásunk azt írja, hogy „receptor zelosus Ecclesiarum et Catholicae fidei vindex“ vala, fegyveres erővel támadt reájuk és a templomot elfoglalta.²⁾ Az esemény megrémítette a környéket. Hogy az általános rémületet kihasználja, rögtön Breznóbánya ellen indult. Minthogy attól lehetett tartani, hogy a breznóbányaiak egy századdal könnyen elbánnak, Barbo Ferenc századát Polonkán készenlétbe helyezte, a maga századát pedig az Olaszjáról behívott Hauzenkával előre küldötte; hátvéd gyanánt ő maga maradt hátra válogatott hadi népével. Hosszú sorban, hangos trombitaszóval nyomult be a katonaság; előttük ment Hauzenka kocsin. Mikor a sereg eleje a város piacára ért, egy részük még a kapun kívül volt. A piacon fölállottak és kibontották az ezred selyemzászlóját, melynek egyik oldalán a császári sas, a másikon pedig Szűz Mária képe ékeskedett aranybetűs felírással: *Patrona Hungariae. „Stetit exercitus in armis et acie, non depositurus etiam per triduum arma, nec ab equis descensus, donec darentur Ecelesiae claves.“*³⁾ De nem sokáig kellett várakozniok, mert a templom kulcsait elhozták, és Chmelius Dániel, a város bírása átadta azokat Titko Márton kapitánynak, aki tisztelgésre vezényelte a sereget és, mélyen meghajolva Hauzenka előtt, átnyújtotta neki.

Másnap okt. 20. Hauzenka Miklós a horvátoktól és a város bírásától kísérve körüljárta a templomot, katolikus szertartás szerint reconciliálta és misét szolgáltatót.³⁾ Az evangélikus káplán és rector

1) Origo Residentiae. 61. l.

2) U. o. 65. l. „Templum vi armata dux belli Collalto die 13. oct. occupavit, sic Vallis dominorum facta est vallis lacrymarum.“ Klanicza. Fata aug. cont. ecclesiarum. Fabó, Monumenta Evangelicorum, III. 296. l.

3) A templom átvétele valószínűleg okt. 19. történt. Az Origo szerzője ott, ahol az eseményeket leírja (64—66. l.), csak a hónapot említi, de a napot kifejezte. Később (96. l.) okt. 19.-re teszi Hauzenka bevonulásának napját. A Schematismus

parancsot kaptak, hogy két hét alatt távozzanak. Milochowszki János evangélikus lelkész már nem volt Breznóbányán, mert szept. 25. a pozsonyi törvényszék elé idéztetett.¹⁾

Hauzenka okt. 30. este a parochiát is el akarta foglalni, de oda nem bocsátották be, hanem a vendéglőben szállásolták el. A következő napon váratlanul megjelent Bozókról Kovacsics Tamás a primás investitúrájával. Rögtön összehívatta a tanácsot és felolvastatta a primás adomány levelét. Hauzenka alázatosan megcsókolta a primás pecsétjét és mindent átadott az új plebánosnak. Minthogy Collalto és Romani, kiknek Kovacsicsot be kellett volna iktatniok, nem voltak jelen, az új plebános a parochiát Hauzenkára bízta, és még aznap eltávozott azon ígérettel, hogy a dézsmát a kamarától visszaszerzi a városnak.

Hauzenka azonban nem maradt Breznóbányán, mert még aznap este tábori lelkésznek hívták Collalto ezredéhez, mely valami hamis hírre, hogy a török ellen kell menniök, dél felé vonult egészen Zólyomig.

Collaltót bántotta az eset, mert mindenképen Hauzenkát szerette volna bejuttatni Breznóbányára. Egy hétig magánál tartotta, majd saját kocsiján visszavitte és Szt. Márton napján bemutatta a polgároknak, mint ideiglenes lelkészüket, amíg a király és a primás a dologban döntenek. Fölhatalmazta az iskola megnyitására is, de mivel tanuló nem akadt, a megnyitás későbbre maradt. A polgároknak meghagyta, hogy minden ünnepnapon jelenjenek meg a templomban, az evangélikus vallásgyakorlatot pedig teljesen eltiltotta. A parochiát Stax Godofréd, későbbi bíró adta át Hauzenkának.

Kollonics, aki Collalto, Schultz és Hauzenka leveleiből értesült a dolgok állásáról, zokon vette, hogy a breznóbányai plebánia adományozási jogát, melyre a kamara is igényt tartott, a primás magának tulajdonította, azért melegen támogatta Collalto és Hauzenka törekvéseit.

A breznóbányaiak nem tudtak megbarátkozni a viszonyokkal, nem igen akartak eljárni a katolikus isteni tiszteletre. Később azon-

Historicus Dioecesis Neosoliensis szerint (166. l.) a foglalás okt. 4. történt volna, az Originalc szerint pedig okt. 27.

¹⁾ Origo Residentiae. 66. l. Milochowszki (Milochovinus) aláírta a reversalist és kibujdosott. 1683. jan. 11. a breznóbányaiak hazahívták. † 1684. Fabó, Monumenta Evangelicorum. IV. 273. l. és Rác K. A pozsonyi vértörvényszék áldozatai 1674-ben. Lugos. 1889. II. f. 128. l.

ban parancsszóra mégis elmentek hajnali misére és vasárnap meghallgatták a szentbeszédet. Idegenkedtek a katolikus szertartású esketéstől és kereszteléstől; az anyák nem mentek el avatásra.

Képzeltető, hogy Hauzenka helyzete ilyen körülmények között nem volt valami kellemes.

Karácsonyra eljött Podolinból Frankovics-Horváth Pál rendfőnök több piaristával: „festa itaque cum solemnitatibus Catholicis sunt peracta, quam solemnissime fieri poterat.“¹⁾

Ünnepek után Frankovics lement Beszterczebányára a kamarai praefectushoz, ki őt elég emberségesen fogadta és adott neki tanácsokat, hogy miképen juthatnának a már elfoglalt breznóbányai állomás állandó és békés birtoklásába.

Hauzenka helyzete nagyon nehéz lehetett. A történetek után ellenséget láttak benne, aki templomukat a gyűlölt horvát katonaság segítségével foglalta el. Breznóbánya az evangélikus hitnek erős fészke volt, mert az új vallás itt már százados multra tekinthetett vissza.²⁾ A város autonomiáját is félthette a piarista plebánostól, kinek háta mögött állott a császári hatalom és a zsoldos katonaság. Hauzenkának csak mély vallásos meggyőződése és azon tudat adhatott erőt, hogy rendjének s hitének hasznos szolgálatot tesz, ha e veszélyes állomáson bátran megállja helyét. Nemcsak az ellenséges indulattal kellett megküzdenie, hanem a nyomorral is. Bennlakott ugyan a paplakásban, de a lelkészi jövödelmeket nem tudta megszerezni. Élelméről a város gondoskodott, de úgy látszik elég mostohán. Időnkint kijárt kéregetni Benesházára, Feketegaramra és inkább abból édegett, amit ott összedeggett.³⁾

Hauzenkát az 1674. év elején a kamarai praefectus kívánására Lopérra helyezték; helyét P. Simon (a Francisco Ser.) foglalta el, ki azelőtt két hónapig a Collalto által elfoglalt csetneki plebánián működött.

1) Origo Residentiae. 71. l.

2) Hanacius egy bejegyzése szerint (Origo Residentiae. 54. l.) az utolsó katolikus pap Szoczovszky András volt, ez azonban tévedés, mert Szoczovszky már luthránus pap volt. Fabó, Monumenta Evangelicorum. III. 286. l. A magyarországi h. ev. ker. egyház névtára (1903.) 1564-re teszi az ev. egyház keletkezését. 67. l.

3) Az Origo Residentiae adatai és a Schematismus Historicus, ahol olvassuk, hogy „per duas hebdomadas assumpto canisterio per pagos (lignicidarum cameralium) mendicando victitabat.“ 166. l.

Hauzenka lelkiismeretesen teljesítette hivatását. Nem elégedett meg a templomi tanítással, hanem mikor ideje engedte el-eljárógatott a házakba és igyekezett megszélesíteni a lakosság ellenséges érzületét és legyőzni azon idegenkedést, mellyel a katolikus szertartások iránt viseltettek. Egyik-másik anyja megígérte neki, hogy elmegegy avatásra, amit utódjának, ki a térítés művét hasonló buzgalommal folytatta, meg is tettek. P. Simon annyira tudta vinni, hogy a temetési meneteket stólával, karingben, kereszttel, szentelővel kísérelte.

Hauzenka egyre sürgette rendfőnökét, hogy vagy őt, vagy mást küldjön a primáshoz a breznóbányai investitura megszerzése végett. Hauzenkát nem lett volna tanácsos odaküldeni, mert reá a primás nagyon haragudott, mivel azt a vádat koholták ellene, hogy a primási investitúrát semmibe sem vette és Kovacsics Tamással rosszul bánt, nem akarta beereszteni a templomba. Elküldötték tehát Kinczl István privigyei házfőnököt.

A Pozsonyban időző primás, kinél akkor éppen két püspök is bent volt, ingerülten fogadta Kinczl Istvánt, és haragosan így szólt hozzá: „Jam vos Patres fundastis! Ecce isti intraverunt Briznam per vim sine meo scitu, meum Parochum a me cum investitura missum admittere noluerunt. Quis vos introduxit? Qui non ingrediatur per ostium, sed ascendit aliunde, ille fur est et latro.“¹⁾

Kinczl mély alázattal hallgatta a kemény megrovást, majd engedelmet kért az ügy tisztázására. Hauzenka és Collalto leveleinek segítségével, melyeket e célra magával hozott, sikerült a vádat megczáfolni s a főpar haragját eloszlatni. Annyira megnyerte Szelepchényit, hogy ez az investitúrát is megadta Hauzenka részére Breznóbányára, P. Simon részére pedig a péteri, szabadi és lopéri egyházakra.²⁾

Ugy látszik a dolog ódiumát Collalto vette magára, bár az elkövetett formásértés értelmi szerzője valószínűleg Hauzenka volt.

1674. febr. 12. a zólyomlipcsei uradalomhoz tartozó papok Kolossy György gyetvai plebános, esperes elnöklete alatt Besztercebányán gyűlést tartottak, melyen P. Simon és Hauzenka is résztvettek. Először a protestáns papok és tanítók ellen panaszkodtak, kik oltalomleveleik védelme alatt Breznóbányán és másutt nyilvános vallásgyakorlatot folytatnak. Majd arról tárgyaltak, miképen lehetne a kamara által birtokolt papi tizedeket visszaszerezni.

¹⁾ Origo Residentiae. 71. 1.

²⁾ K. 1674. jan. 14. U. o. 74—75. 1.

Az ülés végére megjött a piarista rendfőnök. Felmutatta az investitúrát és kérte rendtársai beiktatását.

Ez meg is történt. Az esperes maga mellé vevén Sumiczky János lipcsei, Bajmóczy Mihály garamszentmiklósi plebánosokat és a lipcsei bírót, Breznóbányára ment, és a piaristákat a senatus jelenlétében ünnepélyesen beiktatta. Megjegyezzük, hogy a primás csak „usque ad beneplacitum“ adományozta a nevezett parochiákat a piaristáknak.

Chmelius Dániel bíró ellene mondott a beiktatásnak, azon az alapon, hogy ők azelőtt már elfogadták Kovacsics Tamást a primási investitúrával. Ugy látszik, hogy ha már katolikus papot kellett befogadniok, inkább megbékültek volna egy világi pappal, mint egy szerzetessel. Ez érthető is. A világi pap rendszerint sokkal békésebb volt. Örült, ha az akkori zavaros időkben nyugodtan élhetett. Gazdálkodott, mert voltak rokonai, akiknek szerezni akart, önmagát is biztosítani kellett minden eshetőségre. A városi magistratussal az összeütközést nem kereste, örült, ha jószérével hozzájuthatott illetményeihez. Kerülte a surlódásokat, mert püspöke sokszor vagy nem tudott rajta segíteni, vagy nem tette ki magát érte, mert magának is volt elég baja.

A szerzetes sokkal veszedelmesebb ellenfél volt. Otthona nem volt, melynek csendjét félthette volna. Rokonaitól már kora ifjúságában elszakadt. Vagyont nem szerezhettek, az élvezett javadalomnak csak kezelője volt. Gyakran helyezték ide-oda, valósággal vándoréletet élt.

A rendnek több országra kiterjedő szervezete a tagoknak hathatós védelmet biztosított. Ha valamelyik rendtagot sérelem érte, az intézmény közös sérelmének tekintették. Messzire elágazó összeköttetések révén megmozgatták főrangú papi s világi pártfogóikat s elégtételt szereztek.

A piaristát, kinek néhány darab ruhán s könyvön kívül egyebe nem volt, csak rendjének közös érdeke és vallásos meggyőződése lelkesíthette. Jutalmát csupán hívei szeretetében, az elért siker tudatában, elüljárói elismerésében találhatta.

Feltűnhetik az olvasónak, hogy a tanítással foglalkozó rend annyi tagját látjuk e korban a missionariusi pályán működni. Ennek az az oka, hogy a Felvidéken, ahol házaik voltak, a protestantizmus volt túlsúlyban. A protestáns városok lakosságának egy részét előbb meg kellett téríteni, csak azután kerülhetett a sor az iskola megnyitására.

A rend érdeke kívánta, hogy falusi plebániákat is elvállaljanak. Ezek anyagi segítségére is voltak a collegiumnak, azonkívül az intézmény működési köre sokkal tágabb lett, egy egész vidék szellemi irányítói lehettek. Podolint szerették volna oly központtá tenni, melyhez a piaristák által kezelt szepesi plebániák tartoztak volna, de csalódtak, mert csak Szepesbélát tudták megszerezni, a többit Lubomirsky lengyel papoknak adományozta. A szepesi katholicismus nem vallott volna kárt, ha tervük sikerül, mert a gazdag plebániák jövödelméből egyik-másik helyen iskolát nyithattak volna.

Breznóbányát is ilyen központnak szemelték ki, de látni fogjuk, hogy itt még a központot is elvesztették, és csak nehezen tudták visszaszerezni.

Chmelius Dániel tehát nem ok nélkül protestált Hauzenka beiktatása ellen. A következmények igazat adtak neki. A piarista házfőnökök, különösen Hanacius, a hatalomra támaszkodva, gyakran beleavatkoztak a városi dolgokba, a város autonómiájával nem sokat törődtek.

A beiktatók azt felelték, hogy Kovacsics a plebániáról lemondott, és így az jog szerint Hauzenkát illeti meg. Ebben megnyugodtak; az esperes átnyújtotta Hauzenkának a kulcsokat, a bíró pedig és a többiek, annak jeléül, hogy beleegyeznek, kezét fogtak vele.

A plebániát tehát megszerezték, most még a jövödelemről kellett gondoskodni. A király a rendfőnök kérésére elrendelte, hogy a breznóbányai tized a piaristák fenntartására visszaadassék, de minthogy a zólyomi papok is ugyanezt kérték, a királyi decretum valahol elakadt. A kamarai praefectus azonban félt a kamarai jövödelmek csökkenésétől s hevesen ellenezte a dolgot, kétségbevonta a plebánosoknak a tizedhez való jogát. Szerencséjükre Szelepchényi kimutatta kérésük jogosultságát, mert a dézsma régen a papoké volt, csak a protestánsoktól vették el. A sok könyörgésre az udvari kamara egy német nyelvű rendeletben utasította a praefectust a panaszok elintézésére. Schultz a rendelet másolatát nem adta ki az érdekelteknek, hanem mivel egyik sem tudott németül, maga magyarázta meg annak tartalmát „dixitque iis contineri, ut satisfiat egenis Parochis, quoad sustentationem.“ Ezután megkérdezte az esperestől, hogy mennyit tartana szükségesnek egy-egy plebános javadalmazására. Az esperes óvatosan hallgatott. Erre a praefectus 100 tallért ajánlott meg, de úgy, hogy az eddig

illetmények is beszámítassanak. Az esperes azt felelte: „Boni sunt etiam 100 imperiales.“¹⁾ Ennek alapján fölterjesztette a kamarához, hogy a papok ezen javadalmazással meg vannak elégedve. Pedig azok szegények sehogysem voltak megelégedve. Az udvar föltétlen hűséget és kitartást kívánt tőlük e veszélyes pontokon, de loyaltásukat azzal jutalmazta, hogy évszázados jogaikból is ki akarta őket forgatni.

A plebánosok pénzt adtak össze útiköltségre és még aznap (1674. máj. 21.) elküldötték Sumiczkyt és Bajmóczyt a primáshoz. Hozzájuk csatlakozott Hauzenka is a lopéri tized miatt. Az előbbieken lóháton mentek, Hauzenka pedig gyalog. Minthogy azonban útközben a plebánosoktól valami rablók kifosztották, Hauzenka, ki szerencsére megmenekült körmeik közül, átadta nekik saját pénzét, hogy tovább mehessenek, maga pedig visszatért Breznóbányára.

Sumiczky és Bajmóczy megtették a hosszú és fáradságos utat, és bizonyáglevelet hoztak a primástól, hogy a zólyomi főesperes a lipcsei uradalomhoz tartozó plebániákon a tizedet emberemlékezet óta a parochusoknak szokta bérbe adni. Méltányos volna, hogy most, mikor az illető községek visszatértek az egyház kebelébe, a tizedeket ismét a szegény plebánosok kapják meg.²⁾ Hasonló értelmű testimonialist állított ki az esztergomi káptalan is.

De mindez semmit sem használt. A piaristák nem tudtak hozzájutni az elakadt királyi decretumhoz, melyről pedig Schultznak is volt tudomása. A világi papok is teljes bizonytalanságban voltak, pedig az aratás ideje már közeledett. A fádardhatatlan Hauzenka a plebánosok kérésére és a breznóbányai ház érdekében útnak indult, hogy valamit kieszközöljön. Gyalog, pénz nélkül utazott; sok viszontagság után eljutott Nagyszombatba, ahol a káptalani levéltárból megszerezte a szükséges másolatokat és a főesperes ajánlatával Pozsonyba ment a primáshoz, ki őt három napig magánál tartotta, majd Bécsbe küldte. Itt a karmeliták jóvoltából éledgett. Emlékiratot adott be a kamarai elnökhöz és sorba járta a befolyásos főurakat kérve támogatásukat. Végre tudtára adták, hogy a király másodszor is a plebánosok, illetőleg a piaris-

¹⁾ Origo Residentiae. 79. l.

²⁾ Pozsony, 1674. jun. 24. Originale, 21. l. Az Origo-ból itt néhány lap hiányzik.

ták javára döntött, Breznóbányán a dézsma egészen a piaristákat illeti meg.¹⁾

1674. aug. 13. a rendfőnök meg is kötötte a szerződést a breznóbányaiakkal a tized eladására vonatkozólag.

Röviden meg kell itt emlékeznünk P. Simon tevékenységéről, ki ezen év aug. 15.-ig működött Breznóbányán. Egyre bátrabban kezdett fellépni. Bezáratta az evangélikus iskolát, betiltotta az istentiszteletet, melyet már csak magánházban gyakoroltak, a hívőket rákényszerítette a katolikus szertartású esketésre, az iskolát katolikus mintára rendezte be.²⁾ Mikor a kamara sürgetni kezdte, hogy a város katolikus jegyzőt válasszon, P. Simon a senatus kérésére, bizonyítványt állított ki, hogy alkalmas személy erre nem akad. A kamara azonban ezzel nem elégedett meg, hanem felszólította a várost, hogy keressen minél előbb máshonnét egy megfelelő kath. egyént, s azt még az általános választások előtt helyezze be a Jegyzői hivatalba.

A husvétet már katolikus módon ülték meg, sőt még az úrnapi körmenetet is megtartották.

P. Simon megtérítette a benesházai és feketegarami kincstári fatelep két tisztjét, az öreg Taxner Dánielt és Poll Mátyás. Schultz ezen nagyon felbuzdult és ráparancsolt a másik két tisztre (Pósch Mátyás és Taxner Jeremiás) is, hogy a legközelebbi vasárnapig vegyék föl a katolikus vallást, mert különben elbocsátja őket a kamara szolgálatából.³⁾

Aug. 25. P. Simont betegeskedése miatt elhelyezték és Hauszenkát küldték helyébe. Hogy ez utóbbit a breznóbányaiak menyire szerették, az abból is kitűnik, hogy egy szalmahordó kocsi

¹⁾ A király 1674. jul. 11. k. resolutioja. Originale. 26. l.

²⁾ U. o. 24. l. „Sub eo facta est citatio rectoris et scholasticorum Briznensium Posenium.“ Itt Simonides Jánosról van szó. „Post Ecclesiam Briznensem turbatam, templum per milites regiminis Kolalthici occupatum et publicum lutheranae religionis sublatum, dum ad nutum patrum piarum (ut vocari gestiunt) scholarum, pubem scholasticam juxta concilii normam informare et in aliis ad ipsorum placita se disponere noluissent, schola pulsus et officio publico spoliatus, intra privatos parietes se continuit et patronorum, extra scholae publicum aedificium, privatim informavit. Sed nec ista felicitas informationis diuturna fuit.“ T. i. 1674. febr. 8. a pozsonyi törvényszék elé idéztetett, ahol márcz. 5. meg is jelent. 1675-ben a nápolyi gályarabságra hurczolták, de útközben megszökött. 1683-ban visszahívták Breznóbányára. Galeria Omnium Sanctorum. Fabó. III. 383. Rác. II. 181. l.

³⁾ Schultz 1674. ápr. 12. k. levele. Originale. 26. l.

küldtek érte Lopérra, P. Simon, bár vallását szintén törhetetlen akarakterővel terjesztette, talán modora miatt valánjvel népszerűbb volt.

A tartományi rendfőnök, ki a tized és más ügyek miatt augusztusban Podolinból Breznóbányára jött, magával hozta Hanaciust is. Egyelőre Péteribe küldötte, mert Hauzenkára még szükség volt Breznóbányán.

X.

Hanacius a garampéterì plebánián.¹⁾

Hanacius 1674. aug. 16. foglalta el a garampéterì (Predajna) parochiát, melyhez még Lopér (Lopej), Jeczenye (Jaszena) és Felsőszabadi (Lehota) tartoztak.

Említettük, hogy 1673. okt. 6. Fr. Emericust bevezették a péteri plebániába. De minthogy ő még nem volt fölszentelve, csak mint licentiatus szerepelhetett: tanított, prédikált, keresztelt, esketett, temetett. Az áldozópapnak fenntartott teendőket Hauzenka, majd P. Simon végezték. Időnkint a besztercebányai jezsuiták és a világi papok helyettesítették őket.

Az első állandó plebános Hanacius volt. A Szepesmegyében eltöltött küzdelmes évek után jól esett neki a csend és nyugalom. Félesztendei lelkészkedése alatt sikerült vagy 50 hívőt megtérítenie a helybeliek közül, körülbelül ugyanannyit a vidékiekből. Gazdálkodott, szerény jövedelmét megosztotta breznóbányai társaival. Csinosította a templomokat; ehhez volt érzéke, sok helyen megfordult, sokat látott, elég ügyesen rajzolt, terveket komponált, melyek persze nehezen valósultak meg. Ellátogatott paptársaihoz, kik jó kedélye miatt megkedvelték. Szenvédélye volt a levelezés. Levelezett főpapokkal, főurakkal, rendtársaival. Ha a kamara embereivel vagy kereskedő karavánnal találkozott, mindig volt nála egy továbbításra várakozó levél. Gyorsan és készségesen válaszolt, az elkül-

¹⁾ Hanacius garampéterì tartózkodására vonatkozólag Hyross József esperesplebános úr szivességéből a régi anyakönyvet is felhasználhattam. Czíme : *Matricula Baptisatorum, Copulatorum ac Defunctorum Parochialis Ecclesiae Péteriensis. 1673—1705. Tom. I.* — Az 1678-ig terjedő följegyzések nagyobbbrszét Hanaciustól erednek.

dött és kapott leveleket gondosan protocollálta. Üres óráiban — minden különösebb történeti érzék s szélesebb látókör nélkül — följegyezte azt, ami vele történt.

A péteri templomot Tribelius Gáspár († 1620.), a lipcsei uradalom zálogos ura, az evangélikus hit buzgó terjesztője építtette a Szt. Katalin tiszteletére épült régi kápolna helyén. A szentélyben még most is látható czimere 1612. évszámmal. Tribelius szeretett a kies fekvésű Péteriben tartózkodni.¹⁾ Péteriből, mely azelőtt Garamszentmiklóshoz tartozott, külön ekléziát alakított s hozzácsatolta Jeczenyét. Ez most is a péteri egyház filialis. Olaszán és Felsőszabadin is épített templomot s mindkét községnek külön papot adott.²⁾ Az olaszai, lopéri, péteri és jeczenyei templomokat 1673. okt. 6.-án vették el az evangélikusoktól a Collalto-ezred segédkezésével.

Az evangélikus hitet, mely már mélyen gyökeredzett a lelkekben, melyért a buzgó Tribelius annyit áldozott, nem lehetett egykönnyen kiirtani, mert a lakosság már az új vallásban növekedett föl; minden nagyobb falunak volt papja s tanítója. Tribelius többet törődött a maga lelkészeivel és tanítóival, mint a kamára az ujonnan bevezetett katolikus papokkal.

Hanacius térítői ügyességére, gyakorlatára s buzgalmára vall, hogy ilyen körülmények között is tudott egy félesztendő alatt 100 proselytát szerezni. Rendtársai dicsérik megnyerő ékesszólását, mely nem közönséges tanultságot s mély vallásos meggyőződést árult el. Időnkint Breznóbányán is szónokolt és ott is megkedveltette magát a hivekkel.

Az 1674. novemberi rendfőnöki látogatás szabályozta a zólyomi piarista missionariusok helyzetét. Valamennyien a privigyei házhoz tartoznak, rendi jogaikat a privigyei házigyűlésen gyakorolják. A térítésben s a lelkészi teendőkben egyöntetűen járjanak el, alkalmazkodva a besztercebányai jezsuiták eljárásához. Helyenkint még szokásban volt az u. n. eklézia-követés; ezt a rendfőnök eltiltja s a templom javára fordítandó pénzbírsággal kívánja helyettesíteni. Ajánlja, hogy praedicatio után népies modorban, a Szentírás tekín-

1) „D. Casparus Tribelius, zelator sectae Lutheranae, amantissimus loci Praedainensis.“ *Matricula Péteriensis*, I. 2. 1.

2) Olaszka azelőtt Breznóbányához, Felső- és Alsószabadi pedig Lopérhez tartozott.

télyével bizonyítgatva tárgyaljanak egy-egy olyan tételt, mely a katolikusok s a protestánsok közt vita tárgyát képezi. A convertiták jegyzékét minden évben karácsonyra küldjék be hozzá. Hanaciust újévre Breznóbányára, Hauzenkát pedig a városi polgárok kérésére „propter eis displicentem zelum“ Lopérra helyezi, a péteri plebániát a már említett P. Simonra bizza.¹⁾

XI.

Hanacius Breznóbányán.

Hanaciust, kit a breznóbányai katolikusok maguk kértek plebánosukul, nagy ünnepélyességgel akarták fogadni. Több előkelő polgárt küldöttek el érte díszes hintón, melyet négy fehér ló vont. A város kapujánál üdvözlő küldöttség várakozott reá. Minthogy azonban beesteledett, s Hanacius még mindig nem érkezett meg, a várakozók szétoszlottak, és csak másnap reggel látták meg a templomban.²⁾ Újév napján ugyanis (1675.) a nép már reggeli négy órakor megtöltötte a templomot, hol ájtatos énekekkel és imádsággal kérték a Szentlélek segítségét a bíróválasztáshoz. Hanacius, ki csak éjszaka érkezett meg, nagyhatású beszédet mondott a választás fontosságáról. Ezután a városházára mentek, ahol leadták szavazatukat. Hanacius följegyzései szerint a plebánosnak 12, a rector-nak 3, a centumvireknek pedig összesen 100 szavazatuk volt.³⁾ Kilencz órakor újra a templomba vonultak. Hanacius misét, majd beszédet mondott, melynek végeztével az új bíró, Stax Godofréd letette az esküt.

¹⁾ Origo Residentiae. 83—84. 1.

²⁾ „Quem non contenti pro Breznensi Parochia a P. Provinciali impetrasse: Insuper miserunt Honorificam Rhedam cum delectis civibus et quadrigis candidis, praeterca ingressum eius in Civitatem, nisi nox consilia abrupisset admiranda solennitate excipere destinarunt, cum duodecim ex omni statu et sexu salutantibus occurrentibus, cum tamen in seram noctem expectatio traheretur, tracta simul de adventu desperatio, sed prius in Cathedra, quam in porta sunt conspicati.“ Origo Residentiae. 84—85. 1.

³⁾ „Dati sunt calculi pro eligendo neo-iudice a Rdo loci parocho 12, a capellano 4, a rectore scholae 3, a centumviris 100.“ U. o. 105. 1.

Jan. 6. megérkezett Garampéteriből Kinczl István privigyei rector Pater Thomással, aki megkezdte a tanítást, körülbelül 100 gyermekkel. Hauzenka Miklós a garampéteri és lopéri plebániát vette át.

Hanaciús 1675. jan. 1.-től kezdve mint a privigyei házhoz tartozó breznóbányai residentiának praesidense szerepel. Már az előző évben írt a primásnak, kérte az investitúrát. Szerette volna az olaszki plebániát is megszerezni a rend számára; panaszt emelt a Breznóbányán lappangó praedicatorok ellen és tanácsot kért azon eljárásra vonatkozólag, melyet az u. n. szentségi cselekmények kiszolgáltatásában követnie kell. A primás az investitúra dolgát vicariusára bízta. Meghagyja, hogy azon protestáns papokat, kik lelkészi teendőket gyakorolnak, jelentsék föl a besztercebányai kamarának, hogy elfogassanak és a szentkereszti (primási) kastélyban bebörtönöztessenek. Az esketésre, keresztelésre vonatkozólag mérsékletet ajánl: „ne populum per absolutam praemissorum (t. i. sacramentalium) denegationem sibi faciant alienum, sed adhibeant talia media, conditionatasque cautelas conversionis, ut et officio suo satisfaciant, et animos populorum, absque derogamine Ecclesiae sibi conservent.“¹⁾

A beiktatólevél azonban még mindig késett, az olaszki parochiát sem ők kapták meg, hanem Visnóczy István. Mielőtt még a primás levele megérkezett, nagy aggságban voltak, mert hire járt, hogy Breznóbányára valami világi pap kapott investitúrát. A hir ugyan hamisnak bizonyult, de azért lehetett okuk félni, mert helyzetük bizonytalan volt. A primás bármikor elvehette tőlük a plebániát. Kivánatos volt, hogy valami módon királyi megerősítést szerezzenek az érseki adománylevélre. Ennek kieszközlésére Hauzenka vállalkozott. Elment Privigyére, és a szükséges iratokat megszerezvén, Collalto gróffal Bécsbe utazott, hogy a breznóbányai residentia részére a királyi megerősítést megszerezze. Máj. 3.-ig tartózkodott Bécsben a gróf költségén, ki őt időközben Pozsonyba küldötte le a primáshoz, a következő tartalmú levéllel, mely a grófnak a rend iránt érzett jóindulatát bizonyítja:

Celsissime Princeps et Domine Colendissime. In profectioe mea Superiorem Hungariam versus existimavi me gratum Vrae Celsitudini facturum, si alicuius Civitatis Notabilioris claves Ecclesiasticas Patribus quoque Scholarum Piarum traderem, quippe illis,

¹⁾ Origo Residentiae. 89. I. Szelepchényi 1674. decz. 18. k. levele.

quos intellexi Vrae Celsitudini caros; quam existimationem meam ipsamet Celsitudo Vra comprobare dignata fuit mittendo dictis Patribus pro Ecclesia Briznensi investituram, imo etiam Decimam pro alimonia istorum bonorum Religiosorum concedendo, de quibus fama est, quod sedulo in vinea Domini laborent, et iuventutem sat numerosam instituunt in schola illa parochiali, eamque more sui instituti pie exercitiis Catholicis assuefaciant, domumque associatam comitentur; quod quemadmodum me summopere delectat, ita quoque vehementer incitat ad hoc bonum opus promovendum ad gloriam Dei, honoremque propagandum Beatæ Virginis. Supplicandum igitur censui ex parte quoque mea Vrae Celsitudini, quatenus ad sua piissima pro gloria Dei opera et hoc adiungere velit, literasque commendatorias ad Sacratissimam Caesaream Maiestatem dare, pro collatione perpetua ipsis huius Parochiae et vicinae Valascensis cum sua filiali Superioris Lihotæ. Unde speratur talis census proventurus, ut parva Residentia olim in duodecim Religiosorum Collegium exurgere possit, sitque cura dictis Patribus perpetuo has Parochias per se, vel per alios in providenda animarum salute administrandi. Quod si impetro, ut spero, a Vra Celsitudine, erit id perpetuum beneficentiae erga hos religiosos monumentum, ego quoque meis obsequiis studebo (quod semper hucusque curavi) Vram Celsitudine demereri. De cetero maneo.

Viennæ, 27. Februarii 1675. Vestrae Celsitudinis servus humillimus

Mathias Leo Collalto

Colonellus Croatarum.¹⁾

A primás (febr. 28.) igen kegyesen fogadta Hauzenkát. Felajánlotta nekik a zsolnai plebániát is és élénken kérdezősködött a breznóbányaiak, de különösen Chmelius Dániel megtéréséről. Chmelius Dániel ugyan nem tért meg, de a piaristák valószínűleg számítottak az ő convertálására, s talán jelentéseikben is felemlíthették a katolikus hithez való hajlandóságát. Hauzenka, aki Chmelius Dánielt nagyra becsülte, kitérőleg válaszolt a főpap kérdésére és dicsérgette a katolikus valláshoz mutatott hajlamát s fölemlítette, hogy Chmelius úgy bizik a primás kegyében, mintha csak fiává fogadta volna.

A primás mosolyogva válaszolt: „Dicite — inquit — ipsi et reliquis, quod possint in mea gratia confidere, si Catholici fuerint;

¹⁾ Origo Residentiae. 90. 1.

sed si ulterius exhibuerint se haereticos, non confidant, quia sicut illorum civitati libertatem procuravi, sic rursus destruam.“¹⁾

Szelepchényi készségesen aláírta a piaristák felségfolyamodványát, melyben a breznóbányai plébánián kívül még Lubomirsky Szaniszló hg. szepesbélei adománylevelének megerősítését is kérelmezték. Sőt maga mondott tollba Hauzenkának egy másik kérvényt, mely így hangzik:

Sacratissima Caesarea Regiaque Maiestas, Domine Domine Clementissime. Siquidem Inclyta Camera Novizoliensis hucusque consuevit arendare ab Archiepiscopis Strigoniensibus Decimas Zoliensis et Turocensis Comitatum, Briznenses vero Cives pro suis Praedicatoribus suam decimam ab eadem Camera redimere consueverunt: Quod videns Praedecessor Archiepiscopus Strigoniensis (ne sanctum daretur canibus) non permisit decimas illas ante obitum suum aliquot annis Praedicatoribus: Jam vero modernus Excellentissimus Princeps Archiepiscopus, cum nos ibidem Catholicos Parochos agamus, omnino vult, ut sicut antea, ita imposterum etiam, ius illud redimendi pactatas habeamus. Proinde demissa animorum subiectione Vestrae Maiestati Sacratissimae supplicamus, dignetur Maiestas Vestra Sacratissima id ipsum per Decretum suum demandare praefatae Camerae Novizoliensi, quatenus eandem decimam Briznensem nobis praefata Camera Novizoliensis pro pactatis earundem Archidiacono Zoliensi persolvendis a Celsissimo Principe arendatas nobis et non alteri cedere debeat, ex quibus nosmet ibidem sustentare, fidem Catholicam propagare, et iuventutem iuxta institutum nostrum ad pietatem et literas exercere valeamus. Quam gratiam perpetuis Religiosis obsequiis demereri conabimur.

Vestrae Maiestatis Sacratissimae devotissimi

Clientes Scholae Piae

Briznenses.²⁾

Hauzenka fáradhatatlan agitációjának lett is eredménye. Azt ugyan nem tudta elérni, hogy a dézsmához való joguk is belefoglaltassék a királyi diplomába, melyet sok huza-vona után 1675. ápr. 10. kelettel állítottak ki Bécsben, de a plébániák békés birtoklását egyelőre biztosította a király pecsétje. Az oklevél ünnepélyesen elismeri és megerősíti Lubomirsky és Szelepchényi adománylevele-

¹⁾ Origo Residentiae. 91. l.

²⁾ U. o. 92. l.

leit.¹⁾ A garamolaszkai parochia nincsen belefoglalva, a breznóbányain kívül csak a garampéterit, a szabadit és a lopérit említi. A tized felől nyugodtak lehettek, mert az előző évben kibocsátott királyi resolutio az ő javukra döntött.

Az év második felében, mikor a breznóbányai residentia jövőjét biztosítva látták, több rendtagot küldtek oda. Az iskola miatt is többre volt szükség. Az 1675—76. tanévben már három osztálya volt. A scriptura és principia osztályában P. Dominicus (a Cruce), az arithmeticában Bojár András tanított, a parvistákat pedig Fr. Lambertus vezette. A péteri-lopéri plébániát P. Simontól aug. 1. Thomas vette át.

Az év békekességben s csendes munkában telt el. Murány, Tiszolcz és Szklenó felől gyakran hallatszottak hírek a rablók garázdálkodásairól és a kuruczok csatározásairól, de a várost egyelőre veszedelem nem érte. A térítés is haladt. Hanacius első sorban a tekintélyesebb polgárokat iparkodott megnyerni. Látni fogjuk, hogy ez többnél sikerült is. A polgárokkal látszólag elég jó viszonyban voltak. A magistratus tagjai gyakran megfordultak a szerzetesek szerény asztalánál, résztvettek a névnapok és más efféle alkalmak megünneplésében.²⁾ A provincialis látogatásakor az élelelmről a város gondoskodott.³⁾

A jó egyetértés azonban csak színleges volt és csak külsőségekben mutatkozott. A vallási villongások idején mindkét fél arra törekedett, hogy a másikat a városi ügyek vezetéséből kizárja. Ha a katolikusok kerekedtek felül, iparkodtak minél több katolikus tisztviselőt választani. Épen úgy tettek a protestánsok is ott, ahol nekik

¹⁾ Egész terjedelmében olvasható az Origo-ban, Originale-ban és Hanacius Annaleseiben. Lubomirsky adománylevele 1674. jul. 15. kelt Varsóban. Kiemeli a piaristák térítői érdemeit: „ Multum . . . nobis profuerunt ad fidem Catholicam promovendam Reverendi Patres Piarum Scholarum Collegii Podolinensis . . . qui non solum pietate, modestia, doctrina multa Religionis Catholicae iecerint fundamenta, sed etiam per Civitates, Oppida, Villas, Ecclesias etiam Lutheranas Evangelizando, populum erroribus Lutheranis imbutum ad fidem Catholicam Romanam convertebant.“ A diplomába belefoglalt Szelepchényi-féle collationalis levél 1674. jan. 14. kelt Pozsonyban.

²⁾ ³⁾ 1674. okt. 12. Hanacius névnapját ülték meg. Ott volt a bíró, a kapitány, a jegyző. A kántor, aki a kántussal együtt megjelent, 66 krajczárt kapott a bírótól. 1674. novemberében a provincialis élelmezése egyik nap 60, a másikon 36 krajczárba került a városnak. Az útra adtak neki egy sajtot. (Városi számadási könyvek.)

kedvezett a szerencse, mert ezek is a vallás ügyét tekintették a legfontosabbnak.¹⁾

Hanacius, nehogy az 1676. évi restauratio készületlenül találja, folyamodott a kamarához egy olyan királyi mandatum kieszközlése végett, amely katolikus magistratus választását rendeli el. A kívánt mandatum megérkezett, de Hanacius agitációja nélkül is megjött volna, mert más városokhoz is intéztek hasonló tartalmú parancsot. A Breznóbányára küldött mandatum idevágó része így hangzik: „Fidelitati Vrae harum tenore firmiter praecipientes committimus et mandamus, aliud habere nolentes, quam ut acceptis praesentibus et adveniente praenotato die et Festo Circumcisionis Dni, instaurandi scilicet magistratus Vestri Tempore, pro meliori etiam pace et quiete illic servanda, Judicem, Notarium Vicenotarium, et Cameraticum, cum medio senatus ex medio et personis Catholicis eligere et promovere modis omnibus debeatis et teneamini, neque Huic nostrae benignae Voluntati contravenire ullo modo praesumatis. Secus non facturi.²⁾

A kamara a választásra Bezzegh Györgyöt, a divényi kincstári javak inspektorát szemelte ki biztosnak s utasította, hogy lépjen érintkezésbe Hanaciussal s mindenképen azon legyen, hogy a királyi mandatum végrehajtsák. A biztos 1675. decz. 31. érkezett meg és a piaristáknál szállt meg. Összehívatta a polgárokat, bemutatta a mandatumot és megbízólevelét. A polgárok nyugodtan végighallgatták az okmányok felolvasását és kijelentették, hogy eleget tesznek a parancsoknak, ha az illető állásokra alkalmas személyek akadnak. Persze azt hitték, hogy megfelelő katolikus férfiakat nem fognak találni.

A választáson nagy meglepetés érte őket. Mikor a *communitas* azt követelte, hogy nevezék meg a tisztségekre alkalmas katolikus polgárokat, Hanacius általános meglepetésre katolikus jelöltek gyanánt a következőket terjesztette elő: Padlicius Tamás (városi orgonista és volt senator), Pósch Mátyás, Taxner Boldizsár, Zavadzky György,

¹⁾ V. ö. az 1681. soproni országgyűlésen beterjesztett emlékiratok következő helyeit: „In nonnullis Civitatibus ac oppidis Regiis et Privilegiatis, Magistratus locorum alibi totaliter, alibi vero, nonnullis exceptis, ejecti.“ *Mem. Stat. Evang.* „Tam exosa et despecta fuit nostra Religio, ut tam in Comitatus, quam in liberis Civitatibus, oppidisque ac villis, nostras, quamvis idoneas et benemeritas personas ad nulla prorsus, officia applicarint.“ *Replica Cath. Okolicsányi Hist. Dipl. de statu Religionis Evang. in Hung. Appendix, 158, 164. l.*

²⁾ I. Lipót 1675. nov. 19. Bécsben k. mandatum. *Annales. I. 106—107.*

Gracza Márton. Ezeknek áttérése titokban történt, most azonban nyíltan is megvallották hitüket. „Quanta admiratio, consternati, confusio dominorum A catholicorum, prudens Sector concipiet. Conticuere omnes intenteque ora tenebant.“¹⁾ Jegyzőnek Eördögh Imrét, a királyi tábla jurátusát ajánlotta, kit a kamara és a primás is ajánlottak.

Kénytelenek voltak elfogadni birónak Padliciust, Eördöghöt jegyzőnek, senatoroknak pedig Pósch, Zavadzkyt, Pellionis Jánost, Taxnert, Maretinszky Jakabot. Aljegyző újra az eszes és tanult Gronell Jakab lett (evangelikus).²⁾ A régi előkelő és az új rendhez alkalmazkodó senatorokat (Chmelius Dániel, Stax Godofréd, Faskó András stb.) tisztükben megerősítették.

Márcziusban a lopéri plebánián kellemetlenség támadt, mert az esperes a beteges P. Thomas helyébe, kivel a lakosok nem voltak megelégedve, valami Pilárik nevű licenciatust akart bevezetni. Hanaciusnak sikerült — a királyi diplomára való hivatkozással — a piaristák jogait megvédeni.³⁾

Júniusban jött a házba Strassnitzból a leipniki származású Sperát Tamás, kinek nevével többször fogunk találkozni.

Evközben többször volt bajuk a polgárokkal. A vásár- és ünnepnapokat nem ülték meg, az isteniszteletet gyéren látogatták, a plebániának tartozó szolgálmányokat megtagadták, a templomot nem akarták restaurálni. Hanacius följelentette őket a primásnál, aki a magistratushoz intézett levelében nagyobb buzgalomra és szolgálatkészségre intette a lakosságot.⁴⁾

A templom fölszerelése nagyon szegényes volt, Hanacius szerzett képeket, edényeket, ruhákat. A primás intelmének is lett foganatja, a templomot javíthatni kezdték; ebben az ezermester hírében álló Padlicius nagy segítségére volt Hanaciusnak. A templom restaurálása alatt a szentélyben találtak egy ládikát, mely régi, a plebánia jogaira vonatkozó okleveleket tartalma-

1) Annales. I. 109. 1.

2) „Vicenotarius appromittens manu stipata accomodationem, quo ad fidem conversionem (?) Gen. D. Jacobus Gronell, hactenus Civitatis vicenotarius fidelissimus.“ Origo Residentiae. 113. 1. „eruditissimus, versatus, practicus.“ Annales. I. 109. 1.

3) P. Thomas ápr. 17. hosszas szenvedés után meghalt Breznóbányán. Utódja P. Mattheus lett.

4) Origo Residentiae. 126—127. 1. Szelepchényi 1675. jul. 13. k. levele.

zott.¹⁾ A rendfőnök, kivel Hanacius a fölfedezést közölte, utasította, hogy az okleveleket írassa le s hitelesíttesse a turóczi konventben.

Hanacius gondja a házra is kiterjedt. Az elhanyagolt épületet rendbe hozta, a kegyelet ápolására s a ház díszítésére Podolinban lefesttette a piarista venerabilisok képeit. A péteri templom számára egy értékes Mária-Magdolna képet szerzett, Lopérra pedig egy Mária-képet készíttetett.

Hanacius, mint a privigyei ház képviselője, résztvett a lengyel provincia podolini gyűlésén. Júl. 27. indult útnak Kinczl rector és P. Joachim vicerektor kíséretében. Magukkal vitték Möschi Lukács és Scavnicki Gábor privigyei clericusokat. Hibbe és Lucsivna körül martalóczok leselkedtek rájuk, de szerencsésen megmenekültek és a Révay-lovasok védelme alatt júl. 30. Podolinba jutottak. Podolinban nagy örömmel fogadták őket, mert híre járt, hogy a fölkelők Breznóbányát elpusztították és Hanaciust a bíróval együtt fogságba hurcolták s megkínózták.

A káptalanban a péteri és lopéri plebániák dolga is szóba került. Azt határozták, hogy ezekről vagy le kell mondani, vagy pedig felcserélni a Breznóbányához közelebb eső Olaszkával (2. §.)²⁾ Egyébként a gyűlésen inkább csak aprólékos rendi ügyeket tárgyaltak.

Aug. 6. nagyszabású akadémiát rendeztek, melyen a különböző országokból összejött clericusok mérték össze philosophiai tudásukat. A vitatkozásban résztvett Möschi Lukács, a rend egyik legtehetségesebb fiatal tagja társával, Scavnicki Gáborral együtt és nagy dicsőséget szerzett a privigyei philosophiai curusnak.³⁾

Visszamenet — ugyancsak Hibbe körül — ismét martalóczok veszélyeztették a kis karaván biztonságát; 200 gyalogos és 60 lovas

¹⁾ „In choris in scamnorum elevatione prope maius Altare P. Franciscus inveniit in una cistula privilegia antiquissima, etiam a 200 annis, Ecclesiae, Parochiae et Civitatis, aliqua transumpta et relicta in Parochiae Actis.“ Annales, I. 110. l. „In renovatione Sanctuarii inventa in Cista diversa Civitatis et Ecclesiae pro decimis Privilegia, quae a P. Francisco Civitati donata.“ Origo Residentiae. 158. l. 1677. márcz. 30. „His diebus P. Nicolaus (Hauzenka) discessit Prividiam, inde retulit ex Conventu Turocensi ingrossatas donationales ab Antiquis Regibus pro decima Breznobanyensi Collata Loci Parochis.“ U. o. 197. l.

²⁾ Liber Capitulorum. 54 l. Privigyei kegyesrendi ház levéltára.

³⁾ A privigyei „Familia Religiosa“ cz. kézirat adataiból azt lehet következtetni, hogy később Möschi a logikai és physikai vitatkozás tárgyát képező thesiseket Nagyszombatban kinyomatta, a bibliographiák azonban nem említik.

leselkedett rájuk, de kisiklottak körmeik közül és épségben eljutottak Breznóbányára.

Hanacius be akarta mutatni a breznóbányaiaknak, kik között sok deákos műveltségű polgár volt, fiatal rendtársai tudását, hogy ezáltal is emelje a rend tekintélyét. Aug. 13. az iskolában nagy philosophiai akademiát rendezett, melyre a magistratust és a környékbeli papságot is meghívta. A disputatio P. Joachim (a privyeyei philosophusok magistere) elnöklete alatt folyt le. A thesiseket Fr. Felicianus és Holzhauser Károly védelmezték, az oppugnatorok a polankai és olaszcai plebánosok voltak. A vitában részt vettek még P. Mattheus és Mösch Lukács, továbbá Gronell Jakab városi aljegyző.

A disputatio olyan fényesen sikerült, hogy Hanacius 10 frtot, a városi magistratus pedig 12 tallért ajánlott fel a tételek kinyomatására, azonkívül a város fedezte a fiatal tudósok tiszteletére adott ebéd költségét. A tételek, Hanaciusnak és a magistratusnak ajánlva, nyomtatásban is megjelentek.¹⁾

Az evangélikusok, kik nagy gondot fordítottak a tanügyre, érdeklődésüket a piarista iskolától sem vonták meg. Az iskolai ünnepeken rendszeresen megjelent a magistratus, melynek több tanult tagja volt, de a legtöbb járt egy-két latin iskolát. Okt. 6. az iskolai év megnyitására rendezett ünnepélyen, mely egész délig eltartott, a bíró s több senator vett részt. Először P. Mattheus lopéri plebános szónokolt latinul, utána Horváth Imre tótul, majd a gyermekek üdvözölték Hanaciust.

A kurucz mozgalmak nagy gondot okoztak a városnak, de különösen a piaristáknak. A Felvidéken valósággal anarchikus állapotok uralkodtak. A kuruczok szanaszét kóboroltak, raboltak, gyilkoltak, gyűjtogattak. Barbár kegyetlenséggel kinozták a körmeik közé került papokat, kereskedőket. Valóságos istenkísértés volt nagyobb útra vállalkozni, mert mindenfelé martalóczok leskelődtek, kik az elfogott utasokat kegyetlenül megkinozták és csak nagy váltságdíjért bocsátották szabadon. Nemcsak a védtelen falvakat fosztogatták, hanem ott ólalkodtak a kerített városok körül is, elfogták a mezőn dolgozó munkásokat, elhajtották a nyájukat.

Az egész esztendő félelemben és rettegésben telt el. Amint kitavaszkodott, elkezdődött a kuruczok portyázása. Hol itt, hol amott bukkant fel egy rablóbanda. Kegyetlen dúlásaik hire a várost egész

¹⁾ Annales. I. 117. I.

éven át rémitgette és a magistratust óvatosságra és elővigyázatra ösztönözte, annál is inkább, mert a mozgalommal többen rokon-szenveztek.¹⁾

Hanacius egy 44 négysoros versszakból álló tót verszetben énekelte meg az olaszok támadását. Címe: *Duma Captivorum Walascensium ad Brezno, A. 1676.*²⁾ A vers szerint máj. 15. éjféltájban betörték a faluba, a plebánost (Visnóczy István) és az orgonistát a két énekessel együtt elfogták, összekötözték és elhurczolták. A paplakást, a templomot kifosztották, az edényeket elrabolták. A hámost kirabolták és több alkalmazottat foglyul ejtettek. Breznóbányáról azonban ágyulövés és dobolás hallatszott, ami a rablókat megijesztette. Átmentek Hroneczre, magukkal hurczolva a szerencsétlen foglyokat. Miután ott is mindent kifosztottak, Klenócz felé vonultak, ahol foglyaikat nagy váltságdíj ígérete mellett (3000 tallér?) szabadon bocsátották.³⁾

Júliusban hire járt, hogy 600 rebellis kóborol a vidéken. 13-án a polgárok egész nap és éjjel fegyverben voltak s szorgosan őrizték a kapukat, másnap pedig hozzáfogtak a falak kijavításához. Hanacius értesítette a kamarát és a haditanácsot a veszedelmes helyzetről s közölte a híreket, melyekhez széleskörű levelezése áltai jutott. A haditanács megígérte, hogy gondoskodni fog a megfelelő védelemről és kérte Hanaciust, hogy iparkodjék a népet bátorítani.⁴⁾

Csakugyan küldöttek is a városba 100 császári katonát, de a polgárok ismervén a zsoldos nép természetét, nem nagyon örültek a védelmükre szánt seregnek. Később azonban megnyugodtak, mert belátták, hogy kellemetlen vendégeik elijesztik a kóborló kuruczokat. Hogy az őrség a lakosságnak ne legyen terhére, Hana-

1) Hoc anno ad initium maji per 3 aut 4 menses deambulationes praedicantium, Kumpanonum, hominum suspectorum, rumores diversi de Adventu Kuruczorum et Reoccupatione Ecclesiarum Exclusiononeque parochorum et religiosorum. Hinc inter spem et metum. Alii pro, alii contra, alii neutralistae.“ *Annales*. I. 110. l.

2) U. o. 122—125. l. A verset részemre Szalamin János veszprémi p. ü. igazgató-helyettes úr volt szíves lefordítani.

3) „Die 15. maji R. D. Stephanus Visnóczy parochus Valascensis cum Dno Christiano Schaffer officiali Caesarco in malleo, totaliter spoliatus cum Ecclesia, parochia et pago, ligatus, abductus cum appromisso lytri ex Klenovecz dimissus et liberatus.“ *Matricula Ecclesiae Péteriensis*. I. Memoriale XV. Hanacius — s utána a Schem. *Hist. is* — itt tévesen 1677-re teszi az olaszok rablását.

4) *Origo Residentiae*. 122—123. l.

cius Chmelius Dániel senatorral a besztercebányai kamarához fordult közbenjárásért.

A polgárokat a városházára idézték és letétették velük a hűségesküit. A fegyverfogható férfiakat összeírták; számuk a császáriakkal együtt, beleértve a legközelebbi falvak fegyver alá való lakosságát is, körülbelül ezerre rugott.¹⁾ Novemberben a császári helyőrség létszámát a nagy és állandó veszedelemre való tekintettel 300-al fölemelték. Hanacius folyton figyelemmel kísérte az eseményeket, szorgalmasan levelezett a kamarával, haditanácscsal. A helyőrség létszámának emelése, amire e veszélyes ponton csakugyan szükség volt, egyrészt az ő kérelmeinek volt tulajdonítható. A városban nagyban emelte az ő tekintélyét befolyása a kamaránál, haditanácsnál. Ugy szerepelt, mint a város pártfogója, ki a császártól kieszközölt őrség által egyelőre biztosította a gazdálkodó és iparúzó város békéjét. Egyre emelkedő tekintélye a térítést is megkönnyítette neki úgy, hogy az 1676. év folyamán 179 új nevet jegyezhetett be a convertiták lajstromába.

Nov. 18. elfogtak egy praedicatorot és a császári őrség börtönben helyezték el. Miután azonban Hanaciusnak mint plebánosnak reversalist adott, szabadon bocsátották.

Hauzenka Hanacius példáján felbuzdulva, december havában restaurálni akarta a lopéri templom szentélyét, de emiatt összetűzött a lopéri bíróval, aki nagyon gorombán bánt el vele.²⁾ Hanacius elégtételt szerzett a sérelemért. A praefectus rendeletére a lipcsei provisor az esküdtekkel együtt maga elé idézte és Breznóbányára küldte, ahol a templom javára két font viaszt tett le, és Hauzenkától — Hanacius jelenlétében — bocsánatot kellett kérnie.³⁾

Mint hogy a tisztújítás ideje közeledett, Hanacius kieszközölt egy királyi mandátumot, mely a jövő évre megerősíti Padlicius Tamást bírót, Eördögh Imrét pedig jegyzőt hivatalában, ellenben meghagyja, hogy az oratort, a kapitányokat, kamarásokat, egyházatyákat, czéhmestereket, a 24 esküdtet, a centumvireket a katolikusok közül válasszák, „ut quae magistralia pluribus continuis annorum praeteritis intervallis omnia Augustanae confessionis ibidem cives obtinuisse et

1) Biographia. 112—113. l.

2) „In Ecclesia adeo turpiter a Juce Loperiensi exceptus, ut irreligiosum annotare.“ Origo Residentiae. 174. l.

3) U. o.

administrasse comperiuntur, iisdem etiam Catholici imminente anno gaudere et potiri valeant et possint.“¹⁾

A választást Deláth Ignác körmöczi plebános, pozsonyi kanonok és Bezzegh György biztosok jelenlétében ejtették meg. Deláth a primás, Bezzegh pedig a kamara képviselőjében jelent meg. A bírót és jegyzőt megerősítették. A katolikusok még kevesen voltak, közülük még alig telt volna az egész magistratus. Ezt a kamara előre látta, azért csak azt az utasítást adta commissariusának, hogy iparkodjék a magistratusban a katolikusoknak többséget szerezni.²⁾ A bírót, jegyzőt megerősítették, bevettek néhány új katolikus senatort.

Ugy látszik, a polgárok nem igen ellenkeztek, mert a zavaros időkben rászorultak a kamara jóindulatára, mely egyben-másban meg is nyilatkozott. Kollonics — Hanacius közbenjárására — küldött a városnak 8 ágyút, azonkívül megígérte, hogy kieszközli a királytól, hogy a város 400 frtnyi accisája a falak kijavítására fordíttassék.

Pedig a luthránus polgároknak volt mit tűrniök. 1677. márcz. havában Hanacius számbavette az egész lakosságot „circa confessiones et accomodationem pro complendo magistratu exclusis Lutheranis, admissi vel Catholici, vel se volentes accommodare, adinventi ultra 100.“³⁾ Ezen eljárás ellen egy Selezky nevű polgár kifakadt, de bocsánatot kellett kérnie. 19-én választották a centumvireket a katolikusok és azok közül, akik megígérték, hogy alkalmazkodni fognak, 21-én volt az esküdtek és a centumvirek eskütétele. Ez alkalommal Szlabecius János esküdött az egész közönség jelenlétében káromolta Szűz Máriát, Emiatt Hanacius másnap följelentette. A 12 frt bírság mellett, melyet a templom javára kellett fizetnie, lecsapták oratori tisztéről és a káromlásért a magistratus előtt ünnepélyesen bocsánatot kellett kérnie.⁴⁾

1) K. Bécsben 1676. nov. 22. Origo Residentiae. 166—168. 1.

2) Origo Residentiae. 171. 1.

3) U. o. 198. 1.

4) „Anno 1677. die 22. mensis martii. Adm. R. P. Franciscus S. Venceslao Piarum Scholarum . . . quaerulatur contra prudentem ac circumspcctum dominum Joannem Szlabecium juratum civem, quod idem coram tota communitate indigne contra beatissimam V. M. Genitricem Dei nonnulla verba iniuriosa protulisset, per quam verborum prolationem honorem eiusdem B. V. M. laesisset, quod dum comprobatum fuisset, juxta statutum et articulos civiles convictus fuit in florenis 12 pro Ecclesia nra deponendis, praeterea deiectus est ab officio oratoratus communitatis, debuitque praemissa revocatione coram amplissimo magistratu facere humillimam deprecationem, qui etiam deprecatus est.“ Protocollum Politico-iuridicum. III. 28. I. V. ö. Origo Residentiae. 196. 1.

Ugyanezen a napon följelentette Simonides Simon kalposmestert is, aki részegen ment be a templomba, ahol épen temetési szertartás folyt. Mikor Hanacius az offertorium alatt neki is átnyújtotta a gyertyát, azt visszautasította. Egy forint bírságra s bocsánatkérésre ítélték.¹⁾

Az év állandó rettegésben telt el. Tavasszal megint elkezdődött a kuruczok portyázása, mindenfelől rablás, fosztogatás híre érkezett.

1677. szept. 16. Fr. Ladislaus (Letavay), aki Podolinból két lengyellel Breznóbányára igyekezett, a szepesmegyei Teplicskán a kuruczok fogságába esett, de valahogyan mégis elbocsátották és eljutott Breznóra.

Szept. 18. este nyolcz óra tájban a fölkelők Garamszentmiklóst rohanták meg. Bajmóczy Mihály plebánost, aki Péteriből hazafelé tartott meglőtték. Minthogy eszméletét elvesztette, halottnak vélték, ruháját lehuzták róla. Ezután kifosztották a plebániát, a rectort magukkal elhurcolták. Bajmóczy később eszméletre tért, de borzasztó kínokat szenvedett és csak nagysokára gyógyult meg.

A Péteriben tartózkodó P. Mattheus és Fr. Emericus meghalották ezt az esetet s nagyon megrémültek. Emericus parasztruhába öltözve Breznóbányára ment, Mattheus pedig — ugyancsak parasztruhában — a faluban maradt hívei bátorítására.²⁾

Okt. 17. P. Mattheus a provincialis rendeletéből lemondott a péteri és lopéri parochiákról, melyeknek ideiglenes gondozását „ne ovicula deserantur“ Hanacius vállalta magára. Itt élete folyton veszedelemben forgott: „mansit diu noctuque in summo periculo Rebellium solum noctes agens tamquam passer solitarius in foeno sub tectis pro amore Animarum vix aliquid bibens, parum aliquando manducans.“³⁾

Az 1677. év őszén a breznóbányai házban studiumot rendeztek be, melyen P. Mattheus négy rendi növendéket tanítgatott a humaniorákra, de a tanfolyam már a következő év elején megszűnt. A provincialis juliusi látogatása alkalmával sajnálattal tapasztalta, hogy Hanacius erőszakoskodásai a polgárokat teljesen elidegenítik. Ezért a következő intelmet vétette be visitatio jegyzőkönyvébe; „In jura et causas civium, quod plerumque animorum

1) U. o. 29. l.

2) Origo Residentiae. 12—13. l.

3) U. o. 18. l.

aversionem creare solet, religiosi nostri non se ingerant, sed saecularia saecularibus relinquuntur.“¹⁾ A helyzet bizonytalan volt, senki sem tudhatta, melyik napon kerekednek fölül a kuruczok. Frankovics újévi üdvözlő levelében, melyet Hanacius epistola prophetica-nak nevez, megjósolta, hogy nyáron ismét megkezdődik a katolikusok üldözése. Tudta azt is, hogy ha a város a fölkelők hatalmába kerül, kegyetlen sors vár a piaristákra, kikre a polgárok egy része elfojtott gyűlölettel nézett. A rendfőnökök különben gyakran óvták a tettevágyó rendtagokat a politikai szerepléstől és a közügyekbe való beavatkozástól, mely az intézménynek nagy bajokat okozhatott. Hanacius gyűjteményében több ilyen intő levelet olvashatunk.

Itt megjegyezzük, hogy az elüljárók intelmeinek nem igen lett foganata, mert a piarista superiorok később is beleavatkoztak a városi választásokba. Ezért az 1681. soproni országgyűlésre kiküldött követek utasításaiban (4.) is panaszkodnak amiatt, hogy némelyek kérésére a király mandátumokat bocsátott ki, melyek a város szabad választási jogát korlátozzák; kéri, hogy a választás szabadsága — tekintet nélkül a valláskülönbségre — állíttassék vissza.²⁾

A következő év (1682.) elején azonban megint összetűztek. Újév napján Chmelius Dániel senator házában megválasztották bírónak az evangélikus Stax Godofrédot. A választás után a templomba vonultak, ahol meghallgatták Rauschek Venczel beszédét és várták, hogy a szónok a szószékről ősi szokás szerint ki fogja hirdetni a bíró megválasztását. De ez nem történt meg, mert Berzeviczy Valerián superior, mikor megtudta, hogy evangélikus bírót választottak, egy iratott küldött fel a szószékre Rauschek Venczelnek, melyben ünnepélyesen tiltakozott a választás ellen. Rauschek felolvasta a protestatiót, melyben a superior kijelenti, hogy nem engedí Stax Godofrédot az oltárnál fölesketni, és addig nem is ismeri el törvényes bírónak, míg a nádorhoz és az esztergomi

1) Originale. 43. 1.

2) „Cum ad nonnullorum instantias et informationes libertas huius Civitatis in avitis gloriosae condam reminiscenciae Regum Privilegiis eidem benignissime elargitis et collatis fundata circa electionem liberam Judicis et aliorum civilium officialium per impetrata a Sua Matte Sacra Mandata manifestissima praejudicia patiat, supplicandum est, ne amplius hoc modo turbetur, verum libera electio in similibus sine discrimine religionis, quoad personas magis idoneas suum progressum semper habeat.“ Prot. Pol. Jur. III. 117. 1.

érsek küldendő leveleire választ nem kap; addig a választás maradjon függőben.

Erre Faskó Mátyás orator néhány senatorral bement a sekrestyébe és ott a superior előtt reprotestált, kijelentvén, hogy a bíróválasztás törvény szerint ment végbe, és ehhez a város legerősebben ragaszkodik, mert a király az országgyűlésen újra megengedte a szabad választást.

Berzeviczy újra ellene mondott és csak az offertorium szertartásait engedte meg. Az offertorium után a communitas visszakísérte a bírót Chmelius Dániel házába és letétette vele az esküt.¹⁾

A piaristák azonban nemcsak a választásokba avatkoztak bele, hanem a város bírói jogkörébe is. Mikor a Bojár Endre 1688-ban a rendtársai visszatelepítése ügyében tárgyalt, a breznóbányaiak, kik a piaristákat semmiképen sem akarták visszafogadni, a Czeles Márton elnöklete alatt működő vizsgálóbizottság előtt azt is felhozták, hogy a piaristák féllábbal a curiában, féllábbal a templomban akarnak állani. Mint az Originale megjegyzi, ezen vádnak az volt az oka, hogy a piaristák 1674-ben „modo minus ordinato“ a császári őrség segítségével megakadályozták egy halálra ítélt nő kivégzését, aki a fogságban áttért. Úgy látszik, a piaristák egyes esetekben kieszközölték az embertelen büntetések enyhítését. Így 1678-ben egy nőt karóra ítélték. A piaristák kérésére a kivégzés e kegyetlen módját fejvesztésre változtatták.

XII.

Hanacius újra a garampéteri plebánián.

1678. jan. 31. Hanaciust Germani János váltotta fel a breznóbányai superiorságban, ő pedig visszakerült Péteribe.²⁾ A hosszú

¹⁾ U. o. 159. l.

²⁾ Germani névvel még többször találkozunk. Ide iktatom a suffragiumában olvasható szép jellemzést.

„Joannes Martinus a Nat. Domini, natione Hungarus, patria Prividiensis, Archiepiscopus Strigoniensis, qui per aliquot annos humaniores literas egregie tradidit, rector Prividiensis multa adversa ab haeretis et rebellibus forti animo tulit, etiam ad necem quaesitus, sed periculis minime absterritus; quoties munere superioris vacans fuit, concionibus habendis et revocando ab erroribus populo insudare non destitit, parochis et eorum Ecclesiis auxilia ferens. Deinde paralyti tactus, ea per medium annum patientissime tolerata devotissime obiit Prividiae die 6-a sept. anni 1715-i, anno aetatis 66-o, religionis 46-o.“

téli napok unalmát irogatással űzte el. Az anyakönyvbe, Hauzenka jegyzeteit felhasználva, bejegyezte a plebánia történetét s szorgalmasan gyűjtögette a legaprólékosabb adatokat is. Figyelme kiterjedt mindenre. A könyvet rovatokra osztotta fel, külön szakaszokban (memoriale) tárgyalta a plebánia jövödelmeit, az iskolaügyet, a templom történetét, a jötevőket, a zólyomi missionariusok változását, bejegyezte a papság üldözéséről szóló tudósításokat. Innét megtudjuk, hogy jövödelme szerény volt, de az életre elégséges. Lakása egyszerű, két szobából álló. Az egyik szobájában volt egy asztal, két szék, a fal mellett padok, a falakon lengyel képek és díszes thesések. Másik szobájában (camera seu museum) szépen megfért a könyvszekrény, a hombár és a káposztáshordó. Legnagyobb kincse volt könyv- és levélgyűjteménye, de különösen az illusztrált munkákat gyűjtögette; ezeket, ha megvenni nem tudta, kikölcsönözte és kivonatolgatta, a képeket lemásolta. Gondosan őrizte a leveleket, melyeket protocollumokba másolt le. Ezeket időnkint megőrzés végett a podolini és privigyei könyvtárakban helyezte el. E protocollumok gazdag sorozatát tartalmazták a különböző privilegiumoknak és elismerő iratoknak, melyekkel a főpapság az ő térítői buzgóságát jutalmazta.

A tavasz és nyár ismét nagy veszedelmeket zúdított a katolikuskokra. Májusban már mindenfelé kóboroltak a kurucz csapatok, egymásra fogdosták el a papokat, tanítókat és a gazdagabb polgárokat. Hanacius júliusban a péteri, lopéri és breznóbányai egyház értékeiből tárgyait Besztercebányán helyezte biztonságba. Ősszel Thököly hadai előzönlöttek a bányavárosokat. Germani és társai Murány várába menekültek. Távollétük alatt Hanacius gondozta híveiket és Thököly tilalma ellenére is végezte az isteni tiszteletet. A templomot és a parochiát nem érte baj, bár a városban a kurucz hadak többször megfordultak és sok kárt okoztak. Így okt. 24. három zászlóalj kurucz jelent meg a város előtt Thököly seregéből Farkas Fábán és Géczy András vezérlete alatt. A breznóiak félték a rakoncátlan néptől, azért a város mellett elterülő rétre kiküldöttek nekik elegendő mennyiségű sört, élelmiszert, fát, szénát, de a fegyelmezetlen népség vezérei parancsa ellenére is a városba vonult szállásra. A katonaság vigyázatlansága miatt tűz támadt, mely 12 házat s több emberéletet elpusztított.¹⁾

¹⁾ Prot. Pol. Jur. III. 61. 1.

Thököly támadása nagy veszedelembé sodorta a privigyei piaristákat. Szeptember végén Thököly főserége gr. Pálffy Károly bajmóczi uradalmát pusztította, mert Pálffy többször harcolt a fölkelők ellen, most tehát a kuruczok „egynéhány falu és város felégetésével értésére adták, mely jóízű légyen maga nemzete vére ellen való támadása.“¹⁾ 26-án kirabolták és felgyújtották Privigyét, Németprónát, Gajdelt és sok más falut. 28-án Privigyét egészen fölégették úgy, hogy egy ház sem maradt épen. A plebánia-templomot is felgyújtották és kifosztották. A piaristák biztosabb helyekre menekültek, csak Wolfgangus J. Elisabetha clericus és Simon laikus fráter maradtak vissza a ház őrizetére. Wolfgangus vigyázott, hogy a házat föl ne gyújtsák. Eleinte sikerült is neki a tüzet visszafojtani, de később mégis fölégették a ház nyugati részét. A kuruczok betörték a ház kapuját, berontottak, a két piaristát össze-vissza verték, ruhájukat lehúzták és meztelenül a táborba hurczolták; az egyiknek összes ruházata egy birtum, a másiké pedig egy pallium volt. Thököly a francia Boham kérésére szabadon bocsátotta őket. Boham Lengyelországból jól ismerte a rendet.

Ezalatt a kuruczok a házban szörnyű pusztítást vittek végbe. A képeket összevagdalták, az oltárt és a tabernaculumot elrombolták, a gyertyatartókat összetördelték, a kereszteket megcsonkították, a sekrestyét, ebédlőt feldúlták, az ablakokat kiverték, az ajtókat kidöntögették. A pusztításnak egy lengyel csapat megérkezése vetett véget, mely a táborba hurczolt gyermekeket s nőket a piaristák kérésére és Boham parancsára a collegiumba kísérte s ott a kuruczok kegyetlenkedései ellenében megvédelmezte.

A tűzvész miatt hajléktalanná vált lakosság egy része még télen is a collegiumban tanyázott.²⁾

1) Angyal Dávid, Thököly Imre. I. 179. l.

2) Historia Domus Prividiensis I. 1678. év. Originale. 48. l. Wolfgangus vezetéknevét (Schultz, Gerber?) nem sikerült megtudnom. A Mösch-féle Rullában már nem szerepel. Suffragiuma a következő: „Wolfgangus a S. Elisabetha, Germanus, Lubloviensis. Fidissimus in Hungaria operator, philosophus, mathematicus, pictor, compactor et variarum artium peritus. Bis in rebellione haereticorum et quidem semel Prividiaie, ubi Collegium nrum contra eos ab incendio liberavit et iterum Briznae a rebellibus captus, percussus, ludibrio habitus, morti obiectus, atque aspera multa peressus, demum in arce Bajmóczensi puncturis cordis correptus, adhibitis frustra incisionibus venarum et medicinis, cum non posset Prividiam deduci, ibidem pientissime obiit circa horam 10-an vespertinam 4. April. anni 1691-i. Sepultus est Prividiaie in sepulchro nostro cum ubere nonmodo nostrorum et externorum sacerdotum, verum etiam saecularium et nobilium personarum luctu

Privigyei

Zwickauer
[2. rész]
Zwickauer

Zwickauer v. ö.
Historia Prividiensis
For 5-6. Nr. 31.
pag. 507, a hat.
Privigyei piaristák
kegyetlenkedés
megemlékező logg-
dalainak össze-
laga. Először maga
Zwickauernek írta
a vezetőkhöz.
L. C. H. H.

XIII.

Hanacius Lengyelországban.

Decz. 13. Podolinban találjuk, ahonnét Mosinsky Andrással, Lubomirsky lublói helytartójával Ressoviába utazott, mert föl akarta keresni az ott időző rendfőnököt, aki felvilágosítást óhajtott szerezni a zólyomi állapotokról. Kraus Mihály erre alkalmasabb embert nem is találhatott volna. Hanacius levelezett mindenkivel, mindenről értesült.

Több hónapon át Lengyelországban időzött Mosinsky és más lengyel főurak kastélyában, piarista házakban. Az időt nem töltötte tétlenül, gyóntatott, prédikált, segédkezett a világi papoknak s rendtársainak. A lengyel nemesek szerették jámborsága, és jó kedélye miatt, rendtársai is szívesen látták. Márcziusban elküldöttek Magyarországba bort koldulni, de a pestis miatt nem juthatott be az országba. Tehát Ressoviában maradt 1680. jan. 16.-ig. Idejét, ami a lelkipásztori teendők és a látogatások után fennmaradt, a ház gazdag könyvtárában töltötte. Leginkább Beyerlinck Lőrincz „Theatrum vitae humanae“ cz. művét tanulmányozta. Annyira megkedvelte, hogy a hatalmas, hét kötetes munkát vagy 200 ivnyi terjedelemben kivonatolta. Ezt később mindenüvé magával vitte, lévén az „bibliotheca de omni scibili.“

Míg Hanacius Ressoviában búvárkodott, vagy a lengyel kastélyokban szórakozott, magyarországi társai a pestis és a háború borzalmi között nehéz napokat láttak. A privigyeiek a kuruczok portyázásai miatt gyakran voltak kénytelenek Bajmócz várába menekülni, mert a fölkelők leginkább a papokon töltötték ki esztelen dühöket. Levelezett Hauzenkával, aki mindenről lelkiismeretesen tudósította. Így leírta a Bohus György mosóczi plebános esetét, akit a martalóczok hajmeresztő kegyetlenséggel öltek meg. Gyanútlanul megrohanták, bottal össze-vissza verték, majd kivonszolták

ac fletu, utpote vir Deo ac hominibus dilectus.“ — Kádek István „A privigyei r. k. gymnasium vázlatos története“ cz. művében azt írja, hogy Wolfgangust és Tamás áldozópapot megölték. Ezt a téves adatot „Halápy Konstatin emlékezete“ cz. értekezésemben tőle én is átvettem. A tévedés onnét ered, hogy Kádek nem a Hist. Dom. Priv.-t, hanem annak egy silány kivonatát használta, mely privigyei könyvtárunkban található s már többeket félrevezetett. — Christophe d' Alenduy de Boham Thököly francia pénzen fogadott lengyel segédhadinak ezredese volt. Angyal, Thököly. 151. l.

és nyakát karddal kezdték nyiszálni. A szerencsétlen kínjában megígérte a 400 tallér sarczot, de rögtön csak 100-at tudott adni, a többire három órai haladékot kért, de ezek még egy félórát sem engedtek neki, hanem egyszerre ketten rálóttek, de minthogy még nem halt meg, tovább ütötték-verték, végre lefejezték. El sem engedték temetni, míg végre megérkezett Strassoldo német katonasággal és fényes temetést rendezett a vértanúnak.¹⁾

Breznóbányáról is szomorú hírek jöttek. A piaristák alig mertek a városban mutatkozni, vidéken pedig még nagyobb veszélyben forogtak.

Strassoldo Károly gr. május 26. figyelmeztette a magistratust, hogy a tiszolczi átjárás védelmére épült erősséget (csertak) sürgősen javíttassák ki, mert a kuruczok valószínűleg onnét akarnak betörni. Küldött egy hadnagyot is néhány dragonyossal, hogy a várostól munkásokat szerezzenek s az erődöt azonnal hozzák rendbe. A hadnagy fegyveres polgárokkal és ácsokkal haladék nélkül kivonult a csernoblattói átjáróhoz (körülbelül 8 km. Breznótól) és megkezdte a munkát. Délután négy óra tájban utasítást adott a munka további folytatására, ő pedig néhány senatorral és fegyveres polgárral visszaindult a városba. Útközben eszükbe jutott, hogy jobb volna, ha a munkások éjszakára nem mennének haza, hanem az erődnél hálnának és reggel folytatnák a munkát. Egy lovast küldöttek tehát vissza az izenettel. Amint beért az erdőbe, dobszót és puskaropogást hallott. Nem mert tovább menni, hanem a hadnagy után vágatott s a város előtt el is érte. Elmondta az esetet, de a hadnagy és horvátjai nem hitték el és kinevették. Míg csak a kapúhoz nem értek, folyton nógatták, hogy mondja el az igazat, de a szegény csak azt hajtogatta, hogy neki igaza van, ha nem hiszik el, küldjenek el más valakit.

A katonának igaza lett, a hadnagy úrnak pedig elment a nevető kedve, mert az erdőben csakugyan doboltak és lövöldöztek. A kuruczok ugyanis rátámadtak az erődön dolgozó munkásokra, Dollner Andrást megölték és váratlanul a város előtt termettek. Fenyegetőztek, hogy tűzzel-vassal pusztítják el a várost, de végre is a magistratus keserves rimánkodására 7000 tallér hadisarczban alkudtak meg. De a szegény breznóiak emnyit nem tudtak előteremteni. Nagy nehezen összeszedtek 1326 frt. 12 denárt. Az em-

¹⁾ Hauzenka 1679. aug. 12. k. levele. Biographia. 106. l.

A Schematismus Historicus tévesen 1684-re teszi ezt az esetet.

berséges kuruczok látván, hogy több nincs, ezzel is megelégedtek, de a többiről kötelezvényt vettek. De a kurucz vezéreknek vacsora is kellett. Ezzel volt a legkisebb bajuk, mert Andreaszné asszony-ság már megfőzte a vacsorát a hadnagy úr és Padlicius meg Stax Godofréd részére a város költségén. Zetényi István, Rácz Ádám, Kassai Mihály, Nagy Pál kuruczhadnagyok vigan elköltötték a nem nekik szánt vacsorát, a német hadnagy pedig valószínűleg lóhalálban vágatott Beszterczebányára bölcs vezéréhez, aki már hat évvel azelőtt belátta, hogy meg kellene építtetni a csernoblattói erődöt, de csak most jutott eszébe.¹⁾

A hadisarcz azonban nem mentette meg a breznóiakat a rablástól, gyűjtogatástól. A piaristáknak is körülbelül 200 tallérnyi kárt okoztak. Fr. Simon, akit az előző évben Privigyén megkínóztak, csak nagy nehezen tudott elmenekülni a kuruczok elől. Thököly később visszaadatta a polgárok elhajtott lovait és elengedte a hadisarcz hátralevő részét.²⁾

XIV.

Hanacius bort koldul.

1680, január havában, mikor már a dögvész megszűnt, elindult Magyarországra bort kéregetni. A piaristáknak is meg volt a joguk a mendikáláshoz, ami akkor jelentékeny jövedelmi forrása volt a szerzetesházaknak. Hanaciusunk ehhez speciális hajlamot érzett. Szeretett kóborolni, kastélyról-kastélyra járni, a főuraknak udvarolni. A szepesolaszi eset és a lengyel országgyűlésen való szereplése nevét mindenfelé megismertette, különben is voltak ajánlatai, bizonyítványai. Papokban nagy volt a hiány; ha egy főúr várába bevetődött, szívesen látták, heteken át marasztalták mert misézett, prédikált nekik. A határon egy nyomoruságos ruthén faluban két hétig kellett vesztegelnie a kurucz portyázás miatt. Zabkenyéren, zsendiczén, vizen tengődtek. Unalmában írt egy hosszú versezetet „Dies illa, dies irae, desolata Hungaria sub Emerico Tekely“ czimmal. Bár valószínűleg ebben sem volt több

¹⁾ Protocollum Politico-iuridicum. III. 86—87. 1. Pénztári könyv. IV.

²⁾ Meghalt 1679. okt. 18. Breznóbányán. — Historia Domus Prividiensis. 1679. év.

poézis, mint az olaszok foglyokra írt énekben, de mégis érdekes volna ismerni. Talán még előkerül a podolini könyvtárból. A farsangot, melyet a jámbor szerzetesi házakban is elég zajosan, színelőadással s egyéb mulatozással szoktak megülni, most egy kis faluban „inter insulsos Ruthenos“ töltötte. Ez persze nehezebb esett a társaságot kedvelő Hanaciusnak. Írt egy panaszos levelet Gorkovsky praefectusnak, aki őt a határig elkísértette. Leveléből idéz egy szellemes verset :

Montibus in Beszkid, credat Dominatio Vestra,
Sunt ibi latrones, qui spoliunt homines.

Gorkovsky tréfásan válaszolt: „Kedves P. Franciscus! Ne igranak sok bort, mert megköszvényesednek. Örülni fogok szerencsés visszaérkezésének. Majd el fogja mondani, hogy milyen erős és vitéz a magyar hadsereg. Méltóságos gr. Thököly úr a mi ferenczrendi atyáinktól kért házi káplánt, de minthogy Atyaságod közelebb van hozzá, Atyaságodat fogom neki ajánlani. Jó lesz visszatérni hozzám Ochlowczéba vagy Ressoviába, Én le akartam beszélni, de nem hallgatott rám, most hát csak farsangoljon. Nincs lengyel kenyere? Nemde jobb a magyar, de talán legjobb a ruthének zabkenyere? Kitünő vizük lehet, talán tánczolni való kedvük is kerekedik tőle. Gondoljon ránk, s ha veszély mutatkozik, térjenek vissza. K. Ochlowczében, 1680. febr. 29. a ruthén farsang idején. Egész házam népe üdvözli és várja Atyaságodat a tokaji borral. Atyaságodnak szolgája Gorkovsky András.“¹⁾

Márcziusban Homonnán időzött gr. Drugeth várában. Az uradalomban több pap elhalt a pestisben, mások a háború miatt elmenekültek, s így Hanacius jókor jött. Végigjárta a falvakat, gyóntatott, térítgette a ruthéneket. Busás alamizsna jutalmazta fáradozásait. Áprilisban megfordult Ungváron gr. Eszterházy Máriánál, Szerednyén gr. Forgách Pálnál, Munkácson Báthory Zsófia fejedelemsasszonynál. Összeszedett vagy 20 gönczi hordó finom tokaji bort, és sok viszontagság után elszállította az értékes zsákmányt Ressoviába.

¹⁾ Annales. I. 138. 1.

XV.

Hanacius újra a Szepességben.

1680. jún. 16-tól kezdve a toporczy és krigi egyházakat adminisztrálta. Ősszel és télen megint borért járt, de most a podolini ház részére. Nagyobb biztonság kedvéért *salvus conductust* szerzett Caprara tábornoktól. Ez persze a kuruczoktól, kikkel útközben sok baja volt, nem védelmezte meg. Az év végén Krompachra helyezték krompachi Holló Zsigmond kassai generalatusi titkár kivánságára.

Az 1680. év sem hozott sok örömet a piaristáknak. A privigeiek a veszedelmek elől többször Bajmóczra menekültek tanítványaikkal és ott tanították, a breznóbányaiak is folytonos rettegésben tengették napjaikat.¹⁾

Hanacius az 1681. év elejét részben Krompachon, részben Szomolnokon töltötte Joanellinél. Később is átjárt Szomolnokra a lengyel és tót munkások kedvéért. Krompachi tartózkodása alatt sokat küzdött a ruthén papokkal, kik igényt tartottak a szomszédos szlovinkai parochiára. A hosszú és kellemetlen harc Hanacius javára dőlt el és az 1682. év nyarán szlovinkai plebániára is beiktatták. Sokat időzött a szepesi káptalanban, gr. Csáky Istvánnál, ahol nagyobb biztonságban volt, mint Krompachon. 1682-ben augusztusban és szeptemberben Lőcsén a generalatusnál káplánkodott.

Az 1683. év elején a szepesi káptalanban várta, hogy a zavarok elcsendesednek és visszamehet Krompachra. Visszahívták Podolinba. Érdekesnek tartjuk fölemlíteni, hogy Hanacius az akkori viszonyokhoz képest nagy gyűjteményt, 200 könyvet ajándékozott a podolini könyvtárnak. Ezeket részint pártfogóitól kapta, részint a kapott alamizsnából szerezte.

Februárban Késmárkon Eder Ödön nevű társával Zrinyi Ilonánál tisztelgett. A fejedelemasszony kegyesen fogadta s gazdag ajándékkal bocsátotta el őket. Mikor másnap a várból kiértek, találkoztak a Savnikról hazatérő Thökölyvel. Nem lett ugyan bántódásuk, de Thököly — mint Hanacius írja — megbüntette szolgálait, amiért őket a várba bebocsátották.²⁾

¹⁾ *Historia Domus Prividiensis.* 1680. év.

²⁾ *Annales.* I. 147. II. 49. l.

Még ezen hónapban átment Rusbachra, ahol Mosinszky Pál helyett a plebániát adminisztrálta. Mosinsky, a lublói helytartó fia lévén Lubomirsky hercegtől kapta ezen javadalmat. Az év végén Hanaciust megtisztelő megbízás érte, a Lublón tartózkodó lengyel király (Sobiesky) udvarába hívták udvari káplánnak. 1685. okt. 28. meghalt Mosinsky Pál. Ezután egyideig a podolini piarista ház élvezte a javadalmat.

XVI.

A piaristák viszontagsági Thököly fölkelése idején

Azon gyűlölet, melyet Thököly és párthívei gr. Pálffy Károly ellen tápláltak, vad pusztításokban nyilvánult meg. Folyton háborgatták az uradalom területét, de legtöbbit szenvedett Privígye.

1681-ben csak néhány piarista tartózkodott Privígyén, mert a háboruskodás miatt az ifjúság legnagyobb része szétfutott. Veszély idején tanítványaikkal együtt Bajmócz várába menekültek és ott tanítottak.

Aug. 10. vásár napján egy 500 főből álló csapat tört a vásáros népségre. Raboltak, néhány embert megöltek, majd a collegium elé vonultak, ahová sok nép menekült 22 körmöczi hajdúval együtt. A házban csak két rendtag volt: Rauschek Venczel és Kellemesi Gergely. A kuruczok megadásra szólították fel őket, de hiába. A hajdúk s a fegyveres polgárok oly vitézül védelmezték magukat, hogy az ellenség jobbnak látta eltakarodni.¹⁾

A privígyeiek még elég szerencsésen megszabadultak, a breznóiakat azonban sokkal gonoszabb sors érte. 1681. júl. 18. egy nagy csapat kurucz tört be a városba a felső templom mellett lévő kapún.²⁾ Innét leereszkedtek a városba és megtámadták a paplakás mellett tanyázó császári őrséget, amely vitézül védelmezte magát. Másik részük a polgárok házait rohanta meg. Fosztogattak, a polgárokat elfogdosták, a menekülőket öldösték. A piaristák: Kinczl István, Sperát Tamás és Wolfgangus a templomba akartak menekülni, hogy ott védelmezzék magukat, de még az utcán

¹⁾ Historia Domus Prividiensis, 1681. év.

²⁾ Itt Madács Péter támadásáról van szó.

elfogták őket és a piacz közepére hajtották. Ott megkötözték őket s kegyetlenül össze-vissza verték.

Mikor már a várost kizsákmányolták és sok polgárt foglyul ejtettek, hajnalban elindultak. A foglyokat közrevették, szíjjal összekötözték, a zsákmányt hátukra rakták. Útközben folyton ütlegették őket. Az öreg Sperát Tamás, aki már amúgy is gyenge, törődött ember volt, szenvedett köztük legtöbbit a keserves menetelésben. Teste tele volt sebbel s kék foltokkal, czombján s mellén sebek, melyeket törrel ejtettek rajta. Nyakán két súlyos tarisznya lógott, tele-tömvé rablott portékával. A nagy teher alatt szájalmasan botorkált s egyre kérte kínzóit, hogy inkább ölják meg, csak ne gyötörjék tovább. De azok nem könyörültek rajta, hanem tovább hajtották, mert váltságdíjat vártak érte. Már egészen kifogyott erejéből, alig birt mozdulni. Végre az egyik kurucz megsajnálta és módot nyujtott neki a menekülésre. Beletaszította egy vizmosásba, melynek oldalát sűrű bokrok takarták és ráparancsolt, hogy ott csendesen vonja meg magát, amíg az egész had elvonul. Mikor már eltakarodtak, kívánszorgott az árok-ból és délre nagy keservesen visszavergődött Breznóbányára.

A városban szörnyű látvány tárult szemei elé. Láta a jajveszékelő népet, mely rabságba hurczolt szeretteit siratta, a feldúlt templomot, melyből a kuruczok nyeregtakarónak hurczolták el a drága miseruhákat. A házat teljesen kifosztva találta.

Ezalatt a kuruczok tovább haladtak foglyaikkal a hegyek között. Délután megpihentek és szemlét tartottak, megosztottak a zsákmányon s a foglyokon, kiktől nagy váltságdíjat reméltek.¹⁾ Úgy látszik, nehezen tudtak megegyezni, és a „kótyavetye“ sokáig tartott, foglyaikra pedig nem igen ügyeltek. Wolfgangus és néhány polgár felhasználták a kedvező alkalmat s a bokrok közé húzódtak. Mikor látták, hogy nem figyelnek rájuk, az est homályában hazafelé indultak.

Szerencsésen eljutottak a városba. Wolfgangus ott találta a kifosztott házban halálragyötört öreg társát.

Sperát Privigyére kívánczozott szerető rendtársai közé. Valami irgalmas ember vállalkozott is, hogy elszállítja, de útközben Körmöczbányán, ahol a szentferenczrendiek kolos-

¹⁾ „Refectis pro more suo tantisper viribus revisionem praedae et captivorum faciunt, partitionem, seu ut vulgo dicitur „kótyavetye“ instituunt.“ — Originale. 52. 1.

torában éjszakára megszállott, a halottak szentségeinek ájtatos fölvétele után elhúnyt.

Kinczl Istvánt rabságának harmadik napján rettenetesen megkínozták. Váltásdíját 6000 aranyban állapították meg, és minthogy ilyen nagy váltásgot nem ígérhetett meg, a földre szoritották és borzasztóan elverték. Minthogy így sem tudták vele megígertetni a váltásgot, még szörnyűbb kínzásra vetemedtek. A levegőbe emelték, testét kifeszítették, fejét lelógatták, lábujjait visszahajtották és talpát verték. Irtóztató fájdalmában keservesen jajveszékelt, orrán, száján folyt a vér. A velőtrázó jajgatásra odafutott két kurucz-kapitány, Rác Ádám és Vernay (alias Suhajda) György és szétkergette a pribékeket. Valahogyan életre keltették, de minthogy nem volt elég hatalmuk, hogy a rakoncátlan népet megfélezzék, biztatták a szerencsétlen embert, hogy ígérje meg a váltásgot, mert különben nem tudják megvédeni a nép vad dühétől. Hitükre fogadták, hogy kiszabadítják minden váltás nélkül, csak tegye meg az ígéretet.

A féktelen banda kiabálva követelte az ígéretet, minthogy azonban Kinczl még mindig habozott, Rác és Suhajda, hogy valamiképen megmentésük, cselhez folyamodtak. Bár a szerencsétlen semmit sem ígért, aminthogy ennyit nem is ígérhetett, kijelentették, hogy a fogoly nyilatkozott előttük és hajlandó eleget tenni kívánságuknak.

Sátrukba vitették s gondos ápolás alá vették. A kuruczok nem elégedtek meg vezéreik kijelentésével, hanem azt kívánták, hogy a breznóbányai polgárokkal együtt, kiket szintén kegyet, lenül megkínoztak, adjon kötelezvényt. A derék kapitányok hiába mondogatták, hogy nem tud írni, mert megkínzott kezét nem használhatja, a katonák azután is fenyegetelőleg sürgették a kötelezvény aláírását.

Ekközben parancs érkezett Thökölytől, hogy a sereg késedelem nélkül vonuljon hozzá az egész zsákmánnyal és a foglyokkal, kiket nem szabad bántani. Még este útnak indultak, magukkal vitték Kinczl is, de minthogy sebei miatt nem tudott lábra állani, úgy vonszolták magukkal. Reggel összekötözték és föltették egy sánta lóra, melyet egy földmives ekéje elől hajtottak el.

Rozsnyón, ahova júl. 22. értek, Balogh jezsuita, aki ott Thököly oltalom-levelének védelme alatt biztonságban járt-kelt,

fölkereste a szerencsétlen rabot és meggyóntatta. Ideje is volt elkészülni a halálra, mert a felbőszült kuruczok, kik nem kapták meg a kötelezvényt, ki akarták végezni. A kapitányok semmit sem tudtak ellenük tenni. Kivonszolták s épen azon tanakodtak, hogy a kivégzés melyik módját válasszák, mikor egy katona, ki elmaradt a csapattól és csak most bandukolt utánuk részegen, így kiáltott rájuk: „Barátaim, hát sohasem fogtok megelégedni ezen pápista pap vérével? Nem ismeritek Thököly parancsát, hogy az összes foglyokat épségben és sértetlenül kell elébe vezetni?”

Ezek azt felelték, hogy megölik, mert Thökölytől nem fognak érte semmit sem kapni. Az egyik kardját villogtatta, a másik a karóba húzást emlegette. A részeg katona azonban, aki az előbb pártját fogta, tovább is beszélt: „Majd meglátjátok, hogy ha ezt a pápistát megölitek, a németek a mi papjainkon állanak bosszút, és még tiznek vagy többnek meggyilkolásával sem fognak megelégedni.”

Úgy látszik, ez mégis hatott. Föltették egy szekérre s Thököly táborába vitték, ahol Rác és Suhajda kiragadták a pribékek kezéből és sátrukban őriztették, amennyire lehetett, ápolták.

Véletlenül lublói lengyel követek tartózkodtak Thökölynél. Thököly ünnepélyesen fogadta őket és tiszteletükre szemlét tartott a sereg, a zsákmány és a foglyok felett. A lengyel urak a rabok között nagy meglepetésükre fölfedezték a földön fetrengő Kinczl, akit Podolinból jól ismertek. Bár nem beszélhettek vele, de szánakozó tekintetük megértette a fogollyal, hogy mindent el fognak követni, hogy kiszabadítsák. Állhatatos kérelmeiknek lett is fogadása, mert Thököly fejedelem szavát adta, hogy elbocsátja.

A követek távozása után Thököly maga elé vitette a szerencsétlen embert. Járnai nem tudott, a katonák vitték be a sátorba.

Thököly magyarul szólította meg, de minthogy Kinczl azt szinlelte, hogy nem tud magyarul, és azt felelte, hogy nem érti a fejedelem szavát, Thököly latinra fordította a beszédet: „Én is karóba húzathatnálak téged, mintahogy tettek a tieitek Pozsonyban az ágostai és helvét hitvallású papokkal, akik nem akarták hitüket megtagadni.” Kinczl azt várta, hogy már halálos ítéletét fogja hallani a fejedelem ajkáról, azért így szólt: „Főmagasságod hatalmában vagyok, de hitemet nem fogom megtagadni.”

Thököly így felelt: „Ezt mégsem akarom megtenni“ (t. i., hogy nem akarja kivégeztetni). Ezután Thököly magyarul közölte határozatát apródjával, aki azt latinra fordította: „Thököly fejedelem azt mondja, hogy három a magyar igazság: már három pápista papot elbocsátott váltságdíj nélkül, többet már senkit sem kellene elbocsátania, de az itt járt lengyelek kérésére, akik érted könyörögtek, neked megkegyelmez és visszaadja szabadságot, te pedig mindazt meg fogod tenni, amit a fejedelem parancsolni fog.“¹⁾

Kinczl azt felelte, hogy készséggel engedelmeskedik a parancsnak, csak tudja teljesíteni. Thököly így válaszolt: „Tehát el fogsz menni Caraffa tábornokhoz a Szepességbe, ötóle pedig Rabatta tábornokhoz a bányavárosokba, végre innét Bécsbe az érsekhez és el fogod nekik mondani azokat, amiket négy szemközt közlök veled.“

De a szegény Kinczl agyon volt kínozva, teste csupa seb vala, lábára sem tudott ráállani. Nyomorult állapotára hivatkozva csak annyit ígérhetett meg, hogy Caraffának és az érseknek hűségesen megírja, amit rábíznak, Rabattának azonban előszóval mondja el az üzenetet, ha eljut a bányavárosokba.

Thököly látván Kinczl tehetetlenségét, megelégedett az ígérettel és titokban közölte vele az üzeneteket. Három napig táborában tartotta, gyógyíttatta s asztaláról élelmezte, majd kocsin katonai fedezet alatt útnak indította. Utközben mindenütt gondoskodtak tisztességes ellátásáról. Elérkezett Breznóbányára, innét pedig a Garamon Besztercebányára, ahol közölte Rabattával Thököly titkos üzenetét. De hogy az üzenet mi volt, azt soha senkinek el nem árulta. Rabatta elszállíttatta Privigyére, hová aug. 20. érkezett meg. Bajmócson néhány napig használta a fürdőt. Állapota valóban szájalomkeltő volt. Nagy belső fájdalmakat érzett, orrán, száján gyakran folyt a vér. Aug. 24., mikor egy kissé összeszedte magát, Bojár András kíséretében Podolinba indult.

1683-ban Lubomirsky Jeromos hg. kíséretében, mint a herceg tábori káplánja elüljárói engedélyével Bécs ostromára ment, de Bécsben dizentériába esett. Lubomirsky ápolás végett leküldte őt Pozsonyba, ahol azonban okt. 10. meghalt. A ferencziéknél temet-

¹⁾ Megjegyezzük, hogy Thököly 1681-ben még nem volt fejedelem, csak 1682. szept. 16. kapta meg a szultán athnaméját.

ték el a templom folyosóján a sekrestye mellett Szt. Fábían és Sebestény oltára mellett.¹⁾

A breznóbányai piaristák ezen viszontagságainak leírását Bojár Andrásnak, későbbi breznói házfőnöknek köszönhetjük.²⁾ Ő magától Kinczl Istvántól hallotta a történeteket. Bojár előadásában vannak ugyan némi chronologiai és topographiai tévedések, de nincs okunk kételkedni, hogy az eseményeket a legjobb tudása szerint adta elő. Az Originale-ban több helyen látható, hogy Bojár meglehetősen kritikai érzékkel dolgozott, elhagyott sok aprólékos és megbízhatatlan adatot, melyeket elődei összeírtak, így kiselejtezte azon részeket, ahol Hanacius a maga szereplését nagyon is előtérbe állítja. Lepetetlen őszinteséggel tárgyalja társainak viselt dolgait, gyarlóságait. A kuruczok 1681. évi breznóbányai támadásával másutt szándékozom részletesen foglalkozni, itt csak annyit jegyzek meg, hogy forrásunk elég rokonszenves alakban mutatja be Thökölyt, aki foglyával emberségesen bánt. Úgy látszik, bizalmát megnyerte Kinczl akarateréje és állhatatossága, mellyel a rettenetes kínzásokat viselte, olyan embernek találta, kire kényes természetű izeneteit nyugodtan rábízhatja. Föltételezhetette róla, hogy szabadulásáért hálás lesz és a titkot megőrzi.

A sok és hajmeresztő kegyetlenséget, mellyel az ő rakoncátlan népe az országot rémületbe ejtette, inkább az általános elvadultságnak kell tulajdonítanunk.

Az a véres boszú, melyet a császári hatalom a Wesselényi-féle szövetség után keletkezett mozgalom részesein állott, szörnyű visszahatást szült. A pozsonyi törvényszék áldozatainak kegyetlen sorsa, a protestáns papság tervszerű, de okatlan üldözése, melyet maga Amprgen is megsokalt, leküzdhetetlen ellentéteket támasztott a pártok között, melyek felekezetek szerint

1) Originale. 50—56. l.

2) Suffragium-ából tudjuk, hogy lublói származású német volt. Élt 47 évet, 17 évet a renében töltött. „Vir multis adversis pro Deo fide et regulari observantia exagitatus, crudelissimis verberibus ab haereticis ad necem fere ter affectus, inmani apud rebelles captivitate excepta, pelle ex plantis propter atroces percussiones decidente, nudatus, concussus et confractus, singulari prudentia dexteritate ac magno iudicio memorandum, literis ac scientiis excultus.“ Ugyanezen évben halt meg Hauzenka Miklós is (júl. 10. Radomiában, Lengyelországban), valamint Frankovics-Horváth Pál is (aug. 18. Bécs). Hamvai a Szt. István templom katakombájában nyugszognak.

csoportosultak.¹⁾ A felekezetek véres szemüvegen keresztül nézték egymást. Türelemről egyik részen sem lehet szólni, hiszen a protestánsok maguk között is folyton gyűlölködtek, az evangélikusok és reformátusok is féltékenykedtek egymásra. A reformátusok egy része szintén gyűlölte Thökölyt, mert velük szemben sem volt toleráns.

Itt meg kell említenünk, hogy Berzeviczy Valerián breznóbányai superior Hauzenka Miklóssal elment a soproni országgyűlésre, hogy a rendnek az országos rendek közé való beiktatását szorgalmazza és ellensúlyozza a breznóbányaiak törekvéseit, kik a templom visszaadását s a szabad vallásgyakorlat visszaállítását kérelmezték és a piaristák ellen súlyos vádakatk készültek felhozni.²⁾

Követeknek 1681. márcz. 30. id. Chmelius Dániel és az eszes Gronell Jakabot választották meg. A piaristák kifogásolták, hogy mindkét követ evangélikus, azért megválasztották harmadiknak a katolikus Padlicius Tamást.

Berzeviczy júliusban visszament Privigyére, ahol meghallotta társai szomorú sorsát, Hauzenka ellenben továbbra is Pozsonyban maradt. Jelenlétére szükség is volt, mert a breznóiak kemény vádakatk hangoztattak ellenük: hogy a helyőrség segítségével katolikus szertartásokra és körmenetekre kényszerítik a lakosságot, hogy durva katonai erőszakkal katechizálnak.³⁾ Hauzenkának sikerült is a támadásokat visszaverni.

Az idők járása nagyon megnehezedett a piaristák felett. 1682-ben már evangélikus papot hívtak be, aki egyelőre ugyan csak magánháiban végezte az isteni tiszteletet, de előre lehetett látni, hogy a katolikusok nem sokáig bírják már a templomot. Fabricius János és Szlabecius János máj. 19. figyelmeztetik a katolikusokat, hogy vigyázzanak a kelyhekre és egyéb templomi felszerelésekre, melyeket az 1681. évi júliusi kurucz támadás után a város költségén váltottak vissza 50 körmöczi aranyért, mert ha ezekből valami elvész, számolni tartoznak róla. Nyilatkozatukat,

¹⁾ Ampringen levele Majthényi János personalishoz (1675.): „Non facit ad rem quietis, sed potius evidētis majoris exacerbationis, quod audiatur de novo integros comitatus in superiori Hungaria renovari seu reformari, omnes praedicantes una vice abigi, plures nobiles arrestari et tamen paucissimos vel quasi nullos sacerdotes catholicos substitui.“ Schmal, Adversaria. Fabó, Mon. Ev. II, 230. l.

²⁾ A követutasítások a Prot. Pol. Jur.-ban olvashatók. III. 147. l.

³⁾ V. ö. Gravamina Evangelicorum A. D. 1681. in Gli Regni Diaeta Soproniensis. — A vádak az 1688. Czeles-féle vizsgáló-bizottság előtt ismét előkerültek. Bojárnak nagy fáradságába került azokat megcáfolni.

mely sejteti, hogy az evangélikusok számot tartanak az egyházra és kincseire, jegyzőkönyvbe foglaltatták.¹⁾

A város sohasem tudta, hányadán van. Egyszer kurucz, másszor császári csapatok látogatták, mindegyik egyaránt zsarolt. Thököly is adott nekik protectionalis levelet, mely szerint „senki élete, fejelvesztése alatt az megnevezett Breznóváros lakossit személyekben vagy javakban megháborítani, méhelyeket s Bányájokhoz tartozó eszközeit elrontani, várossokat föl verni, marhájokat elhajtani és akar mi névvel nevezendő Jóságokban megkárosítani semmi szín és praetextus alatt ne merészellye, sőt oltalommal s assistentiával legyenek hozzájuk.“²⁾

A piaristák érezvén az őket fenyegető veszedelmet, Murány várába menekültek. Ez valószínűleg még szeptemberben történt. Okt. 3. Horváth János, kit Thököly kilencz lovassal salvaguardia gyanánt küldött Breznóra, hogy a várost a rabló kuruczok esetleges portyázásaitól jelenlétével megvédje, a magistratus előtt kinyilatkoztatta a fejedelem kívánságát, hogy a templomot és a parochiát adják az evangélikusoknak. Ekkor már a piaristák aligha voltak a városban. Értékes tárgyaikat id. Chmelius Dániel bíróra s Ochrmial János egyházfira bízta, Rauschek pedig egyet-mást Besztercebányára szállított.³⁾

Okt. 13. Thököly biztosai, Bulyovszky Jónás zóloommegyei és Ebeczky Tamás zólyomi városi jegyző ünnepélyesen bevezették a templomba Ursini Illést, az ideiglenes papot, az iskolába pedig Sartorides Jánost, ugyancsak ideiglenes minőségben, addig míg megjön az egykor gályarabságra ítélt Simonides rector.⁴⁾ A diákoni címet megszüntették és második lelkésznek meghívták a Rimabányán pásztorokodó Bodovinus Andrást, akit nagy költséggel elis hozattak, de ez csak 13 hétig volt náluk, mert Csetnekre választották meg. Addig azonban nem bocsátották el, míg a csetnekiek „pro resarcimento Civitatis expensarum“ le nem fizettek 100 frtot.⁵⁾ Mint már említettük, első lelkészül visszahívták Vratiszlávból Milochovszk Jánost.

Érdemesnek tartom fölemlíteni, hogy 1683. jan. 6. Horváth János, Thököly salvaguardiája Engler Dániel és Teutschmidt Mátyás

1) Prot. Pol. Jur. III. 181. 1.

2) U. o. 190—191. 1.

3) Originale. 57. 1.

4) Prot. Pol. Jur. III. 192. 1.

5) U. o. 205.

polgárok által kijelentette, hogy megbízatása van Thökölytől, hogy egyetlen egy katolikus senatort sem tűrjön meg, hanem csupa evangélikusokat válasszasson. Erre Pösch, Taxner, Padlicius, Ochrmial, Maretinszky (katolikusok) lemondottak. Másnap azonban Chmelius Dániel indítványára mégis választottak katolikusokat is. Ezt nemcsak a méltányosság, hanem a politikai óvatosság is megkívánta.

A piaristák a császári őrség segítségével akartak visszamenni, de a polgárok bezárták előttük a kaput és nem bocsátották be. Száműzetésük hat évig tartott. Bojár András fáradhatatlan agitációjára és diplomata eszére volt szükség, hogy végre 1688. jun. 5. visszajussanak.

A breznóbányai katolicizmus nagyon sokat köszön a piaristáknak, az első és fáradhatatlan térítőknak. Mikor 1673-ban a plebániát elfoglalták a császári helyőrségen kívül alig volt egy-két katolikus. A lakosság száma az 1674. évi conscriptio szerint 1812 volt. Följegyzéseikből azt látjuk, hogy 1674—78. a breznóbányai plebánia területén 1524-en vették fel a katolikus hitet. Ebbe persze bele vannak foglalva a filialisok és valószínűleg a breznói piaristák által időnkint adminisztrált községek is. 1674-ben Benesházán 85, Feketegaramon 97 volt a convertiták száma.

1675. nov. 8. Hanacius a haeresis alul feloldozta Szentkereszti András egykori evangélikus papot; 1676-ban ennek felesége is áttért halálos ágyán.¹⁾ 1692-ben a breznói plebánia területén volt 2268 lélek, ezek közül 568 katolikus.²⁾ 1688—1844. a convertiták száma 631, tehát 1674—1844. összesen 1955.

1678-ban a Thököly fölkelés miatt elhagyták a péteri és lopéri missziókat, csak a Breznóhoz tartozó filialisokat tartották meg. 1857-ben a breznói ház is megszűnt.

1682-ben és 1683-ban Privigyén sok kellemetlenségük volt a piaristáknak. Már Bajmóczon sem voltak biztonságban, 1683. szept. 12. Hedvigi Mihály Thököly praefectusa elűzte őket. Podolinba menekültek rendtársaihoz.³⁾

1) Matunák Mihály plebános úr szíves közlése.

2) Visitatio Náraiana, Hevenesi gyűjt. XVII. 409. Egyetemi könyvtár. A legutolsó népszámlálás szerint Breznóbányán van 2092 ev. és 1659 kath.

3) Historia Domus Prividiensis. 1682—83. év.

XVII.

**Hanacius Privigyén és a nyitra- és barsmegyei
missiókon.**

Az 1685. év végén Privigyén találjuk. Ettől kezdve egy-két évet leszámítva, a privigyei rendház létszámába tartozott, de nagyobb részt vidéken lakott fő- és közrangú pártfogóinak udvarában, plebániákon, ahol a papokat helyettesítette.

1686-ban Hunyadi László barsmegyei alispán felfalui kastélyában lakott, mint a család udvari káplánja. Felfaluból ellátogatott Oszlányba, Novákra, Laszkárra, Cserenyére, missiókat tartott, térítgetett.

A következő évben ugyancsak Felfaluban tartózkodott. A térítésnek nagy akadálya volt, hogy a környéken még volt több evangélikus pap. Hanacius Kollonics és Korompay Péter nyitrai püspök kancellár segítségével királyi mandatumot eszközölt ki, mely elrendeli, hogy a barsmegyei Kamenecczről, Nagyugróczról és a nyitramegyei Farkasdról az illető megyék alispánjai távolítsák el az evangélikus lelkészeket.¹⁾ Hunyady László sokáig halogatta a kényes feladat végrehajtását, de végre is Kollonics sürgetésére kénytelen volt okt. 10. fegyveres erővel elfoglalni a felsőkamenecczi templomot, melyet Hanacius reconciliált és misét mondott benne. Ezután a nagyugróczzi templomra került a sor.

1688-ban ugyancsak Felfaluban tartózkodott. Ezen évben több püspökkel levelezett a piarista intézmény terjesztése érdekében. Fenessy György egri püspök Egerben szeretne volna őket megtelepíteni és megígérte, hogy pártolni fogja a piaristák kérvényét a honosítás ügyében.

Az 1688. év nagy örömet hozott a magyar piaristáknak, de különösen Hanaciusnak. Bojár Endrének jún. 5. sikerült az elvesztett breznói állomást visszafoglalni.

1689-ben sok helyen megfordult. Szeptemberben és októberben Jaklin Balázs érseki vicariussal utazgatott, aki egyházlátogatást tartott. Novemberben és decemberben a szentkereszti kerületben működött és Kraus Tóbiás janolehotai plebánost, a privigyei piaristák jötevőjét helyettesítette és ápolgatta karácsonykor bekövetkezett haláláig.

¹⁾ K. Bécsben. 1687. júl. 18, Annales. I. 151—153. l.

A következő (1690.) évet felváltva Privigyén és Felfaluban töltötte. Ápr. 4. elvesztette legkedvesebb barátját, a már említett P. Wolfgangust, aki már régóta betegeskedett. A bajmóczi fürdőben ápolgatták; a várbeli tisztek és szerető rendtársai mindent elkövettek, hogy szenvedéseit enyhítsék. Hanacius karjai között lehelte ki nemes lelkét. Temetésén Hanacius mondott megindító gyászbeszédet.

Wolfgangus buzgó szerzetes, fáradhatatlan tanító és kedves modorú rendtárs volt. Voltak művészi hajlamai is, festegetett, több képet készített a privigyei templom számára. Szép napórákat festett. Valószínűleg tőle ered a privigyei könyvtár egy díszesen illusztrált kézírata, mely a napórák készítését tárgyalja.

1691-ben nagyobbrészt Privigyén és Bajmóczon időzött. Jún. 2. meghalt Hanacius régi pártfogója és barátja, Turkovics János Elek bajmóczi prépost. Utódja Hanaciusnak egykori tanítványa Zilka Ferencz privigyei plebános lett, akit Mösch Lukács pártfogolt a grófnál.

Hunyady László nehezen nélkülözte udvari káplánját, aki öreg napjaiban vigasztalhatta, szórakoztatta. Mösch Lukács el is küldötte hozzá Hanaciust, de kikötötte, hogy ezután külön szobát adjanak neki, hogy ne legyen kénytelen az udvari népséggel éjjel nappal együtt tanyázni. Leszámítva kisebb kirándulásait, mikor a környékbeli papságnak segédkezett, állandóan a beteg aggastyánnál maradt. Meghalt 1693. ápr. 15. Jötevőjük végtisztességén megjelentek a privigyei piarista atyák is. Az első temetési beszédet Zilka, a másodikat pedig Hanacius mondta.

Úgy látszik, Hanacius öreg napjaira szülőhazájába kívánczolt és szeretett volna átmenni a német provinciába, ahova akkor a morva házak tartoztak, de értésére adták, hogy csak akkor vehetik át, ha akar tanítani, ehhez pedig az öreg és az iskolától elszokott Hanaciusnak már nem volt kedve.

Júniusban Újbányán találjuk. Itt Kárász Imre plebánost helyettesítette. Kirándulásait a ház javára szokta értékesíteni. Így Kárásztól fáradozása jutalmául több értékes könyvet szerzett a könyvtár számára és kapott tőle 40 forintot, „ad comparandos globos caelestes.“ Júliusban Ghilányi esztergomi kanonok hívására Garamszentbenedekre ment. Nagyon jól érezte magát a kies helyen, ahol kedvére gyönyörködött az ősrégi benczés templom szépségeiben, apróra kitanulmányozta a csodatevő ereklyéket.

Szeptemberben Kistapolcsányba került Rákóczy Erzsébet grófnő fényes udvarába. Itt sokkal kellemesebben folytak napjai, mint az öreg és beteges Hunyady László egyszerű udvarházában, ahol a kulcsárokkal és belső inasokkal volt egy kvártélyon, vagy a kis tót faluban, ahol megosztotta a plebános nyomorúságát. Néhány odavetett szóban jellemzi fejedelmi úrnőjét és az udvari életet: „Ibi aula celeberrima, quia herorina, cui non facile par maestate, fama, gloria, generositate, pompa, divitiis, prudentia, artibus, experientia militari, hospitalitate, musica, venationibus, aucupiis comitatu Aulico expeditionibus; dominia Catholica, zelosa, devota. Eleemosynaria, Cleri observandissima, frequenter instar peregrinationum visitans loca sacra, illa exornans votis, dotans Ecclesias, monasteria hospitalitia, plena operibus misericordiae.“

Ugy látszik Hanacius tudott kedvében járni a grófnének és a jóindulatot ügyesen kamatoztatta a rend javára. A piaristák persze nem mulasztottak el semmi alkalmat, ahol kifejezhették hódolatukat kegyes patronájuk iránt. Így Erzsébet napjára kivitték ének és zenekarukat, szép applausust tanítottak be tanítványaikkal. A fiúk énekeltek, zenéltek, szavaltak latinul, tótul, magyarul és lengyelül. Az ünnepségnek, mely a grófnének nagy örömet szerzett, Scavnicki Gábor, a privigyei philosophusok magistere volt a rendezője. A bőséges jutalom nem is maradt el. Kaptak 30 rőf vásznat, 5 hordó vajat, két nagy sajtot, 10 akó bort, 1 süldőt, sarúnak való bőrt, 30 frtot. Hanaciust, aki a sok jövés-menésben egészen lerongyolódott, egészen felruházta.

A grófnének különben volt érzéke az iskola iránt; Kistapolcsányban kastélyával szemben építtetett egy iskolát, melyhez fogható — Hanacius szerint — Magyarországon nem volt.

1694. február havában Bajmóczra hívták a haldokló Wohlmueth Mihály provisorhoz, aki régi barátja lelki vigasztalásában óhajtott részesülni. Nyáron kéregető körútra indult. Fényes anyagi siker koronázta a pihenni nem tudó Hanacius fáradozásait. Elfogadott mindent, aminek a ház és szegény tanítványaik hasznát vehették. Megfordult Nyitrán is és szövögette kedvencz tervét, hogyan lehetne ott valamiképen letelepedni. A nyitrai kanonokok, a cserenyei Hunyady András, Rákóczy Erzsébet, az újfalusi Károlyi Éva gazdagon megajándékozták. Ősszel Bajmóczon időzött, majd Chilkó Imre tótprónai plebánost helyettesítette, aki Temesvárra ment,

vívén magával 2000 tallért, hogy török fogságban sínylődő testvérét s annak családját kiváltsa.

Júniusban Rákóczy Erzsébet grófnőt — mint annak udvari káplánja — elkísérte Szerencsre, ahol II. Rákóczy Ferencz udvarában egy egész hónapot töltöttek, „fuitque videre maiestatem Rakóczyanam et magnatum.“¹⁾ (1695.)

Júliusban vizatértek. Ősszel nagyobbára Privigyén ésBajmócson foglalkozott.

XVIII.

Mösch Lukács.

Hanacius életrajzában okvetlenül meg kell emlékeznünk Mösch Lukácsról, a magyar piarista rendtartomány tulajdonképeni szervezőjéről.

Mösch Lukács előkelő német családból született Mainzban, 1651-ben. A lengyelországi Ressoviában lépett a rendbe. 1672-ben Privigyén találjuk, ahol két évig tanította kedves studiumát, az arithmetikát. Neve 1676-ban fordul elő a privigyei könyvekben. Két évig ismét arithmetikát tanít, ő maga pedig a philosophia és a theologia moralis tanulmányozásával foglalkozik. 1684—1700. ismét a privigyei ház tagja. A hiányzó éveket, melyekről beszámolni nem tudok, lengyel házakban töltötte. Azt olvassuk róla, hogy Lubomirsky hg. és Sobiesky János lengyel király fiait a német nyelvre tanította. 1686. jún. 25. gr. Pálffy Károly határozott kivánságára Budára ment az ostromló sereghez és résztvett a hadmérnöki műveletekben. Budáról októberben tért vissza és Pálffy Miklós és Ferencz nevelője lett. Másfél évig tartózkodott a grófi családnál részint Bécsben, részint Bajmócson. 1688—1692. privigyei házfőnök, 1692—1695. commissarius generalis, 1695-1698. viceprovincialis. 1698—1700. ismét házfőnök.

Mösch sokoldalú irodalmi munkásságot fejtett ki. 1689-ben Széchényi György esztergomi érseknek ajánlott föl egy panegyrikus munkát, mely az ő és fiatal rendtársai dolgozatait tartalmazza.²⁾

1) *Annales.* I. 173. l.

2) *Cursus Secundi.*

1693-ban egy költészettant adott ki.¹⁾ 1697-ben megjelent az iskolai használatra szánt számtani kézikönyve.²⁾ Ezekon kívül nagy számban maradtak paedagogiai, matematikai és hadmérnöki kéziratok.

Mösch tanult, nyílt eszű, felvilágosodott szellemű, kiválóan szorgalmas, művelt modorú szerzetes volt. Legkedvesebb foglalkozása a matematika volt, még a versben is csak az u. n. versus mathematicus-okat szerette. Német származású létére is gyorsan tájékozódott a magyar viszonyok felől, alkalmazkodott a hazai szokásokhoz.

1690. táján már négy piarista collegium volt Magyarországon területén: Podolin (1642.), Privigye (1666.), Breznóbánya (1673.), Pozsonyszentgyörgy (1685.). Mindezek a lengyel provinciához tartoztak. A lengyelekkel való összeköttetés azonban semmiképen sem vált javára a magyar házak fejlődésének, mert a rendi gyűléseken a lengyelek voltak többségben, idegeneket alkalmaztak házaikban, a magyar származásúakat pedig külföldre vitték. Az administratio nehézkes és lassú volt, a háborús időkben sokszor lehetetlen volt a távol székelő rendfőnökkel érintkezni; arra is volt eset, hogy a privigyei követ nem juthatott el a káptalanra.

Hogy a magyar házakat az idegen befolyás alul felszabadítsa, kieszközölte a privigyei, breznóbányai és szentgyörgyi házak elszakítását a lengyel provinciától. Az 1692. máj. 16. k. generalisi patens az említett három házat ideiglenesen neki mint commissarius generalisnak rendeli alá.³⁾ A podolini collegium, a lengyel területen lévén, természetesen megmaradt a lengyel kötelékben és csak 1782-ben az elzálogosított országrész kiváltása után csatoltatott a magyar rendtartományhoz.

Ez csak átmeneti állapot volt, mert az 1692. évi római káptalan máj. 9. tartott ülésében a generalisra bízták, hogy döntsön a magyar házaknak a német provinciával való egyesítése ügyében.⁴⁾ A generalis döntött is és 1695. márcz. 25. k. rendeletével a három házat — mint viceprovinciát — a német tartományhoz csatolta, Mösch Lukácsot pedig (ápr. 6.) tartományi alkormányzóvá nevezte ki.⁵⁾

1) Vita Poetica.

2) Arithmeticus Practicus.

3) Patentes. 12. l. Privigyei kegyesrendi ievéltár.

4) Liber Capitulum. 140. l. Priv. k. r. levéltára.

5) Patentes. 14—15. l.

1696-ban egy hosszú decretum érkezett a rend generalis visitorától, mely Mösch törekvéseivel ellenkező és a magyarokra nézve sérelmes rendelkezést tartalmazott: „Hungarica Vice-Provincia, utpote Provinciae Germaniae penitus incorporata huius normis, consuetudinibus, ordinationibus ac Provincialibus decretis per omnia imposterum dirigatur.“ (I. 8.)¹⁾

Mösch, aki korán felismerte a rend magyarországi jelentőségét, nem azért szakította el a magyar házakat a lengyel központtól, hogy most teljesen beolvadjanak a német provinciába. Ismerte a magyar főurak és főpapok áldozatkészségét, fogékonyságát a kultúra terjesztése iránt, tudta, hogy most, mikor az ország már felszabadult a török iga alúl, társadalmi s szellemi megújulás következik be, melyben a magyar piaristákra fényes szerep vár. Csakugyan, ha II. Rákóczy Ferencz szabadságharcza közbe nem esett volna, a piarista telepek már a XVIII. sz. első tizedében megszorodtak volna. Mösch azt is belátta, hogy a külföldi kormányzat és a németekkel tervezett szorosabb kapcsolat útjába állana az intenzívebb fejlődésnek, azért erélyesen állást foglalt a sérelmes intézkedések ellen. Óvást emelt a bekebelezés ellen, mely az ő hatáskörét teljesen illuzóriussá tette volna. Panaszt emelt az ellen is, hogy a német provincialis az ő megkérdése nélkül akar hivatalos látogatásokat tartani, De tiltakozott a visitor többi, teljes tájékoztatásra valló intézkedései ellen is. A visitor például azt kívánia, hogy 18 évesnél idősebb ifjakat ne vegyenek fel a rendbe. (I. 11.) Ezt külföldön meg lehetett tenni, mert több volt az iskola, de nálunk, ahol az iskolák még gyéren voltak, emberszámba menő bajszos ifjak üldögéltek együtt az iskola padjain a kis gyermekekkel.

Kicsinyeskedő volt egy másik intézkedés: „Nemo coram saecularibus thermis utatur.“ (III. 10.) A folytonos utazgatásban elköszvényesedett szegény piaristák örültek, ha valamely pártfogójuk jóvoltából egy-két napra eljuthattak fürdőbe, most még ennek a használatát is megszorította a visitor. Olasz észjárásra mutat egy másik passus: „Nemo Aatholicorum domos ingrediatur, nisi necessitas exigat; tunc autem ibi neque comedat, neque bibat et celeriter se expediat.“ (U. o.) Mösch sokkal liberálisabban gondolkozott. Ismerte a vallási küzdelmek történetét, főrangú pártfogóinál gyakran találkozott protestáns mágnásokkal, köznemesekkel, élvezte

¹⁾ Superiorum Ordinationes. 103. I. Privigyei kegycsrendi levéltár.

vendégszeretetüket és nem egyszer tapasztalta jóindulatukat. Tanítványaik közt is több protestáns volt.

Erre a pontra így válaszolt: „Hic cum haereticis conversamur et vivimus, ab illis invitamur, eorum filios erudimus; si denegabitur eiusmodi Communicatio, maximae Inurbanitatis argumentum futurum, cum caeteri Religiosi id generis obsequium libenter praestent, saepiusque eiusmodi honesta et Religiosa Conversatio est occasio conversionis, quo casu nulla est urgens necessitas, sed convenientia.“

Érdekes, hogy a visitorator még az ebédek alatt szokásos felköszöntéseket is el akarta tiltani. Mösch azonban megmagyarázta neki, hogy ez nálunk ősi szokás, ezzel szokta a házigazda kimutatni, hogy szívesen látja vendégét. Ha ezt elhagynák, a vendég a legnagyobb udvariatlanságnak tekinthető.¹⁾

Látjuk, hogy a német származású Mösch nemcsak a nagyobb elentőségű jogi kérdésekben iparkodott megvédeni a maga álláspontját, hanem visszautasította a szőrszálhasogató akadékoskodásokat is, melyekkel a magyar házak ártatlan szokásaiba bele akartak avatkozni.

Bruckner József provincialis 1697. szept. 16-ára Nikolsburgba gyűlést hirdetett, melyre meghívta a privigyei és szentgyörgyi rectorokat a vocalisokkal. A breznói residentia a privigyei ház filialisa lévén, tagjai a privigyei házi gyűlésen gyakorolták rendi jogaikat. *1697. év*

~~II. Rákóczi~~ fölkelés a Felvidéken általános rémület és zavart támasztott. A piaristák már azt hitték, hogy visszatér Thököly borzalmas korszaka. A privigyeiek Bajmóczra menekültek, a breznóiak elrejtették értékesebb holmijukat, de azért tovább tanítottak.²⁾ Szept. 9-ére Germani János breznói superior, kit társai már elveszetteknek hittek, elvergődött Privigyére s másnap megtartották a házi gyűlést, melyen Möschön kívül Berzeviczy, Germani, Hanacius, Horváth Imre, Éder Ödön és Kellemesi Gergely vettek részt.

Határozataikban előre bocsátották, hogy a német provincia azon statutumait, melyeknek megalkotásában még nem vettek részt, magukra nézve kötelezőknek el nem ismerik, hanem ragaszkodnak eddigi törvényes szokásaikhoz. Ezután a következő hat pontban állapították meg kívánságaikat:

¹⁾ Superiorum Ordinationes. 116—124. 1.

²⁾ Historia Domus Prividiensis. 1697. év. — Liber Capitulorum. 149. 1.

1. A rendfőnök ne tartson rendszeres visitatiókat, mert ez beleütközik a viceprovinciális jogkörébe. Ha valami fontos eset miatt mégis szükséges lenne a látogatás, titkárt a viceprovinciából vegyen maga mellé; az iratok maradjanak a magyar tartomány levéltárában, mert amint az alkormányzó törvényes bírása az övéinek, úgy egyszersmind kétségbevonhatatlan öre mindannak, ami a tartományé.

2. Ha valami nagyobb vétség a rendfőnök beavatkozását tenné szükségessé, ne a vádlottat idézzék őhozzá, hanem az jöjjön Magyarországra; itt a szükséges iratokat is meg lehet találni a tartományi levéltárban. Az iratokat ne vigyék ki, de ha mégis szükség volna rájuk, gondosan őrizzék, hogy annak idején, mikor majd a magyar provincia teljesen elszakad a némettől, visszaszolgáltathassák.

3. A káptalanokat összehívó generalisi körlevél említse meg külön a magyar tartományt. Az alkormányzót és az előljárókat a magyar házak tagjaiból válasszák, a magyarokat ne vigyék ki és ide németeket ne hozzanak. Az alkormányzó a maga személyzetét függetlenül ossza be az egyes házakba.

4. A közösséget csak addig akarják fenntartani, amíg néhány új házra tesznek szert. Legjobb volna előre megállapítani a számot, melyet elérve ipso facto önálló tartománnyá alakulhatnának.

5. Csak a régi statutumokat ismerik el, melyeknek meghozatalában részük volt.

6. „A magyar viceprovincia saját ügyeiben a rendfőnök megkérdezése nélkül fog eljárni a főuraknál, Bécsben úgy a császár öfelsége udvarában, aki nekünk királyunk, mint másutt; a mi ügyvivőinket a német tartományból senki se akadályozza.“)

A hozott határozatok bizonyítják, hogy Möschi Lukácsnak helyes jogérzéke volt és idejekorán belátta a különállás szükségességét.

A nikolsburgi káptalan igyekezett őket megnyugtanni: hogy a magyar tartomány tudta nélkülük semmit sem határoznak és az összes generalisi leiratokat közlik velük.²⁾

Az 1698. évi római nagygyűlésen, melyen Möschi is résztvett, a magyar dolgok úgy látszik, nem kerültek elő.

Möschi önállósítási törekvéseit azért is figyelemre kell méltatnunk, mert az ő idejében az idősebb rendtagok nagyobb része

1) Liber Capitulum. 147—153. I.

2) U. o. 159. I.

még külföldi származású és idegen anyanyelvű volt. Az 1693. év őszen a magyar provincia 29 tagból állott. Ezek között volt 14 fölszentelt és 15 clericus.

Magyar születésűek és anyanyelvűek: Berzeviczy Valérián, Kellemesi Gergely, Zabojník Péter.

Magyarországi német: Holbeski István.

Magyarországi tótok: Germani János, Lehotkai Rafael, Dubravka Athanáz, Hurta Antal, Herchl József, Porubszky Tamás, Szovik Lőrincz, Utóczy Ferdinand. Jablinsky Bertalan, Horváth Imre.

Uranus háza Csehek: Ursin Máté, Petrás Lőrincz, Rauschek Venczel.

Lengyel: Scavnicki Gábor.

Külföldi németek: Mösche Lukács, Eder Ödön, Pöter Keresztély, Holzhauser Károly, Ploch János, Knabe Ágoston, Bohn Eusztách.

Kroata: Cservenka Ignác. *Magyar*

Morvák: Gasperek Lukács, Bojár Endre, Hanacius.¹⁾

A külföldiek közül is többen tudtak magyarul, így Hanacius is. Összehasonlítás kedvéért megemlítem, hogy 20 évvel később 1713-ban 44 rendtag közül már 18 magyar anyanyelvű volt.

Az 1698. év őszen Bojár Endrét tették meg alkormányzó-nak, Mösche Lukácsot pedig privigyei rectornak.

Mösche lelkiismeretesen teljesítette házfőnöki tisztét is. Ha a „Historia Domus Prividiensis“ I. kötetét forgatjuk, látjuk, hogy mily szorgalommal és történelmi érzékkel gyűjtögette össze a collegium multjára vonatkozó adatokat. Ha utódai is hasonló hivatottsággal folytatták volna a ház krónikáját, ez volna a rend történetének egyik legbecsesebb forrása.

Mösche semmit sem mulasztott el feljegyezni, aminek valami történelmi értéke volt. A fontosabb köztörténelmi eseményeket is megörökítette, de itt is csak megbízható adatokat közölt. Abban is különbözik a többi, főleg a későbbi rendi történetiróktól, hogy a fősúlyt a piaristák dolgaira fekteti, míg amazok sokkal többet foglalkoznak Nagy Friggyessel, „Magnus Napoleon“-nal, a lissaboni földrengéssel, mint azzal, ami a házban történt.

Egész kis levéltárat alkotnak azok a kéziratú kötetek, melyekbe Mösche a ház okmányait, a káptalani végzéseket, az elöljárók, egyházi s világi hatóságok rendeleteit, a collegium személyzetét beirogatta és pedig olyan pontossággal, amilyent utódainál hiába keresünk. Mint alkormányzó is ő maga vezette a provincia

¹⁾ Mösche-féle Rulla.

protocollumait, az anyakönyveket, a rullákat, az elhúnyt rendtagok életrajzát (suffragium) tartalmazó köteteket.

Emellett páratlan gonddal őrizte a ház vagyonát; sollicitatorokra, ágensekre nem volt szüksége, ő maga járt el a collegium ügyes-bajos dolgaiban.

Hivatalos teendői nem vonták el az iskolától. Vannak paedagogiai munkái, melyekkel a tanítás színvonalát óhajtotta emelni; írt tankönyveket, is, hogy a hiányon segítsen.

Azelőtt a piarista iskolákban Kraus Mihály retorikáját, az alsó osztályokban a Canisius, a felsőkben pedig a Lubomirsky-féle katechismust használták.¹⁾ Möschi írt egy eleni számtant (Arithmeticus Practicus), sőt minthogy költészetanra is volt szükség, azt is készítette (Vita Poetica). Költészetanát főképen a rendi növendékek kedvéért írta, hogy bevezesse őket a verskészítés titkaiba. Minthogy akkoriban az u. n. technopaegniumok divatoztak és a verselők nagyjából mesterkedő verseket (anagrammák, leoninus, cabalisticus, arithmetikus, pohár-, kereszt-, koszorúalakban írott versek) gyártottak, Möschi részletesen és látható kedvteléssel tárgyalta ezeknek szabályait. A kor szokása szerint ő maga is verselgetett, hogy példát adjon a clericusoknak, kiknek meg kellett tanulniok a versfaragást, mert a magisterek kötelessége vala az iskolai színjátékok készítése, az alkalmi ódák, elegiák szerkesztése pártfogóik tiszteletére.

Szabad óráiban a rendi növendékeket taníttatta mennyiségtanra. Maga szokta átnézni a noviciusok számtani dolgozatait. Rendeleteivel is igyekezett e fontos tárgy tanítását előmozdítani.

Möschi jóbarátságban élt Hanaciussal. Becsülte térítői buzgalmat, sűrűn levelezett vele, élénken érdeklődött sikerei iránt. A ház első éveinek történetét valószínűleg Hanacius följegyzései alapján írta meg.

Az 1700. év novemberében, állítólag a lengyelek okozta viszálykodások miatt, Nikolsburgba költözött, ahol 1701. márcz. 25. meghalt.

¹⁾ Superiorum Ordinationes. 63 l.

XIX.

Hanacius máriaczei zarándoklata.

Az 1695. év elején Tótprónán, majd Privigyén és Bajmócson tartózkodott.

Apr. 1. egy szellem kezdte háborgatni a privigyei piaristák nyugalma. Mindenfelé dörömbölt, zörgetett, kopogott. A szerzetesek ájtatos imádságai nem használtak, a szellem csak egyre nyugtalanította őket.

Apr. 10. éjjel Herchl József clericus ajtaján kopogott. Herchl a zöreire felriadt és megkérdezte, hogy kicsoda és mit kíván.

A szellem erre tiszta, érthető hangon azt felelte, hogy Káda István püspök szelleme. Azt kéri, hogy Máriaczellben mondjanak el három misét tisztítóhelyen szynlódó lelke szabadulásáért, hálául azért, hogy több piaristát fölszentelt.¹⁾

Herchl jelet kért. A szellem adott is jelet: menydörgésszerű robajjal rácsapott egy, a Herchl asztalán fekvő könyvre és tüzes kézjegyet hagyott hátra, átégetvén a könyv 56 levelét. A könyv, melyet Kollonics ajándékozott 1667-ben a privigyei piaristáknak, ma is látható a privigyei könyvtárban. Cseh nyelvű postillákat tartalmaz. Középen félig át van égetve.

A robajra a többiek is felriadtak, összefutottak s csodálattal szemlélték az átégett könyvet és félelemmel hallgatták Herchl előadását. Másnap az esetről jegyzőkönyvet vettek fel, és hogy a szellem kívánsága teljesüljön, Mösche útnak indította Hanaciust, mint aki a kegyelet műveiben legjáratosabb volt és Herchl Józsefet, az esetnek egyetlen szemtanúját Máriaczell felé.²⁾

Estére (ápr. 11.) Hunyady János cserenyei kastélyába értek, Hunyady szívesen fogadta a nem mindennapi küldetésben járó utasokat. 13-án Nagyszombatban a káptalan előtt felmutatták a privigyei ház, a magistratus és Bossányi Ádám szolgabíró bizonyítványait. Hanacius misét mondott a székesegyház Szt.-Dorottya kápolnájában, melynek oltára előtt nyugodtak Káda István hamvai. Pozsonyszentgyörgyön elváltak Berzeviczy Valérián privigyei rectortól, aki idáig kísérte őket.

¹⁾ Káda István (1617—1695.) esztergomi kanonok, 1690-től fölszentelt erdélyi püspök, több piaristának adta fel a kisebb és nagyobb rendeket.

²⁾ Mösche (Hist. Dom. Priv.) és Hanacius (Annales. II. 153.) egyformán írják le az esetet.

Apr. 15. Pozsonyban Rajeczky Márton nemes úrnál, Hanacius egykori privigyei tanítványánál szállottak meg. Tisztelegtek a káptalannál, a kamaránál, a táblánál, mindenütt elbeszélték a csodás eseményt és bemutatták irataikat. Este fölkeresték Illyés András pozsonyi kanonokot, Káda István utódját az erdélyi püspökségben. Illyés sehogysem akarta elhinni a dolgot, erősen faggatta őket és nem titkolta el kétségeit. Hanaciusék szomorúan távoztak tőle.

Úgy látszik, Illyés este sokat foglalkozott az esettel, mert — mint Hanacius írja — még azon éjjel megjelent álmában Káda István és megkorholta hitetlensége miatt.

Apr. 17. kihallgatásra jelentkeztek Kollonicsnál. Ez átolvasta irataikat s meghagyta nekik, hogy visszajövet is térjenek be hozzá.

Délután Illyés, kit az álomlátás nagyon felizgatott, fölkereste őket és visszavonta hitetlen szavait; kérte, hogy visszajövet menjenek be hozzá, mert könyveket akar ajándékozni a privigyei könyvtár számára.

Ausztriában jó hasznát vették Bogner Jakab privigyei diáknak, akit német tolmácsnak vittek magukkal.

19-én Bécsbe értek és a gr. Pálffy-családnál kvártélyozták be magukat. Harmadnap gyalogszerrel útnak indultak. Leginkább kolostorokban szállottak meg, ahol Hanacius kedvére tanulmányozhatta a régi képeket, az ereklyéket, és amennyire ideje engedte, az értékes codexeket.

26-án eljutottak Czellbe. Hanacius elmondta a miséket és bizonyítványt vett arról, hogy feladatát teljesítette.

Máj. 2. visszaindultak. Útközben betértek Freideck várába, ahol Holzhauser János várnagy, kinek Károly fia Privigyén volt piarista, több napig vendégelte és szórakoztatta őket. Megállapodtak Hornban is a piarista házban. Most már nem volt sietős az útjuk. Mindenfelé kaptak alaminznát és ajánlatot a legközelebbi kolostorba. Megfordultak Klosterneuburgban is.

Máj. 15. már Bécsben találjuk őket. Tisztelegtek Erdődy György és Kristóf grófnál, gr. Forgách Simonnál, Tarnóczy János kancelláriai jegyzőnél, Sigray János szepesi prépostnál, Maholányi János personalisnál, hg. Eszterházy Pál nádornál, aki megígérte, hogy valamelyik birtokán alapít egy piarista házat. Elmentek Mattyasovszky László nyitrai püspökhöz is. Hanaciusnak régi kedves eszméje volt a nyitrai megtelepedés, azért iparkodott mindenképen kedvében járni a főpapnak.

20-án Kollonicsnál jelentkeztek kihallgatásra. A bibornok elolvasta a máriaczei bizonyítványt s néhány kegyes szót intézett hozzájuk, majd elfoglaltságára hivatkozva elbocsátotta őket.

Másnap Kálnoki Sámuel erdélyi kancellár hívta meg őket reggelire. Lemásoltatta a máriaczei zarándoklatra vonatkozó iratokat és megígérte, hogy Erdélyben valahol letelepíti őket.

Máj. 21. gr. Aspremont Gobert és neje Rákóczy Julianna hercegnő hívták magukhoz a zarándokokat. Hanaciust ismerték Szerencsről. Elmondatták maguknak a csodálatos történetet, elolvasták az iratokat.

Visszafelé betértek Pozsonyba. Illyés püspök adott nekik egy példányt könyvtáruk részére praedicationából.¹⁾ A kanonokok szívesen vendégelték és gazdagon megajándékoztak őket. Jún. 14. hazaérkeztek.

XX.

Hanacius Nyitrán.

Júliusban és augusztusban Kraus István kosztolányi birtokos úrnál, szeptembertől kezdve az év végéig Jurikay Lázár oszlányi plebánosnál tartózkodott, de gyakran átjárt Nagyugrócra is a Bossányi családhoz. A következő (1697.) évet Nagyugrócson, Cserenyén, Kistapolcsányban, Oszlányon, Kameneczen töltötte. 1698-ban Falfaluban, Cserenyén, Novákon időzött. Ősszel át akarták helyezni a morvaországi Altwasserba, ahol új ház alakult, de mégis visszamaradt, és okt. 15. Horváth Imrével együtt Nyitrára küldték bort kéregetni.

Hanaciusnak régi vágya teljesült. Említettük, hogy már fiatal korában sokat hallott Magunay János nevű rendtarsától, aki nyitrai származású volt, Nyitráról, privigyei tartózkodása alatt pedig gyakori utazgatásai közben többször megfordult a városban a püspöknél, a kanonokoknál. Igyekezett kedvében járni Jaklin Balázs nyitrai püspöknek, akit 1689-ben, mikor még az esztergomi érsek vicarius volt, egyházlátogató útjára elkísért. Bár fáradhatatlanul gyónatott, prédikált és buzgalma által mindenképen rendjére akarta terelni a főpap figyelmét, Jaklin, aki 1691-ben nyitrai püspök lett,

¹⁾ Valószínűleg a „Megrövidített Ige“ cz. művéről van szó.

meglehetősen hidegen válaszolgatott Hanacius hódolattól áradó és a megtelepítésre czélozgató leveleire. Főrangú ismerősei befolyását is hiába vette igénybe. Kereste az összeköttetést Jaklin utódjával Mattyasovszky Lászlóval is, de ez sem sokat törődött vele.

Mösch Lukács belátta, „hogya a rend hazánkban csak úgy indulhat szerencsés fejlődésnek, ha kilépve a nemzetiség lakta városokból, valamely alkalmas helyen bemutatja magát a magyarságnak.“¹⁾

Hanacius is szüntelenül biztatta, hogy tegyenek valamit a nyitrai megtelepedés érdekében, időnkint közölte reményeit, ha valami hathatós pártfogóra akadt, de a dolog sehogysem akart sikerülni. Most a megtelepedésnek nem épen ismeretlen módját választották. Szokásban volt, hogy a szerzetesek egy-két tagot kiküldöttek valami ürügy alatt azon helyre, melyet meg akartak szerezni. Kéregettek, gyóntattak, prédikáltak, megismertették intézményük előnyeit. Ha megkedvelték őket s volt reményük az állandósításra, éveken át is ott maradtak.

Hanacius szűk körben mozgó élete legnagyobb dicsőségének tekintette egy új állomás meghódítását. Szemei előtt lebegett Hauzenka példája, aki ügyesen kihasználta Collalto jóindulatát és megszerezte Breznóbányát. Ő maga is próbálkozott Bártfán, de pártfogójának, Szegedy püspöknek halála meghiúsította a tervet.

Hanacius tehát Horváth Imrével Nyítrára indult. „Ecce proficiscimur Nitriam pro vinis mendicandis. Ach utinam, non tantum pro vinis, sed et pro loco ibidem impetrando. Adiuvet Deus Clementissimus, B. V. M. et Sancti Patroni et Nitrienses.“²⁾

Okt. 16. estére a nyitrai vásárra készülő kereskedőkkel Elefántra értek „ibi tamquam castra metati sub montanis Nitriensibus.“ Korán reggel átgyalogoltak a hegyeken és kilencz óra tájban beérkeztek Nyítrára. A hidon találkoztak Ghillányi György esztergomi kanonokkal, aki kedvező előjelül így üdvözölte őket: „Bene veniant Rdi Patres, Deus det, ut sicut ingrediuntur Nitriam, ita hic permanere valeant. Ecce me pro patrocínio offero.“³⁾ Ghillányi adott nekik egy félforintot és szívélyesen búcsút vett tőlük.

Prileszky Miklós plebánosnál szállottak meg és ismerőseik látogatására indultak.

¹⁾ Horvát Sándor, A nyitrai gimnázium története. Nyitra vm. monographiája 238. 1.

²⁾ Annales, II. 227. 1.

³⁾ U. o. 228. 1.

Okt. 19. Szörényi Zsigmond cz. püspök hívta meg őket ebédre és minden jóval biztatta. Ajánlotta, hogy várják meg a püspök hazaérkezését. Másnap sorba látogatták a kanonokokat.

Mínthogy a borról sem volt szabad megfeledkezni, Horváth kiment a szőlőhegyekbe és kéregetett, Hanacius pedig tisztelgett a püspöknél, aki adatott neki két akó bort és némi alamizsnát. A megyétől is kapott 20 frtot, a magánosoktól bort, pénzt, élelmiszert.

Nov. 1. a püspök magához rendelte és kijelentette, hogy vannak valami tervei a piaristákkal. Másnap elutazott Bécsbe.

A papságon kívül egy jóra való alsóvárosi polgár, Osztarics János is pártjukat fogta. Ez jómódú ember volt, gyakran látta magánál vendégül az előkelőbb polgárokat, kik nála megismerkedtek a piaristákkal s kérték, hogy maradjanak náluk; ők majd kérelmezik a püspöktől, hogy tartsa ott őket.

Osztarics a következő tervvel állott elő. Az esztergomi káptalannak van Alsóvárosban a Szt. András-terén egy négyszobás beszálló-háza, mely rendszerint üresen áll, vagy az átvonuló katonaság tanyázik benne. Ezt meg lehetne szerezni ideiglenes lakásul. Hanacius menjen el Galgóczra Skarbala András alispánhoz, szerezzen tőle ajánlatot a Nagyszombatba káptalanhoz és kérelmezze a lakás átengedését.

Hanacius rögtön útra kelt. Az alispán szívesen kiállította a kért ajánló levelet, melyet Nagyszombatban bemutatott a kanonokoknak.

Nov. 18. a káptalani consistoriumban Ghillányi György indítványára elhatározták, hogy a kérelmet teljesítik, Hanaciusnak pedig azt tanácsolták, hogy gyorsan menjen vissza Nyitrára és foglalja el a házat, nehogy megint a német katonaság telepedjen bele.

Nov. 18. k. concessionalis levelükkel az említett házat ideiglenes lakásul átengedik a két piaristának, amíg a nyitrai püspök más lakóhelyet nem ad nekik.¹⁾

Hanacius a káptalan jóindulatát részben magának tulajdonítja: a kanonokok nem felejtették el, hogy milyen készségesen járt el a megbízásban, melyet elhúnyt társuknak, Káda Istvánnak szelleme rótt reája.

Visszamenet megállapodott Galgóczon. Forgách Simon gr. különböző terményeket ígért a Nyitrán alapítandó piarista

¹⁾ Annales. II. 234. 1.

háznak. A Galgócson tartott megyegyűlés megerősítette a káptalan concessionalis levelét.

Decz. 1. átvették a ház kulcsait. Hamarosan rendbehozták; bútort, házieszközt kaptak pártfogóiktól. Az alamizna olyan bőséges volt, hogy a ferenczrendiek már kezdtek féltékenykedni.

Hanacius és társa buzgón gyóntattak, prédikáltak, miáltal a nép is csakhamar megkedvelte őket.

Mösch örömmel tudatta a rend generálisával a történeteket.¹⁾

Elmondja, hogyan jutott Hanacius és társa Nyitrára. A káptalan, a város, a megye óhajtják a piaristák letelepülését. A megyegyűlés, a káptalan, előkelő nemes urak a püspök jóindulatába ajánlották az ügyet. Az ott tartózkodó rendtagok pénzben és természetben oly sok alamizsnát kaptak, hogy hihető, hogy később is — tisztán csak az önkéntes adományokból — többen megélhetnek. Dolny István esztergomi nagyprépost és gr. Balassa Pál érseki vicarius hathatósan pártfogják a rendet.

Nyitra püspöki, megyei és káptalani székhely. Megyei gyűléseit a leggazdagabb és legelőkelőbb nemesség látogatja. A nemesség, mely itt gyakran megfordul, elviheti az intézmény hírnevét az egész országba.

A letelepedés igen előnyös lenne. A vár veszély idején menedéket nyujtana. A megyében sok előkelő nemes lakik; ezeknek fiai mind oda tódulnának, mert a közelben nincs iskola. A város egészen katolikus. A hely egészséges, vidéke termékeny. Verseny-társaik egyelőre nem lennének, mert a városban csak ferenczrendiek vannak. Meg kell ragadni a kedvező alkalmat, mikor mindenki óhajtja és időszerűnek tartja megtelepedésüket.

Bojár Endre alkormányzó némi hozzájárulásért és letelepedési engedélyért folyamodott a püspökhöz. Mattyasovszky kitérőleg válaszolt. Hivatkozott arra, hogy a hadi contributiók anyagi erejét egészen igénybe veszik, a letelepülést azonban megengedi, ha ki tudják mutatni, hogy az alamizsnán kívül egyéb megélhetési forrás is van.²⁾

Ujév után Horváth Imre meglátogatta Bottyán János ezredest, Rákóczy későbbi hős hadvezérét, aki megígérte, hogy misealapítványt

1) Mösch 1698. decz. 9. k. lev. Privigye. Horvát S. Okmánytár a piaristák Sz. László Királyról czimzett nyitrai Kollegiumának történetéhez. 6—9. l.

2) Horvát, Okmánytár. 9—10. l.

tesz az ő javukra, Lehoczky Márton kapitány pedig Alsóvárosban telket ígért. Igéretét mind a kettő beváltotta.¹⁾

A generalis felhatalmazta Bojárt a tárgyalásra. Bojár januárban el is ment Nyitrára és tárgyalt a papsággal és a hatóságokkal.

Hanaciust már nagyon megviselte a sok fáradalom, az 1699. év elején betegeskedni kezdett. A derék Osztarics család viselte gondját.

Márctiusban német katonaság akart beszállani házukba, mert az előbbi időkből már nagyon odaszoktak. A városi hatóság alig tudta eltávolítani a kellemetlen szálláskérőket.

Márcz. 7. előkelő vendégük volt. Rákóczy Erzsébet grófnő, aki Bécsbe utazott, az ő házukban szállott meg egész udvarával. Ez persze nem csekély alkalmatlanságot okozhatott nekik. Valahogyan kitisztogatták és rendbe hozták a lakást, és átengedték a grófnőnek s kíséretének, ők maguk pedig kihurczkoltak.

XXI.

Hanacius utolsó évei.

Minthogy az öreg és beteges Hanaciusnak Nyitrán már nem igen vehették hasznát, az 1699. év jún. havában áthelyezték Szentgyörgyre. Nehéz szívvel hagyta el Nyitrát, „az ígért földjét.”

Szentgyörgyön a jó Éder Ödön jól gondját viselte a megtört öregnek. Egészsége lassan helyreállott. Visszakiváncozott Privigyére; nov. elején vissza is tették.

Az 1700—1701. év egy részében ismét Nyitrán tartózkodott, de betegeskedése tétlenségre kárhoztatta. Hátralévő éveit Privigyén töltötte. Nagy örömet okozott neki, hogy Mattyasovszky nagy alapítványával biztosította a piarista telep jövőjét és 1701. jún. 9. megkezdtek az építkezést.

Gyengélkedése miatt be kellett szüntetnie a faluzást. Ez esett neki legrosszabbul. Kevesebbet érintkezhetett régi ismerőseivel, újakat pedig nem igen szerezhettek, vagy legalább annyit nem, amennyit ő szeretett volna. Közbejött II. Rákóczy Ferencz szabadságharcza; a világ megint felfordult, az ő jó maecenasai

¹⁾ U. o. 13—14. l.

különös módon kezdtek viselkedni. Nem igen értek rá az ő ékes újévi és névnapi köszöntőire válaszolgatni, mert ki erre, ki amarra hadakozott. Persze azt nem értette meg, hogyan kerültek a Hunyadyak, Eszterházyak, Forgáchok, Rákóczy fejedelem táborába, hogyan szakadtak el a felséges császártól.

Bajmócz környéke II. Rákóczy Ferencz szabadságharczában véres küzdelmek színhelye volt. A privigyei piaristák sokat szenvedtek e zürzavaros időkben.

Az 1703. év novemberében Bercsényi közeledtének hírére Holzhauser Károly privigyei házfőnök a tagok egy részével Bajmócz várába menekült. A ház őrizetére Cservenka Ignác, Hanacius és Jablinsky Bertalan fráter maradtak vissza.¹⁾

Holzhauser látván, hogy a helyzet napról-napra súlyosbodik, társait Morvaországba küldte s maga is utánuk ment. Csak a beteg Rauschek Venczel és Goldberger Lipót maradtak vissza a várban. Nov. 28-án Bercsényi és Károlyi Privigyénél egyesültek. Hadaik három nap alatt teljesen kiélték a várost, sok kárt okoztak, de a collegium nem szenvedett kárt, mert oda hét személyből álló salvaguardiát állítottak.²⁾ Bajmócz várát ostromzár alá helyezték és nov. 30. délfelé vonultak.³⁾

1704-ben bár a blokáda még egyre tartott, a piaristák tanígtattak úgy Privigyén, mint Bajmóczon. Goldberger Lipót a várba menekült nemesek és a bajmóczi polgárok gyermekeit oktatta. A privigyei piaris-

1) Cservenka Ignác. 1669. aug. 24. szül. Kingsdorfban. 1691-ben lépett a rendbe. Meghalt 1719. jan. 3. Hrodjovics György következő szép sorokat jegyezte be róla a privigyei ház történetében „Vir merito inter illustres reputandus, scientia et probitate insignis, adversorum tolerantissimus; mortuus est phtysi; qui aliquot cursus theologicos et philosophicos docuit in maximis disturbiiis Rakocyanis, ab anno 1703 usque ad diem sui obitus hanc domum protexit et intrepide gubernavit viceprovincialis, rectoris, vicerectoris et pro-rectoris officiis fungens, prudenter et dextere omnia disponens. Virtus patientiae et constantiae praeter reliquas palman obtinuerit; pauper vere pater, quia multos protegebat ad se confugientes in periculis. Qui ex suo studio praeclaros viros produxit, cuius et ego minimus, qui haec noto, Georgius S. Michale, indignus huius domus rector particeps fui, tam in philosophia, quam theologia speculativa, utinam et virtutum eiusdem particeps esse merear! In quo etiam hoc insigne fuit, quod Polonis nostris viriliter restiterit qui hanc provinciam sibi subiugare voluerunt, quod tamen illis non succesit, esto cum nostris non parvis difficultatibus “

2) „Pro Collegio salva guardia 7 personarum ex rebellibus accepta erat.“ Hist. Dom. Priv. 1703. év.

3) Bercsényi a bajmóczi táborban (nov. 30.) pártfogó levelet adott a hozzá folyamodó Germani János breznói superiorinak a residentia részére. Bakó. 30. l.

ták a blokáda fenntartására odarendelt turóczi insurgensektől sokat szenvedtek, mert két társuk (Rauschek és Goldberger) az általuk megszállott várban tartózkodott, de a derék Huszár József turóczi alispán megvédelmezte őket.

Júl. 8. Bajmócz vára megadta magát. A piaristák csak nehezen tudták visszakapni a várban elhelyezett ingóságait.

Közvetlenül karácsony előtt Privigyére érkezett az eperjesi német helyőrség kurucz fedezet alatt.

Újév napján (1705.) az eperjesi németek szörnyű sorsra jutottak. A nagyugróci Bossányi János Rákóczy parancsára kivezette őket a nováki rétre, ahol d. u. két óra tájban az egész csapatot (314 ember) lemészároltatta — visszatorlásul azért, hogy Heister a nagyszombati csata után a foglyul esett kuruczokat leölette. Az öldöklésben a környékbeli parasztság is résztvett: „ex quo loco rusticitas cum securibus, manibus ac vestibus sanguine humano tinctis cum exultatione circa horam 3-am pomeridianam Prividiam rediit.“¹⁾

A tanítás zavartalanul folyt az iskolai év végéig.

A következő évben a hadakozás miatt többször kénytelenek voltak a tanítást beszüntetni.

1708. nov. 4. Pálffy János az áruló Ocskayval megszállotta Bajmócz várát. Az ostrom ideje alatt a gróf feleségével együtt a privigyei collegiumban lakott. Szakácsa vigyázatlansága miatt tűz támadt, de szerencsére elfojtották. Nov. 11. Marsinszky János várkapitány feladta a várat. Másnap Pálffy átköltözött Bajmóczra.

1709-ben, mikor már biztonságban érezték magukat, többször meggyült a bajuk a portyázó kuruczokkal.

A kurucz-labancz hadakozás idején a privigyei lakosság gyakran talált menedéket a collegium falai között. Azzal hálálták meg a piaristák jószívűségét, hogy ellopkodták házigazdáik holmiját, sőt még az őrizetükre bízott idegen pénzt is.

Természetes, hogy ilyen zavaros viszonyok között az öreg és beteges Hanacius nem találhatta meg Privigyén azt a nyugalmat, amely után áhítozott. De minthogy a környék még kevesebb biztonságot nyújtott, megosztotta társai sorsát. Mikor már békességre s nyugalomra lett volna remény, a halál 1710. jún. 1. elragadta az élők sorából.

1) Hist. Dom. Priv. 1705. év.

XXII.

Hanacius jellemzése.

Hanaciust első sorban soha nem csökkenő munkakedv jellemzi. Fiatal korában fáradhatatlanul tanult, magasabb theologiai tanulmányokra készült, de mint láttuk, nem juthatott el Rómába. Több évig sikerrel tanított, de főfeladatának a térítést s a lelkipásztorkodást tekintette. A rend intézeteiben még kevés osztály volt, az iskolában tehát nem volt szükség valamennyi rendtagra. Hanacius 1669-től egészen haláláig (41 év) zavartalanul élhetett missionáriusi hivatásának. Szívesen ment bárhová, ahol a katolikus ügynek használhatott. Ha híveit kellett védelmeznie, nem sajnálta a fáradtságot, szüntelenül levelezett, utazgatott érdekükben. Hogy őket magához lánczolja, iparkodott részükre a hatóságoktól különböző kedvezményeket kieszközölni. Apró szivességekkel, udvariasságával, figyelmével sok pártfogót szerzett, akiket hívei s a rend javára kihasznált, amennyire csak lehetett.

Ha egy protestáns templom elfoglalásáról vagy egy praedicator eltávolításáról volt szó, szünet nélkül agitált, míg csak el nem érte célját. Az esetleges kudarcz nem csüggesztette el, mindig volt türelme újra kezdeni a dolgot.

Leleményes, szemfüles ember volt. A sikertelenség nem vette el kedvét. Mindig talált új utakat s előbb-utóbb diadalt aratott. Terveit ügyesen leplezte, a kínálkozó alkalmakat ki tudta használni. Elüljárói, bár a szertelenségektől óvták, szabad teret engedtek neki a működésre, mert tudták hogy az intézmény jólétén fáradozik.

Lelkét mélységes vallásos meggyőződés és buzgalom hevítette. Az „ecclesia militans“ közkatonája volt, a harc hevében kapott sebeket, de sikert is aratott.

Kedélye a mysticismus felé hajlott. Kegkedvesebb tanulmánya a hagiographia volt, vágyódott a vértanuság után.

Gyűjtötte és tanulmányozta az ereklyéket. Naiv hitében sok mindenben csodát látott, könnyen hitelt adott mindenkinek, aki csodáról szólt. Bár tetteiben eléggé praktikusnak mutatkozott, szerette magát a mysticismus ködével körülvenni. Mikor Szepesolasziban először misézett, szavahihető emberek azt látták, hogy az oltárkép könnyezik. Szűz Mária képe, melyet a luthránusok sárral és kővel dobáltak meg, csodákat művelt. Mikor Krompachon misézett, kettős kereszt alakú jelet láttak feltűnni az égboltozaton. Kimondhatatlan örömet okozott neki, hogy a szellemek a túlvilágról visszatérnek s őt kéri fel, hogy misézzék értük s szerezze meg nekik az óhajtott nyugalmat.

Máriacelli zarándoklata után az öreg és beteges ember már közel érzi magát a sirhoz, sokat foglalkozik a másvilággal. Sorra jelennek meg előtte elhúnyt barátainak s jótevőinek lelkei: szabadulásukat tőle várják. A törődött aggastyánnak, akit az élet fáradalmi testben és lélekben annyira megviseltek, phantasiája még ifjú, szinte gyermek volt.

A vele és társaival történt csodás dolgok hírének mindenfelé terjeszti, hogy a rend dicsőségét emelje. Ő maga elhisz mindent, kortársai osztoznak naiv hiszékenységében. A hatvanéves öreg elgyalogol Máriacellbe, útközben diversiókat tesz, hogy minél többen halljanak a csodás dolgról. A szellem-jelenés történetét megírja ismerőseinek a főpapoknak, a rend generálisainak, az erre vonatkozó iratokat szorgalmasan másolgatja s küldözgeti több példányban oda, ahol talán majd megőrzik.

Hanacius szeretett tanulni és olvasni. Legkedvesebb olvasmánya volt a szentek élete. Jártas volt a theológiában, különösen az egyházjogban, ismerte a szerzetesek összes privilegiumait s azokat féltékeny gonddal védelmezte meg minden támadás ellen. Szerette a történelmet, tanulmányozta a magyar, cseh és lengyel történetirókat, lemásolgatta az általa administrált plebániák régi okmányait. Ismerte a magyar vallásügyi törvényeket, de ezeket a maga pártállása szerint magyarázta.

Följegyzett mindent, aminek történeti értéket tulajdonított. Az elküldött és kapott leveleket gondosan másolgatta protocollumaiba. Sajnos, hogy a „*Protocollum Magnum sive Politicum*,” melybe a császári tábornokokkal és magánszemélyekkel folytatott levelezéseit jegyezte be, elveszett. *Annales-ei*, melynek alapján élete folyását e dolgozatban vázolni igyekeztem, inkább csak a missionáriusi pályájára vonatkozó iratokat s a rendtársaival folytatott rendi érdekű levelezését tartalmazza.

A plebániákon, ahol hosszabb vagy rövidebb időig időzött, összeszedte a régi adatokat, összeállította a plebánia történetét. Volt rá gondolja, hogy a rend szereplését kellőképen megörökítse.

A gampéteri anyakönyvek egyik, tőle származó memoriale-ja nélkülözhetetlen és megbízható forrás a zólyomi piarista missionáriusok történetére.¹⁾

¹⁾ Mem. XIV. De primis parochis et successoribus Breznensibus, Valascensibus, Lopejensibus, Predajmensibus, Duboviensibus, Sto-Andreensibus. *Matricula déteriensis*, I. 11—14. l.

Évkönyvei különösebb írói hivatottságot nem árulnak el. Sokat foglalkozik jelentéktelen, aprólékos dolgokkal, míg a nagyobbakat rhapsodice adja elő. Előadása kuszált, sokszor egészen rendszertelen. Nyelvezete a culinarius latinság. Azon részleteken, ahol családjáról, szüleiről, testvéreiről szól, szokatlan melegség s melancholia vonul végig. Egyébként egészben véve érdekes olvasmány, de nem feldolgozása, hanem tárgya teszi azzá.

Mint már többször említettük, Hanacius szenvedélyes levelező volt. Levelezett rendtársaival, főpapokkal, főurakkal, hatóságokkal, a kamaráival, a haditanáccsal, városi magistratusokkal. A háborús időkben az óvatosság is azt kívánta, hogy megtudjon mindent, ami a közelben és távolban történik. Ha valaki bármely jelentéktelen ügyben írt hozzá, rögtön válaszolt s hírekkel kedveskedett, hogy az illetőt további levélváltásra ösztönözze. Erre nézve tanulságos egy Breznóbányán 1675. ápr. 20. k. levele, melyet Kaltenecker Mihály körmöczi bíróhoz intézett.¹⁾ Megköszöni a jóindulatot, melyet Kaltenecker a Privigyére utazgató piaristák iránt tanúsított és közli a tudósításokat, melyeket Krakóból, a Szepességből, Krasznahorkáról, Kassáról s máshonnet kapott, és felszólítja a levelezésre.

Hanacius szeretett utazgatni. A rekkenő nyári hőség, az esős ős, a tél hidege, a rablók, ellenséges seregek, járhatatlan utak nem riasztották vissza. Nagyobbára gyalogszerrel utazott. A legtöbb helyen szíves vendégszeretettel fogadták és nehezen eresztették el a sokat tapasztalt, szerény, de jókedvű szerzetest.

Rendtársai szerették, mert kiterjedt ismeretsegeivel sok hasznot szerzett a testületnek s mindig figyelmes és gyengéd volt irántuk. Évkönyveiben sokat foglalkozik társaival, de sohasem találunk egyetleneg rosszakaratú megjegyzést róluk. Bár a heterogén elemekből álló testületben a nemzetiségi súrlódások napirenden voltak, Hanacius mindig jól megfért társaival.

Bizalmas barátja s hasznos munkatársa volt Mösch Lukácsnak, aki a rend jótevőinek szolgálatában foglalkoztatta és a nagy körültekintést igénylő nyitrai missiót reábizta.

Bizalmas barátai közé számította a derék Berzeviczy Valeriánt, Horváth Imrét, Hauzenkát, a kedves szelidelkű Wolfgangust, Germani Jánost.²⁾

1) Körmöcbányai vár. levéltár. Fons. II. Tom. 26, Fasc. 14. Nro. 2979. Matunák Mihály úr szíves közlése.

2) Berzeviczy Valerián 1646-ban szül. Berzeviczén, 1670-ben lépett a rendbe

Két nemzedéket ismert. Tanítványa volt az olasz Franchi Domonkosnak, Kalazanti Szt. József első társai egyikének.¹⁾ Az újabb generatio, mely a magyar provincia megteremtésén munkálkodott, még hasznavehető társnak tekintette.

A politikában a vallási szempont vezérelte. Törhetetlen híve volt az uralkodóháznak, engedelmes szolgálja Kollonicsnak. Gyűlölte Thökölyt; II. Rákóczy Ferencczel valószínűleg inkább rokonszenvezett, mert személyesen is ismerte; különben is Rákóczy, ahol csak tehetette, védelmébe vette a rendet.

Hanacius sokáig időzött rendje jötevőinél. Az alapítványokért, melyeket a privigyei rendháznak tettek, vizontszolgálatul gyakran kértek piarista házikáplánt. Erre legalkalmasabb volt Hanacius. Szolgálatait önként is felajánlották azoknak, kiktől fejlődő és sok bajjal küzdő intézetük segítségét várt.

A főurak és főpapok megbecsülték a harczoló egyház katonáját. Azt a közkedveltséget, melynek a szerzetesek a XVII. században örvendettek a katolikus udvarokban s a főranguknál, nem annyira egyéniségüknek kell tulajdonítanunk, mint annak, hogy a protestantismus ellen vívott küzdelemben az első sorokban harczoltak.

Hanacius pártfogói közé számította a gyászos emlékezetű Kollonicsot, Szelepcsényi primást, a Pálffyakat. Szívélyes, mondhatni baráti viszony fűzte a leghatalmasabb lengyel oligarcha családhoz, a Lubomirskyakhoz. A classicus műveltségű Lubomirsky Szaniszló hg. különösen kedvelte. Mikor nála tartózkodott Lengyelországban, sokat tréfált vele. Verseket gyártottak. Hogy Hanacius nem igen remekelt, azt az olaszkaikra írt tót poémája, valamint a Gorkovskynak küldött distychon is sejteti. Mikor Hanacius a varsói országgyűlésről visszatért a szepesi missiókra, a herczeg a következő epigrammákat írta a szepesolaszi esetet feltűntető helyszíni rajz alá, melyet Hanacius a lengyel országgyűlésen bemutatott:

*Cur gentes fremuisse doles, si templa repositis,
Quae fabricant dorso, sed renuente tuo.*

*Pro quibus es passus Francisce, lucrabere templo:
Si retro venies, Bartholomaeus eris.²⁾*

Podolinban. Hasznosan működött Breznón, Privigyén és Nyitrán. Meghalt 1707. júl. 23. Privigyén. Horváth Imre 1651-ben szül. Vistukban (Pozsony vm.). 1673-ban lépett a rendbe. Hanacius társa volt a nyitrai missióban. Meghalt 1706-ban Szentgyörgyön. — Csósz. A kegyestanítórendiek Nyitrán. 93—98. l.

¹⁾ Franchi életrajza Prónai Antal „A piarista iskolák kezdete” cz. művében olvasható. (118. l.) — ²⁾ Annales I. 88. l.

Később is levelezett vele.

Kácsor említi Hanacius egy kéziratban maradt theologiai munkáját „Theologia positiva seu positivae elucidationes sacrae scripturae“ czimen, ez azonban elveszett.

Hanacius szorgalmasan gyűjtögette a könyveket a podolini, breznóbányai és privigyei könyvtárak számára. A pártfogóitól kapott alamizsna nagy részét könyvek vásárlására fordította.

Az értékeesebb codexeket lemásolgatá. Így 1667-ben. Bajmócz várában lemásolta a Pálffy-család könyvtárának egy nagybecsű, festett képekkel díszített codexét az összes illusztrációkkal együtt. Ez Griseus Ulricus lilienfeldi cistercita apát „Speculum Humanae Salvationis“ cz. műve. Hanacius másolata a bécsi Lang István által illusztrált (1413.) példány után készült. A szép kivitelű, gondosan másolt s díszesen festett codex a pozsonyszentgyörgyi kegyesrendi könyvtár féltve őrzött kincse, mely arról tesz tanuságot, hogy Hanaciusnak a szép iránt is volt érzéke.

Midőn Hanacius életpályájának hézagos ismertetését befejezem, hálás köszönetemet fejezem ki Csaplár Benedek úrnak, rendünk tudós történetírójának, aki nagybecsű felvilágosításaival szívesen támogatott.

Sajtóhibák.

- 16. lap 15., 21., 25. sor Franchy helyett Franchi.
- 27. lap 27. sor Szelepchényi helyett Szelepcsényi.
- 29. lap 24. sor fölé helyett elé.
- 32. lap ¹⁾ jegyz. szerencsi helyett szécsényi, topporczy h. toporczy.
- 36. lap 16. sor új év helyett újév.
- 45. lap 14. sor harcias helyett hárczias.
- 62. lap 23. sor alázatta helyett alázattal.
- 68. lap 2. sor minden helyett minden.
- 75. lap ²⁾ jegyz. fidem conversionem hely. fidem et conversionem.
- 76. lap 24. sor Mösche helyett Möschi.
- 79. lap 9. sor haditanácssal helyett haditanáccsal.
- 84. lap 11. sor thesesek helyett thesisek.
- 103. lap 16. sor neve 1676-ban hely. neve legközelebb 1676-ban.
- 106. lap 16. sor elentőségű helyett jelentőségű.

TARTALOM.

	Lap.
Bevezetés	3—5.
I. Hanacius származása, ifjusága. Belép a piarista rendbe	6—9.
II. A podolini piarista ház megalapítása. Hanacius Podolinban	10—18.
III. Hanacius Ressonban	19—20.
IV. Hanacius Privigyén	21—25.
V. Hanacius Szomolnokon a Joanelli családnál	26—32.
VI. Hanacius Szepesolasziban	33—47.
VII. Hanacius a lengyel királynál és országgyűlésnél	48—54.
VIII. Hanacius Kluknón, Bártfán. Áthelyezik Breznóbányára	55—56.
IX. A piaristák Zólyommegyében	57—67.
X. Hanacius a garampéteri plebánián	67—69.
XI. Hanacius Breznóbányán	69—83.
XII. Hanacius újra a garampéteri plebánián	83—85.
XIII. Hanacius Lengyelországban	86—88.
XIV. Hanacius bort koldul	88—89.
XV. Hanacius újra a Szepességben	90—91.
XVI. A piaristák viszontagságai Thökölyi fölkelése idejében	91—99.
XVII. Hanacius Privigyén és a nyitra- és barsmegyei missiókon	100—103.
XVIII. Mösck Lukács	103—109.
XIX. Hanacius máriacelli zárándoklata	110—112.
XX. Hanacius Nyitrán	112—116.
XXI. Hanacius utolsó évei	116—118.
XXII. Hanacius jellemzése	119—123.
